

Universitetet i Oslo, Institutt for Arkeologi, Konservering, og Historie – Masteroppgave i Historie

«Jødebolsjeviken»

Antisemittisme og revolusjonsfrykt i norsk borgerlig presse, 1926-1930

Richard Gogstad
09.11.2018

Forord og takk

Denne masteroppgaven i historie har blitt skrevet av meg, Richard Gogstad, som også har foretatt undersøkelsene i kildematerialet oppgaven referer til og bruker som eksempler. Oppgaven er ment som en undersøkelse av tilstedeværelsen av en antisemittisk, konspirasjonsteoretisk stereotyp, «jødebolsjeviken,» i norsk borgerlig presse i mellomkrigstiden. Prosjektet har pågått siden ca. mai 2017 til dags dato, 1. november 2018, med veiledning av Terje Emberland ved HL-senteret på Villa Grande. Veileder må ha takk for å ha vært godt til stede for meg ansikt-til ansikt i den tidlige fasen med undersøkelser for oppgaven i perioden 2016-2017, og for hans råd og tålmodighet underveis. Videre vil jeg takke Lars Lien og Kjetil Braut Simonsen, som sendte meg kopier av deres forskningsarbeider (masteroppgave og doktorgradsavhandling, respektivt) underveis i prosjektet. Dette har vært meget nyttig for å finne videre materiale for forskningen og skape et rammeverk for bruken av antisemittiske stereotyper. Til sist ønsker jeg å takke bibliotekarene ved Nasjonalbiblioteket, som har vært av uvurderlig hjelp med mikrofilmstudiene benyttet for dette prosjektet.

Innholdsfortegnelse

1A: Introduksjon	4
Problemstillinger og tese	5
Oppgavens struktur	6
1B: «Jødebolsjevikens» bakgrunn og tidligere forskning	9
Tidligere forskning	11
1C: Kilder, begrensning, metode, og metodiske utfordringer	14
Primærkilder	14
Sekundærkilder	16
Metode og utfordringer	17
1D: Ordliste	20
2: Norge i 20-årene – Et land i krise	22
Finanskrise og politisk opprør	22
Russland etter revolusjonen – En ny retning for marxismen	23
Det Norske Arbeiderparti – Moskvakommunistenes vekst og fall	24
De borgerlige partiene i krise	26
3: Høyre – Partiet uten penger	29
Høyre og Frisinnede Venstre – rivaler og allierte	29
Utsidekonkurransen – Vort Land og Fedrelandslaget	31
Seier over Fedrelandslaget og stabilisering	32
4: Bondepresse og Bondepartiet - Det radikale sentrum	34
Bondepartiet – Et antirevolusjonært klasseparti	34
<i>Nationen</i> og jødebolsjeviken - En tegnings betydning	36
Visuelle koder for jødiskhet	38
Humor og skjulte meninger	44
5: Fedrelandslaget: Borgerlig front mot marxismen	46
Fedrelandslaget mellom 1925 og 1930	46
<i>Norges Fremtid</i> , et nytt talerør	48
Stålhjelm-forbundet og Ernst Züchner	49
Freddy Bernhoft – Hatets evangelium	51
Bolsjevisme og jødekapital – antisemittisme på høyeste hold	54
Fedrelandslaget og jødebolsjevismen	56
6: Jødebolsjeviken – En utdatert kulturell konstruksjon?	58
Bondebevegelsen – Tap av jødens nasjonale relevans?	59
Muldens evangelium og bonden som nasjonsbærer	60
Jødebolsjeviken i <i>Nationen</i> 1920-25 og 1926-30	61
<i>Namdalen</i> før og etter 1925	63
Jødebolsjeviken – Bondenasjonalistens antitese?	64
Muldens evangelium og kulturkamp	67

Fedrelandslaget og tapet på troen i systemet	69
Entreprenører og aktører	71
Konklusjon:	72
7: Valget i 1927: Et vendepunkt?	73
Valget i 1927 oppsummert	73
Tusendagersvalgkampen – Jødebolsjevikens grav?	74
Tidsavstand og utløsende årsaker	75
Jødebolsjeviken – et utdatert polemisk virkemiddel	77
Konkluderende teori:	78
Videre trender:	79
Endelig konklusjon	81
Litteraturliste	82
Aviser:	82
Akademiske oppgaver:	82
Bøker og artikler:	82
Nettressurser:	84

1A: Introduksjon

«Jødane hav vorte ei svipe for manneætti. Jødane er ikkje arbeidsfolk. Dei tek ikkje hand i ærleg arbeid. Jødane hev no to tridjeparter av pengane i verda. Fyremålet er å øydeleggje alle nasjonar for at jødane skal råda yver all verdi, yver alle folkeslag. Difor vil dei gjere nasjonane fatige for at dei skal koma og styre med si pengemakt. Det er som me veit, jødane som rår og har all makt i Kommunist-Russland. Med revolusjonar i alle land freistar dei seg, når dei koma til. På denne måten kan dei styre og stella med alle som dei sjølve vil!»

Slik gikk en tale i Bondeungdommens Hus i Oslo den 14. oktober 1927, kun dager før stortingsvalget det året. Applausen sto i den fullpakkede foredragshallen da talen sluttet på en rungende tone:

«Skjer herpil, kveik vardar, kvar nordmann av huse, det er fåre på ferde! Samla dykk til kamp for fridomen i landet! Låt aldri soga vår melda at nordmenn sveik i fårens stund!»¹

Den entusiastiske talen av statsråd Erik Enge ble godt mottatt. Valget var rundt hjørnet og revolusjonen var på fremmarsj. Det Norske Arbeiderparti, som fortsatt kalte seg selv kommunistisk, lå an til å bli Norges største parti og kaste Høyre og Venstre fra tronen de hadde sittet på siden 1905. Det Enge hadde gjort så mesterlig var å bruke det den tyske sosiologen Theodor Adorno mange år senere kalte «den mobile fordømmen.»²

Antisemittisme er en av de eldste fordømmene vi kjenner til i Europa. Helt fra romersk tid hadde jødene vært ofre for fordømmer og mistanker.³ Over tid hadde den langvarige tradisjonen med å mistenke jødene for å konspirere mot kristne ført til at de kunne enkelt brukes som målskive for allslags samfunnsproblemer. Dårlig innhøstning? Kanskje jødene forgiftet brønnen! Dårlig økonomi? Jødiske bankiere har skylden fordi de grådig beriker seg på kristne. Verdenskrig har brutt ut? Jødene må ønske å svekke de kristne nasjonene. Og til sist emnet for

¹ Berntsen, Asbjørn, «Bolsjevisme og jødekapital,» *Norges Fremtid* 15.10.1927

² Adorno, Theodor W., *The Authoritarian Personality*, (New York: Wiley Publishers 1960), 610

³ Poliakov, Leon: *The History of Anti-semitism*, bind 1-4(Philadelphia: University of Pennsylvania Press 2003), 96

denne oppgaven og undersøkelsen; jødebolsjeviken. Dette var en tanke om at jødene enten betalte for eller tok aktivt del i kommunistiske revolusjoner i Europa.

Enges uttalelser ble gjengitt med støtte i avisen *Norges Fremtid* dagen etter. Norsk presse på tyvetallet var gjerne knyttet tett opp mot politiske partier, men *Norges Fremtid* var knyttet til en nasjonalistisk organisasjon, Fedrelandslaget, en gruppe som inkluderte berømte nordmenn som Frithjof Nansen. Pressen i denne perioden tjente politiske formål, og retorikk som den Enge framviste var en del av en nasjonal politisk «maskin,» fokusert på å vinne valget i 1927. Avisene var både allierte av og talerør for partiene og lagene i Norge, og var den viktigste nyhetskilden for den jevne nordmann i en tid før radioen enda kunne finnes over hele landet.⁴ Formålet med undersøkelsen i denne oppgaven er å spore «jødebolsjeviken», denne unike kombinasjonen av stereotyp og konspirasjonsteori, i avisene tilknyttet de borgerlige partiene i Norge i mellomkrigstiden. Oppgaven vil ta for seg perioden 1926-1930, en periode som så langt er nesten utforsket i studiet av antisemittisme i Norge. Målet er å gi leseren en forståelse for hvilke grupper trodde på den jødebolsjevikiske konspirasjonen og i hvilken grad den kunne finnes i norsk presse i andre halvdel av tyveårene. Samtidig vil oppgaven gi en enkel oversikt over den politiske situasjonen i Norge i tyvårene, spesielt på den borgerlige siden, som ofte har vært mindre studert enn det raskt voksende Arbeiderpartiet i denne perioden. Formålet er at leseren vil også kunne forstå den generelle situasjonen for de gruppene som ikke diskuterer jødebolsjeviken i avisene studert.

Problemstillinger og tese

Med grunnlag i et antall aviser, listet under i kapittel 1C, ønsker oppgaven altså å gjøre rede for tilstedeværelsen av tanken om jødebolsjeviken i norsk borgerlig presse. De primære problemstillingene vil være hvordan og av hvem jødebolsjeviken brukes og presenteres. For dette formål vil vi se på hvilke aviser viste regelmessig til jødebolsjeviken i perioden, i hvilken form disse referansene ble presentert, og i tilfellet *Norges Fremtid*, hvem som skrev dem, siden denne avisen hadde et stort antall signerte artiklers og leserbrev sammenlignet med de andre avisene. Hovedfokuset vil være på avisene *Nationen* og *Norges Fremtid* når det

⁴ Mathisen, Thomas, *Makt og medier - Innføring i mediesosiologi* (Oslo: Pax, 1993), kapittel 1-4

kommer til eksemplene selv, men vi vil også diskutere hvorfor jødebolsjeviken er fraværende i andre aviser, som *Namdalen*.

Før arbeidet med undersøkelsen hadde jeg en innledende hypotese om at mengden referanser til jødebolsjeviken ville være svært begrenset og synkende, basert på trender Lars Lien fant i sin egen studie, og at fallet ville være knyttet til slutten på den russiske borgerkrigen rundt 1923.⁵ I løpet av arbeidet fant jeg klare bevis for dette. Faktisk forsvinner beskyldninger om jødebolsjevisme nesten fullstendig fra avisene etter valget i 1927. Jeg så klare trender som gjorde det mulig å raffinere denne innledende hypotesen til en hvor jeg mente at jødebolsjeviken i denne perioden hadde blitt redusert til polemisk virkemiddel i avisenes politiske kamp. Målet for oppgaven er derfor å vise hvordan tanken har blitt brukt som dette, og videre forklare hvorfor tanken har blitt konsentrert rundt det påståtte politiske sentrum (for en moderne leser vil dypt nasjonalistiske og antisemittiske organisasjoner som Bondepartiet og Fedrelandslaget på 20-tallet heller virke høyre-radikalt), innen valget i 1927. Til slutt vil jeg forsøke å formulere en teori, med basis i alt som har blitt diskutert i oppgaven, for hvorfor jødebolsjeviken forsvant fra norsk presse i denne perioden.

Oppgavens struktur

Oppgaven består av syv kapitler. Det første kapitlet, introduksjon og vitenskapelig bakgrunn, er delt inn i fire deler, for å gjøre det lettere for leseren å holde oversikt og finne informasjon relevant for deres behov. Dette er kapittel 1A, som gir en generell oversikt over oppgavens tema, problemstillinger, og oppbygging. Kapittel 1B gir mer detaljert informasjon om hvordan tanken om jødebolsjeviken ble til og beveget seg over landegrensener, og om tidligere forskning på antisemittisme i Norge i første halvdel av mellomkrigstiden. Kapittel 1C omhandler kildebruk og -valg, og gjør også mer rede for de mer metodiske elementene i oppgaven, inkludert rent praktisk informasjon om hvordan dataene var katalogisert. Kapittel 1D er en enkel ordliste for å hjelpe lesere som er nye til emnet eller har blitt forvirret av oppgavens bruk av termer.

⁵ Lien, Lars: «'...pressen kan kun skrive ondt om jøderne...' – Jøden som kulturell konstruksjon i norsk dags- og vittighetspresse 1905-1925», doktorgradsavhandling UiO, 2016

Kapittel 2 gir en oversikt over Norges generelle politiske situasjon i tyveårene. Dette er ment som et utvidet bakgrunnskapittel for at leseren skal kunne forstå de mange politiske endringene rundt 1927. Finanskrisen, kjent som parikrisen og bankkrisen, blir forklart så enkelt som mulig, og situasjonen i de største partiene får en generell oversikt.

Planen var originalt å ikke ha empiriske kapitler, men heller veve eksempler på bruk av jødebolsjeviken inn i en detaljert historie om den norske høyresiden. Den lave mengden referanser til jødebolsjeviken og vanskeligheter med å knytte mange av leserbrevene og karikaturtegnet opp mot spesifikke politiske hendelser gjorde imidlertid at dette ble en meget tørr oversikt med veldig ubalansert kildemateriale vis-a-vis kapittellengde. Dette gjorde en endring nødvendig. Kapittel 2 og kapittel 3 fungerer nå som utvidede bakgrunnskapitler, med kapittel 3 fokuserende spesielt på Høyre. To empiriske kapitler med eksempler fra *Nationen* og *Norges Fremtid* kommer så for å vise eksempler på de to primære feltene hvor jødebolsjeviken ble brukt i denne perioden; karikaturtegninger og leserbrev. Disse gir også en mer detaljert oversikt over de spesifikke bevegelsene avisene er knyttet til.

Kapittel 3 diskuterer Høyre og de utfordringene de slet med i denne perioden. Dette er ment å hjelpe leseren forstå hvorfor det er en slik mangel på eksempler på antisemittisme fra *Aftenposten* og *Tidens Tegn* i perioden 1926-1930. Hovedgrunnen for dette er en sterk pengemangel innen Høyre som blir skyldt på Fedrelandslaget.

Kapittel 4 ser på karikaturtegninger fra avisen *Nationen*, som var et uoffisielt nasjonalt organ for det nylig stiftede Bondepartiet. Så godt som det lar seg gjøre med nesten hundre år gamle karikaturer forsøker jeg å sette karikaturene inn i kontekst og vise hvem som er målene for de politiske angrepene disse vittighetspaltene.

Kapittel 5 diskuterer bruken av jødebolsjeviken i leserbrev, kronikker og innsendte artikler i Fedrelandslagets avis *Norges Fremtid*. Kapitlet ser på hvem som har skrevet dem, hvem de angriper, og i hvilken kontekst de finnes i Fedrelandslaget.

Teorikapitlene, 6 og 7, har det mål å putte eksemplene fra de forrige to kapitlene inn i en større politisk og sosial kontekst. Spesielt fokuserer de på hvorvidt jødebolsjeviken ble brukt som polemisk virkemiddel.

Kapittel 6 debatterer mangelen på tilstedeværelsen av jødebolsjeviken i avisen *Namda-len*, med diskusjon av Kjetil Braut Simonsens funn fra avisen tidligere i tiårene. Kapittelet går også inn på jødebolsjevikens verdi som politisk symbol og foreslår at jødebolsjeviken trenger en utløsende årsak for å være til stede i norsk presse; terminologien er ikke jevnlig.

Kapittel 7 diskuterer jødebolsjevikens forsvinning sett i lys av valget i 1927, og diskuterer hvorvidt jødebolsjeviken bare var utdatert så mange år etter teorien ble introdusert, eller om tanken hadde mistet sin symbolverdi i politisk debatt på grunn av et forandrende politisk landskap. Kapittelet slutter med en endelig teori om dette, og blir fulgt av en kort oppsummering av oppgavens punkter.

De to siste kapitlene vil ha klart markerte konklusjonsavsnitt for å hjelpe leseren referere raskt tilbake til teoridelens slutninger, og det siste kapittelet vil ha den konkluderende teorien i et klart markert avsnitt. Dette var et bevisst valg etter å ha sett på flere tidligere oppgave både med og uten klare konklusjonsavsnitt; de er nyttige for leseren i teorikapitler men blir veldig repetitive i introduksjons- og eksempelkapitler.

1B: «Jødebolsjevikkens» bakgrunn og tidligere forskning

Jødebolsjevikkens var en av flere stereotyper europeere konstruerte rundt den jødiske minoriteten på Kontinentet rundt slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet. Slik som mange andre stereotyper hadde den en kjerne av sannhet, men utviklet seg til helt urealistiske proporsjoner. «Kapitalistjøden» var en stereotyp som ble skapt av tanker om at jøder var grådige og jobbet i finans. I realiteten hadde mange europeiske jøder blitt tvunget inn i handel og bankjobber på grunn av at kristne stengte dem ut fra å eie land eller jobbe mange andre jobber.⁶ I jødebolsjevikkens tilfelle hadde mange fattige østeuropeiske jøder flokket til sosialismen fordi revolusjonen lovet dem land og like rettigheter som alle andre. Mange av lederne i den russiske revolusjon var av jødisk bakgrunn, mest berømt Leon Trotski, Stalins rival, og Zinovjev, en av de viktigste teoretikerne i bolsjevikpartiet. Borgerkrigen i Russland ville imidlertid forårsake konstruksjonen av en konspirasjonsteori som knyttet kommunistene opp mot en internasjonal jødisk kabal.

Tanken hadde allerede eksistert før revolusjonen. Rundt 1903 hadde boken *Sions Vises Protokoller* blitt skrevet i Russland. Denne boken la grunnsteinen for hele konspirasjonsteorien om jødene. Den presenterte seg selv som protokoller fra et møte av jødiske eldre som diskuterte hvordan de kunne oppnå verdensherredømme. Boken selv var en dårlig forfalskning; den var en kombinasjon av en fransk politisk satire fra 1860-tallet og noen antisemittiske tyske romaner.⁷ Formålet med boken kan ha vært å støtte opp om den russiske tsarens fordommer mot jødene, for å stoppe ham fra kompromisser med de som ønsket innføring av demokrati i Russland.⁸ Det gjennomgående temaet i boken var nemlig at jødene sto bak allslags revolusjoner og radikale, og gjennom både kapitalismen og revolusjoner ville de ta kontroll over verden. En intern etterforskning påviste at boken var en forfalskning, og den ble mer eller mindre glemt fram til den russiske revolusjonen.⁹

⁶ Fein, Helen, «Anti-Jewish and Anti-Minority Discriminations, Ideology and Violence in Comparative Contexts» i Fein, Helen (red.) *The Persisting Question – Sociological Perspectives and Social Context of Modern Antisemitism*, (New York: Walter De Gruyter, 1987), 19

⁷ Hagemester, Michael «The Protocols of the Elders of Zion: Between History and Fiction» i *New German Critique* 103. 35 (1), (2008), 83–95

⁸ *Ibid.*, 91

⁹ Levy, Richard S., "Setting the Record Straight Regarding The Protocols of the Elders of Zion: A Fool's Errand?" i William C. Donahue and Martha B. Helfer. *Nexus — Essays in German Jewish Studies*. 2, (Camden House, 2014), 43–61

I 1918, da borgerkrigen mot bolsjevikene i Russland startet, fant imidlertid den Hvite Armé at boken var utmerket propaganda. Historien gikk at de hadde funnet en kopi av boken på tsarinaens vinduskarm i palasset i Yekaterinenburg hvor den russiske keiserfamilien hadde blitt drept. På det tidspunktet hadde imidlertid allerede boken krysset til utlandet, noe som gjør det sannsynlig at den ble distribuert mellom offiserer allerede før dette, muligens allerede under Første Verdenskrig.¹⁰ I alle tilfeller var bokens tema med jødiske manipulatorer kjernen i en ny konspirasjonsteori som hevdet bolsjevikene ble kontrollert av den internasjonale jødiske kabalen fra *Protokollene*. Pogromer, utrenskninger, mot jødene hadde allerede vært utbredt i Russland mange år før krigen, men under borgerkrigen nådde vold mot jødene et crescendo.¹¹ De Hvite brant jødiske landsbyer og henrettet alle de kunne finne.

I mellomtiden var det en jevn strøm av flyktninger som brakte pamfletter av *Protokollene*, delt ut av Den Hvite Armé, med seg ut i Europa. Boken var en sensasjon, og ble solgt som ekte. Den ble først oversatt til tysk og engelsk, etterfulgt av flere andre europeiske språk mellom 1919 og 1921. I Norge kom den først ut under tittelen *Den Nye Verdenskeiser* i 1920.¹² Antisemittismen var allerede godt til stede i Norge; *Jøder og Gojim* av advokat Eivind Saxlund var en pamflett spredt i antisemittiske sirkler i Norge så langt tilbake som 1910, og lenge før det hadde mange i Norge vært skeptiske overfor jødisk innvandring til landet.¹³ «Jødeparagrafen» i den originale grunnloven hadde forbudt nettopp dette, og selv etter mange tiår var mange fortsatt svært mistroiske overfor jødene. Hvorfor dette var saken er at av temaene i denne oppgaven.

På tross av at *Sions Vises Protokoller* ble bevist et falskneri av The Times i 1921, var det mange som nektet å gi opp troen på at jødene enten finansierte eller aktivt kontrollerte kommunistiske bevegelser.¹⁴ Som vi vil se i denne oppgaven kom konspirasjonsteorien opp jevnlig fortsatt godt inn på tyvetallet i norsk presse, og i Tyskland ville boken inspirere mye propaganda mot jødene etter nazistenes maktovertakelse i 1933.¹⁵ Målet med teoridelen i

¹⁰ Levy, Richard S., *A Lie and a Libel: The History of the Protocols of the Elders of Zion*, (University of Nebraska Press, 2011), 97

¹¹ Gitelman, Zvi, *Revolution and the Ambiguities*, (SUNY, New York, 2001), 25

¹² Emberland, Terje, «Antisemittismen i Norge 1900-1940» i Eriksen, Trond Berg, Håkon Harket og Einhart Lorenz, *Jødehat. Antisemittismens historie fra antikken til i dag*. (Oslo: Cappelen Damm, 2009), 413

¹³ Mendelsohn, Oskar, *Jødernes historie i Norge gjennom 300 år*, (Oslo: Universitetsforlaget, 1987), 496-505

¹⁴ Levy, *Setting the Record Straight*, 10-19

¹⁵ Levy, *Lie and Libel*, 30

denne oppgaven er å vise hvordan konspirasjonsteorien forsvant fra norsk presse i andre halvdel av tyveårene.

Tidligere forskning

Antisemittisme i norsk presse har ikke blitt dekket i detalj for perioden 1926-1930 før. I 2005 skrev Kristin Foskum en hovedoppgave om antisemittisme i *Nationen* mellom 1926 og 1938, men studien er primært fokusert på emner som schächtungsstriden, en konflikt som gikk gjennom mye av 20-tallet om hvorvidt jødisk rituell slakting skulle tillates i Norge.¹⁶¹⁷ Dette faller imidlertid utenfor denne oppgavens spenn, og Foskum har ikke detaljert informasjon om jødebolsjeviken som konsept, så hennes oppgave vil bare bli referert et par ganger.

Kjetil Braut Simonsen skrev i 2009 en masteroppgave fokusert på antisemittisme i avisene *Namdalen* og *Nationen* i perioden 1920-25.¹⁸ Simonsens oppgave er en av hovedinspirasjonene for denne oppgaven, som jeg også ønsker skal fungere for et dekke et hull i vår kunnskap om antisemittismen i norsk presse mellom Simonsens oppgave og studier av antisemittismen på 30-tallet. Simonsen påviste en tilstedeværelse av tre forskjellige jødiske stereotyper i avisene (pengejøden, bolsjevijkjøden, og den innvandrende østjøden) og kom til den konklusjon at i *Nationen* ble disse stereotypene brukt mest som polemikk mot Bondepartiets politiske motstandere heller en faktisk konspirasjonsteoretisk tenkning av den typen han fant i *Namdalen*. Som den mest nærliggende undersøkelsen for denne oppgaven vil det være et antall sammenligninger med Simonsens funn, i denne oppgavens kapittel 6.

May Britt Ohman-Nielsen skrev en doktorgradsavhandling i 1997 om bondebevegelsen og nasjonalismen i denne bevegelsen. Jeg la merke til at Simonsen lente i stor grad på hennes oppgave for informasjon om agrarnasjonalismen i Norge, så jeg fant oppgaven selv for egen forskning. Siden min oppgave er mindre fokusert på bondebevegelsen enn Simonsens

¹⁶ Foskum, Kristin, «Nationen og antisemittismen – En undersøkelse av avisa Nationens holdning ovenfor jøder i perioden 1926-1938» Hovedoppgave i historie ved UiO, 2005

¹⁷ For mer informasjon om dette, se Johansen, Per O.: *Oss selv nærmest. Norge og jødene 1914-1943* (Oslo: Gyldendal 1984), 63-72.

¹⁸ Simonsen, Kjetil B., «'Den store jødebevægelse' – Antisemittisme i avisene *Namdalen* og *Nationen* 1920-1925», Masteroppgave UiO, 2009

var vil jeg bare referere til henne til tider, men avhandlingen hennes har vært svært nyttig i å forstå bondebevegelsen, og rører også til tider ved antisemittismen.¹⁹

Lars Lien fullførte i 2016 sin doktorgradsavhandling «'...pressen kan kun skrive ondt om jøderne' – Jøden som kulturell konstruksjon i norsk dags- og vittighetspresse 1905-25», en utmerket analyse av hvordan forskjellige jødiske stereotypier fungerte som «speilbilde» for norske nasjonalister. Bare en del av avhandlingen er relevant for denne oppgaven, men den store litteraturlisten var svært nyttig for å finne videre lesemateriale. Interessant nok finner Lien en stor mengde antisemittisk materiale i *Aftenposten* og *Tidens Tegn* fra begynnelsen av tyvetallet som ikke lenger er sterkt til stede i denne oppgavens tidsrom.²⁰

Hans Fredrik Dahl skrev et kapittel om antisemittismen i Norge i *Folkemordenes Svarte Bok* i 2008. Dette var den første boken jeg leste, og ble brukt for å finne videre litteratur. Som en oversikt er kapittelet imidlertid begrenset, så den er ikke brukt mye i denne teksten.²¹

Lars Andersson skrev en bok om antisemittismen i svensk vittighetspresse mellom 1900 og 1930. Den ble lest, men dekker mye av det samme som Lars Liens studie, og hadde derfor lite nyttig informasjon for denne oppgaven. Den blir bare referert her i forbindelse med hans funn om visuelle koder for jøder.²²

Richard Levy skrev en del artikler og bøker om *Sions Visers Protokoller*, som er tidvis referert i forbindelse med denne.

Helen Feins artikkel «Anti-Jewish and Anti-Minority Discriminations, Ideology and Violence in Comparative Contexts» ble brukt som et utgangspunkt for det jeg leste om jødens rolle som kulturell konstruksjon. Hennes arbeider er best kjent for å introdusere begrepet «elastisk stereotyp» om jøden som skremselssymbol.

¹⁹ Nielsen, May-Brith Ohman, «Jord og ord -En studie av forholdet mellom ideologi, politikk, strategi og mobilerings hos den tredje pol i det norske partisystemet» Doktorgradsavhandling ved Universitetet i Bergen, 1997

²⁰ Lien, Lars, «'...pressen kan kun skrive ondt om jøderne' – Jøden som kulturell konstruksjon i norsk dags- og vittighetspresse 1905-25», Doktorgradsavhandling, UiO, 2016

²¹ Dahl, Hans Fredrik: "Antisemittismen i norsk historie", i Bernt Hagtvedt (red), *Folkemordenes svarte bok* (Oslo: Universitetsforlaget, 2008), 442-460

²² Andersson, Lars M., *En jude är en jude är en jude. Representationer av "juden" i svensk skämtpress omkring 1900-1930*, (Lund: Nordic Academic Press 2000)

Et stort antall kilder har også blitt brukt for informasjon om partier, personer, og valg. Disse vil kunne finnes i «Sekundærkilder» under, og litteraturlisten.

1C: Kilder, begrensning, metode, og metodiske utfordringer

Undersøkelsen denne oppgaven er basert rundt tar for seg en meget stor mengde kildemateriale. Dette introduksjonskapittelet er derfor ment å gi leseren en enkel oversikt over hvilket materiale har blitt sett på, hvorfor, og de praktiske og metodiske utfordringene relatert til oppgaven.

Primærkilder

For å danne et så komplett som mulig bilde av norsk borgerlig presse i denne perioden var det nødvendig å se på et bredt utvalg av aviser. Omtrent 4000 individuelle avisnummere har blitt undersøkt, i 5 forskjellige aviser. På 20-tallet var norsk presse dominert av politiske partier, og valget var derfor klart når det kom til hvilke dette skulle være:

Aftenposten ble valgt som representativt for Høyre, partiet som sto det nærmest.²³ *Aftenposten* var en dagsavis gjennom hele perioden og var derfor blant det mest heftige kildematerialet. Undersøkelsen måtte derfor først og fremst konsentreres om intervjuer og leserbrev. Avisen var digitalisert, noe som gjorde arbeidet lettere, men det er vanskelig å si sikkert. Jeg hadde ventet å finne få referanser til jødebolsjeviken i denne avisen, noe som også viste seg å være tilfellet. Det svært begrensede antallet hentydninger til jødebolsjeviken, og den uklare språkbruken i disse gjorde avisen dårlig egnet som eksempler til bruk i denne oppgaven.

Tidens Tegn var avisen nærmest knyttet opp mot det nasjonalistiske partiet Frisinnede Venstre. Avisen var en ledende kandidat for antisemittisk materiale, noe Lien viste i detalj i sin egen studie.²⁴ Avisen hadde vært et talerør for ekstreme synspunkter, en rolle den ville spille igjen i førtiårene.²⁵ For denne undersøkelsen var imidlertid *Tidens Tegn* av sekundær

²³ «Aftenposten» i *Arbeidernes leksikon* (Pax 1994). Det er verdt å merke seg at de fleste kilder til *Aftenpostens* historie tar dens tilknytning til Høyre som selvfølgelig uten å oppgi noen basis for dette. *Aftenposten* var imidlertid en del av Den Konservative Presseforening.

²⁴ Lien, «ondt om jødernæ,» 110

²⁵ Thommesen, Henrik; «Fra triumf til tragedie - Avisbedriften *Tidens Tegn* 1910–1941», doktorgradsavhandling, UiO, 2008, 46

betydning. Frisinnede Venstre var sterkt svekket i andre halvdel av tyvetallet, og *Tidens Tegn* fant seg under kontroll av Den Konservative Presseforening, et Høyrekontrollert organ som begynte å sensurere mer ekstreme uttalelser i 1927 i et forsøk på å svekke Fedrelandslaget.²⁶ *Tidens Tegn* ble derfor bare gått igjennom med digital tekstsøking etter vanlige termer, slik som «jøde,» «Moskva,» «bolsjevik,» «kommunist,» m.m. Dette kom bare opp med en håndfull dårlige eksempler, og ingen etter introduksjonen av sensuren. Den store svakheten her i motsetning til de individuelt gjennomgåtte avisene er at jeg ikke har fått sjekket ting som karikaturtegninger og sterkt kodete henvisninger til jødene. Eventuelle lesere som ønsker å studere antisemittisme i *Tidens Tegn* eller Frisinnede Venstre burde derfor være klar over at gode eksempler fortsatt kan skjule seg i denne avisen. Den enorme mengden nummere av *Tidens Tegn* og *Nationen* tvang meg til å velge mellom hvilken av disse to dagsavisene å detaljstudere.

Nationen ble valgt som uoffisielt talerør for Bondepartiet og bondebevegelsen. Det var den eneste «bondeavisen» i Norge med opplag over 10.000, noe som gjorde den til et naturlig organ for Bondepartiet på riksnivå, og som studieobjekt i denne undersøkelsen.²⁷ Avisens vittighetsspalte, *Av Nationen om 100 aar*, var en av de mest jevnlig kildene til referanser til jødebolsjeviker, og et antall eksempler er presentert i denne oppgaven. Avisen ble gjennomgått via mikrofilm, men noen av årgangene ble digitalisert mens prosjektet var underveis, noe som gjorde at bilder av bedre kvalitet kunne brukes som illustrasjoner i denne oppgaven.

Norges Fremtid var talerøret for den nasjonalistiske borgerlige samlingsbevegelsen, Fedrelandslaget. Avisen er en heftig kilde til referanser til jødebolsjeviken, og det at mange av dem kom i form av signerte leserbrev og kronikker gir oss en unik mulighet til å ta en kikk på bakgrunnen til menneskene som faktisk holder slike synspunkter. Et antall av disse blir diskutert i kapittel 5. *Norges Fremtid* så imidlertid en radikal omforming til intern bevegelsesavis for Fedrelandslaget i 1928-1929, noe som sammenfalt med, eller forårsaket, en forsvinning av antisemittisk polemikk fra avisen. Avisen ble gjennomgått via mikrofilm.

Namdalen var en lokalavis fra Namsos, brukt av Kjetil Braut Simonsen i sin egen undersøkelse av antisemittisme i norsk bondepresse. Siden en del av formålet med denne oppgaven er

²⁶Danielsen, Rolf, *Høyres Historie 1918-1940: Borgerlig Oppdemningspolitikk*. (Oslo: Cappelen, 1974), 198-200

²⁷ Store Norske Leksikon, «Nationen»: <https://snl.no/Nationen> (hentet 6.12.2017) Jf. Ohman Nielsen, «Jord og ord.», kap. 2

å bygge en bro mellom Simonsen og Liens undersøkelser og det mer velkjente temaet med antisemittisme på tredvetallet, valgte jeg også å gå gjennom denne avisens mikrofilmer. Avisen var imidlertid helt tom for referanser til jødebolsjeviker i perioden 1926-1930, noe som er overraskende gitt Simonsens mange funn i denne avisen i perioden 1922-1924.²⁸ I kapittel 6 diskuteres dette overraskende funnet i detalj.

Et antall mindre aviser har også blitt gjennomgått enkeltvis der hvor hovedavisene i undersøkelsen har referert til dem, men ingen brukbare funn kom ut av dette. Som ventet blir et gjennomgående tema i denne oppgaven like mye mangelen på referanser til jødebolsjeviken som faktiske eksempler på det.

Sekundærkilder

Et antall sekundærkilder er brukt i oppgaven. De fire viktigste av disse er Kjetil Braut Simonsens masteroppgave, «'Den Store Jødebevægelse' – Antisemittiske bilder av jøden i bondeavisene *Nationen* og *Namdalen* 1920-1925» (UiO 2009), Lars Liens doktogradsavhandling «'...pressen kan kun skrive ondt om jøderne' – Jøden om kulturell konstruksjon i norsk dags- og vittighetspresse 1905-1925» (UiO 2016), Høyres offisielle historie, bind II, *Borgerlig Oppdemningspolitikk 1918-1940* av Rolf Danielsen (Cappelen 1984), og *Hårde Tider – Fedrelandslaget i norsk politikk* av Andreas Norland (Dreyer 1973). Disse fire kildene gir en bred oversikt over antisemittisme og politikk perioden og vil bli jevnlig referert til i fotnoter og til tider i teksten selv. Partihistoriene til Arbeiderpartiet og Senterpartiet er også brukt i en viss grad, mens diverse databaser og historiske bøker har hjulpet meg med å finne bakgrunnsinformasjon for detaljer. En fullstendig litteraturliste kan finnes på slutten av oppgaven. I de fleste tilfeller har jeg prøvd å finne originalkilden så langt som mulig selv om jeg har sett materialet først i en av de fire hovedkildene, men dette er ikke alltid mulig, spesielt med *Hårde Tider*, som ofte referer til århundre-gamle kilder ikke lenger tilgjengelig ved Nasjonalbiblioteket og uten nok informasjon til å lete etter det i Nasjonalarkivet.

²⁸ Se Simonsen, «*jødebevægelse*», kapittel 4, 5, 6 pg 7

Metode og utfordringer

Hovedutfordringen for oppgaven var mengden materiale. Kriteriene bak hvilke relevante aviser ble valgt for oppgavens begrensning er allerede redegjort for ovenfor, altså deres relevanse for et bredt innblikk i den borgerlige partipressen. Etter at mikrofilmene og digitale kopier av avisene hadde blitt lest igjennom for materiale, ble relevante antisemittiske referanser fotografert, kopiert over til notatbøker fargekodet etter hvilken avis materialet var fra, og den relevante datoen, stikkord og sidetall i notatboken ble skrevet ned i en hovednotatbok. Resultatet var at tusenvis av avisnummere kunne bli gått gjennom i løpet av omtrent seks måneder og omtrent 150 referanser katalogisert. Organiseringsmetoden med fotografi gjorde at det var sjelden nødvendig å gå tilbake for dobbeltsjekke informasjon fra primærkildene igjen.

Den neste utfordringen var skillet mellom leserbrev og redaksjonelle meninger. Simonsen kom også over dette problemet i sin egen oppgave, og nevner Hans Fredrik Dahls poeng i *Mediehistorie – Historisk metode i mediefaget* om at aviser er kollektive produkter.²⁹ Dahls argument er at i mange aviser er det uklart om det er redaktører, individuelle journalister, annonsører eller partipolitiske interesser som snakker gjennom en avisartikkel.³⁰ De fleste aviser av den alderen vi studerer her har en veldig uklar linje mellom leserbrev, kronikker, gjestartikler og til og med ledere. Mye er ikke undertegnet med forfatter og kan være vanskelig å kategorisere. Simonsens løsning på dette er å anta at artikler som ikke er undertegnet er produkter av avisens redaksjon og derfor uttrykk for avisens offisielle holdning. Han kaller dette en «avgrensning fra aktørperspektiv.»³¹

Jeg er uenig med denne metoden; formålet med disse studiene burde se avisenes struktur som sekundær til aktørene involvert. Formålet må ikke være å «bevise» at redaksjonen i en spesiell avis holder antisemittiske synspunkter, men å forstå hvorfor de kollektive aktørene bak partipressens nasjonalbevegelser holder slike synspunkter. Jeg har derfor ikke valgt å inkludere eksempler som ikke er undertegnet. Isteden presenterer jeg et utvalg av leserbrev og kronikker fra *Norges Fremtid* med informasjon om menneskene som står bak disse. Med unntak av én tysker er alle medlemmer av organisasjonene vi vil diskutere i denne oppgaven. Det er langt fra sikkert at et flertall av medlemmene i disse partiene og gruppene holdt

²⁹ Simonsen, «Jødebevægelse,» 9

³⁰ Hans Fredrik Dahl: *Mediehistorie - Historisk metode i mediefaget* (Oslo: Damm & Søn 2004), 62

³¹ Simonsen, «Jødebevægelse,» 9-10

antisemittiske synspunkter, men dette er av sekundær betydning sammenlignet med det faktum at slike synspunkter faktisk eksisterte innenfor dem, og var akseptable nok til at redaktørene lot dem komme på trykk.

Jeg vil i imidlertid ikke ignorere struktur, og gi informasjon om hvor i avisen materialet er og hvordan det er presentert, skulle dette være utenfor den normale innskribersiden. Innsendt materiale som blir presentert på forsiden av avisen eller innrammet med illustrasjoner er det ganske rimelig å anta er noe som i hvert fall én av avisens redaktører må ha ønsket å se lest. I *Norges Fremtid* er muligens en del av det jeg har valgt å kalle «leserbrev» eller «kronikker» faktisk profesjonelle artikler enten spesielt bestilt av avisens redaksjon eller innsendt av spesielt respekterte medlemmer i Fedrelandslaget, f.eks. Freddy Bernhoft, som var en av avisens ivrigste innskrivere. Dessverre er det umulig å vite sikkert hva som er hva gitt avisens sterkt varierende artikkelkvalitet og tendens til å trykke leserbrev i samme form som avisens egne artikler. Jeg har derfor valgt å bruke begrepene «leserbrev» og «kronikk» selv om det er meget sannsynlig at redaksjonen var direkte involvert i disse artiklene. Enkelt oppsummert: *om noe er på forsiden, vil redaksjonen at det blir sett.*

Jeg har også valgt å inkludere et lite antall illustrasjoner fra *Nationen*, slike Simonsen og Lien har gjort i sine respektive studier. Spesifikt har jeg valgt å bruke vittighetsspalten *Av Nationen om 100 aar*, som gjør narr av ledende politikere og nyhetsaker med karikaturtegninger. Disse er ofte sterkt spisset mot Bondepartiets motstandere. Jeg hadde ikke originalt planlagt å inkludere disse, men underveis i arbeidet med oppgaven kom jeg over Robert Wistrich' *Demonizing the Other*, en bok hvori Wistrich diskuterer viktigheten av symbolbruk for å påminne «in-groups» om tilstedeværelsen av fiendtlige «out-groups.»³² Dette spilte en viktig rolle i den eventuelle utformingen av teorien i kapittel 6 og 7, hvor vi vil diskutere bruken av jødebolsjeviken som polemisk verktøy. Det viste seg at disse var ypperlige eksempler for det gjennomgående temaet, så de er nå fullt inkludert og erstattet svakere eksempler fra leserbrev, som var repetitive i forhold til *Norges Fremtid*.

³² Wistrich, Robert S.(red.), *Demonizing the Other: Antisemitism, Racism, and Xenophobia* (Amsterdam: Harwood Academic, 1999)

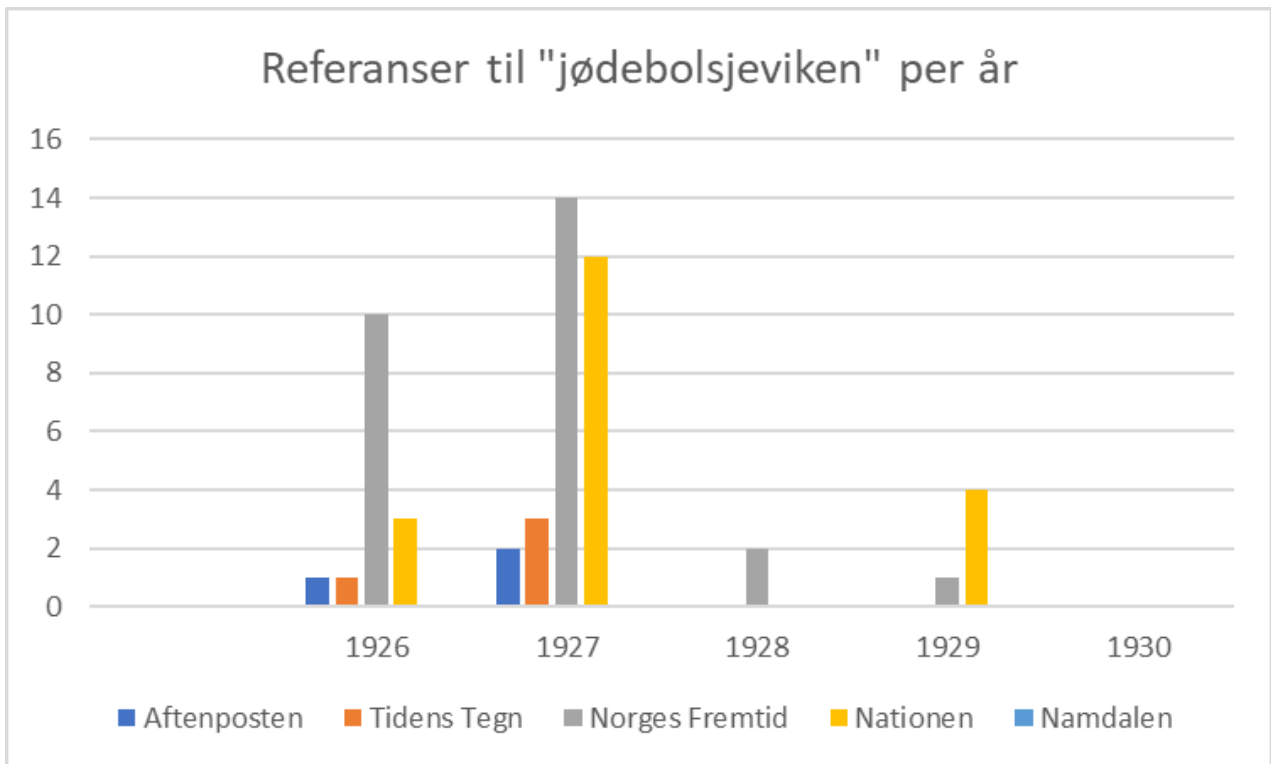

Fig I: En oversikt over undersøkelsens funn. Et representativt utvalg av eksempler fra Norges Fremtid og Nationen er å finne i denne oppgaven.

1D: Ordliste

1920-tallet var lenge siden, og mange termer og uttrykk blir brukt om hverandre både i kilde-materialet og i denne oppgaven som det kan være vanskelig å holde oversikt over for lesere ikke kjent med perioden. Det følgende er en oversikt over de uttrykkene som blir brukt mest i teksten, for enkel referanse.

Arbeiderpartiet: I denne oppgaven, Det Norske Arbeiderparti. I kildematerialet kan uttrykket imidlertid også bli brukt om Norges Sosialdemokratiske Arbeiderparti eller til og med Norges Kommunistiske Parti. Splittelsene i partiet var bare noen få år gamle på dette tidspunktet og mange så det fortsatt som deler av en helhet heller enn separate partier.

Arbeiderbevegelsen: Generell betegnelse for den sosialistiske mobiliseringen av arbeiderklassen. Var enten reformistisk (sosialdemokratisk) eller revolusjonær (kommunistisk)

Bondebevegelsen: Et uttrykk for hele den klasse-baserte politiske og sosiale bevegelsen sentrert rundt Bondepartiet og Landmandsforbundet/Norsk Bondelag. Dominerte landdistriktene og lokalavisene. Brukes i oppgaven vanligvis som en fellesbetegnelse for Bondepartiet og institusjoner sympatetisk til det, om ikke offisielt en del av partiet.

Bondenasjonalist: De mer nasjonalistiske medlemmene av bondebevegelsen. Så seg selv som nasjonens byggesteiner.

Bondepartiet: Klassebasert parti med basis i landdistriktene. Politisk front for bondebevegelsen.

Bolsjevik: Marxist-Leninistisk kommunist. Navngitt etter Lenins parti i Russland som ledet Oktoberrevolusjonen og grunnla Sovjetunionen

DNA: Det Norske Arbeiderparti, populært (og i dag offisielt) kalt Arbeiderpartiet. Sosialistisk samlingsparti, tipper stadig mer sosialdemokratisk istedenfor kommunistisk i løpet av perioden.

Frisinnede Venstre: Borgerlig parti, den nasjonalistiske vingen av Venstre etter splittelsen. Døende parti fanget i listeforbund med Høyre: Bondepartiet tar deres plass politisk.

Fedrelandslaget («laget»): Borgerlig samlingsorganisasjon. Forsøker å overbevise andre borgerlige grupperinger om at de må samle seg mot trusselen fra arbeiderbevegelsen. Frustrasjon over feilslag i å oppnå dette fører til at de former et politisk parti på tredvetallet, men er i tyveårene fortsatt på papiret ikke tilknyttet noen partier. Høyre oppfatter dem som en trussel, så laget har bare virkelig framgang med å overbevise Bondepartiet.

Høyre: Borgerlig parti, Norges største etter splittelsen i Venstre, men er alvorlig svekket i denne perioden, spesielt etter valget i 1927. Støttet av store konserner og finansmenn.

Jødebolsjevik: En kommunist som også er jøde. Stereotypen som er hovedfokus for denne undersøkelsen.

Kapitalistjøde: Stereotyp av rike jøder i finansindustrien. Yndet mål for antisemittiske karikaturer.

Komintern: Den Tredje Internasjonale. En samlingsorganisasjon for marxistiske partier, ledet av det russiske kommunistpartiet.

Moskvakommunistene: Vanligvis Norges Kommunistiske Parti. I kildematerialet brukt nå og da som et generelt uttrykk for Komintern-partier i Europa.

NKP: Norges Kommunistiske Parti. Kommunistisk utbryterparti fra Arbeiderpartiet. Forlot partiet da DNA nektet å etterfølge alle reformkravene fra Komintern.

NSA: Norges Sosialdemokratiske Arbeiderparti. Sosialdemokratisk utbryterparti fra DNA etter Arbeiderpartiet meldte seg inn i Komintern. Motstandere av Kominterns krav om å omforme partiet etter sovjetrussisk modell, «Moskvatesene.» Går sammen med DNA igjen før valget i 1927.

Pengejøde: Mer generell variant av jødekapitalisten, inkluderer butikkeiere og andre mindre rike jøder.

Scheflokommunistene: NKP, etter lederen Olav Scheflo.

Tranmælittene: Den reformistiske vingen i DNA. Sto bak sammenslåingen med NSA.

Venstre: Liberalt borgerlig parti. Svekket av splittelsen med Frisinnede Venstre, men går forbi Høyre i mandattall etter Høyres katastrofevalg i 1927.

2: Norge i 20-årene – Et land i krise

I tyveårene var den norske politiske scenen i opprør over den pågående finanskrisen fra 1921. Dette kapittelet vil gi en oversikt over den generelle politiske situasjonen i Norge på tyvetallet, spesielt de nye partidannelsene. Dette er viktig for å forstå den politiske konteksten av mye av det som blir dekket videre. Høyre, Fedrelandslaget og Bondepartiet blir også dekket i noe mer detalj i sine separate kapitler, 3-5. Valget i 1927 og den påfølgende politiske kampen vil bli diskutert i kapittel 7. Dette kapittelet vil også inkludere en kort oppsummering av Sovjetunionens historie, siden «Moskvakommunistene» var sentrale i datidens tenkning.

Finanskrise og politisk opprør

Under 1. Verdenskrig hadde Norge holdt seg nøytralt, noe som hadde gjort det mulig for landet å tjene godt på den økte etterspørselen i Europa etter varer, siden fabrikkene i mange land var tømt for arbeidere. Problemet var at da krigen endte kunne ikke etterspørselen lenger ete opp den store produksjonen. Mellom 1920 og 1934 ble prisene på de fleste produkter halvert.³³ Mange bedrifter måtte gjøre kraftige nedskjæringer og arbeidere mistet jobben. Samtidig hadde Norge jobbet seg opp en kraftig gjeld under krigen, som staten fra 1921 måtte tilbakebetale på tross av store inntektsfall fra krisen. Norges Bank fikk støtte fra Høyre og Venstre for det som blir kalt en kontraktiv sparepolitikk; budsjettkutt og sterkt reduserte statlige investeringer. Dette, kjent som paripolitikken, forverret effekten av krisen siden mange arbeidsgivere ikke kunne lene seg på statlige investeringer for å opprettholde vekst. I 1921 falt brutto nasjonalprodukt med over 11%, og renter økte til 40%.³⁴ I 1923 traff krisen bankene med full kraft og innledet den såkalte Bankkrisen. Ute av stand til å betale tilbake alt de skyldte gikk forretningsbankene under én etter den andre; i 1935 hadde Norge bare halvparten så mange forretningsbanker som i 1918.³⁵ Ting ville bare bli verre på tidlig tredvetall etter at etterdønningene fra krakket i USA 1929 traff Norge, men det er utenfor perioden vi ser på. Det som imidlertid er viktig å merke seg er at tillit til de tradisjonelle partiene ble svekket av

³³ Hodne, F., & Grytten, O. H., *Norsk økonomi i det tyvende århundre*, (Bergen: Fagbokforlaget 2002), 67

³⁴ *Ibid.*, 102

³⁵ Hanisch, T. J., Ecklund, G. J., & Sjøilen, E., *Norsk økonomisk politikk i det 20. århundre: verdivalg i en åpen økonomi*, (Kristiansand: Høyskoleforlaget 2011), 76

den sterke arbeidsledigheten, noe som styrket både arbeiderbevegelsen og nye partidannelser på høyresiden.

Russland etter revolusjonen – En ny retning for marxismen

Før vi kan snakke om Det Norske Arbeiderparti er det nødvendig å ha en forståelse for dets ledestjerne på tidlig 20-tall, det sovjetrussiske kommunistpartiet. Selv om bare en del av partiet fortsatte å lystre Moskva etter landsmøtet i 1923, under navnet Norges Kommunistiske Parti, tok det flere år for den borgelige pressen å forstå at DNA hadde lagt bak seg sin revolusjonære fase. NKP på sin side fortsatte å være lojale til Moskva helt fram til Sovjets fall mange tiår senere, og er nevnt i flere av eksemplene i denne undersøkelsen. Det følgende er derfor en meget konsentrert oppsummering av Sovjets historie etter 1920 og fram til 1930.

Selv om den Røde Armé hadde tatt kontroll over det mest av det gamle russiske imperiet innen 1920 var det fortsatt motstand både i Sibir og i vest, i Baltikum og Polen. Sovjet hadde angrepet polakkene i 1919 i respons til deres invasjon av Ukraina etter at kommunistene tok kontroll over dette nye landet. Polakkene klarte imidlertid å snu krigen rundt i 1920, og det ble raskt klart at Sovjetunionen var for utslitt etter 1. Verdenskrig og borgerkrigen til å fortsette kampen i vest. Sovjet ble derfor tvunget til å akseptere grensene tegnet av tyskerne ved Brest-Litovsk, med det unntak at Polen mottok deler av Ukraina, Litauen og Hviterussland. Omtrent et år etter freden med Polen i vest endte borgerkrigen i øst, men lommet av motstand mot bolsjevikene holdt fortsatt ut inntil tidlig på tredvetallet. Landet var imidlertid stabilt nok til at Sovjetunionen kunne offisielt formes i 1922 og Lenins nye økonomiske plan innføres. Denne planen, mye mer moderat enn det kommunistpartiet ønsket, og ville senere innføre, var en blandingsøkonomi som var ment å styrke Sovjets sterkt skadete finanssystem, og resulterte i merkbare vekst. Kombinasjonen av bolsjevikenes sjokkerende seier i borgerkrigen og økonomiske suksess var en inspirasjon for sosialistiske partier over hele Europa, og mange meldte seg inn i russernes nye Internasjonale, best kjent som Komintern. Dette inkluderte Det Norske Arbeiderparti.

Sovjetunionen var nå leder for millioner av marxister over hele verden via Komintern som overordnet organisasjon for sosialister, men Lenin, «revolusjonens far,» var døende.

Trotsky, den store kommunistiske teoretikeren, så ut til å bli den neste lederen av Sovjetunionen allerede før Lenins faktiske død i januar 1924. Trotskys jødiske bakgrunn hadde gjort ham til ikon for konseptet «jødebolsjeviken,» og vi vil se en tegning av ham i et senere kapittel. Trotsky ble imidlertid utmanøvrert politisk av kommunistpartiets generalsekretær Stalin, som allierte seg med tre andre ledende kommunistene i partiet, Kamenev, Zinovjev, og Bukharin. Innen 1926 hadde de tvunget Trotsky og hans følgere ut av makten, og Stalin vendte seg så mot sine tidligere allierte. I oktober 1927 ble Trotsky, Zinovjev og Kamenev med deres støttespillere tvunget ut av partiet i den første av Stalins utrensninger (Zinovjev ble senere sluppet inn i partiet igjen inntil han ble drept i 1936), senere fulgt av Bukharin og hans støttespillere. I Europa ble Stalin sett på som en militærmann først og fremst, og det var mye spekulasjon i hvilken grad hans maktovertakelse ville bety endringer i kommunismen i Russland. Dette er noe vi vil se diskutert flere ganger i denne oppgaven, spesielt hvorvidt Stalin var forskjellig fra de andre «jødebolsjevikerne.» Stalin endte Lenins økonomiske system i 1929 og la grunnlaget for de nye femårsplanene for Sovjets nye planøkonomi. Dette ville imidlertid ikke bli tatt opp i norsk sosialistisk tenkning før tredvetallet, så vi vil ikke diskutere det her. På tyvetallet så imidlertid ting lyst ut for kommunismen i Norge.³⁶

Det Norske Arbeiderparti – Moskvakommunistenes vekst og fall

Det Norske Arbeiderparti, DNA, vanligvis referert til som bare «Arbeiderpartiet,» var det raskest voksende partiet i Norge de første ti årene etter uavhengigheten i 1905. Partiet vokste fra 19.100 medlemmer i 1906 til 97.585 i 1920.³⁷ Som nevnt over, det som var spesielt viktig for DNA's politiske utvikling på 20-tallet var den kommunistiske revolusjonen i Russland i 1917-1918. Arbeiderpartiets formann fra 1918 var Kyrre Grepp, som fra 1911 hadde vært en av de ledende forkjemperne for å oppnå sosialistisk reform i Norge. Hva denne reformen skulle ta form av var imidlertid noe det var mer usikkerhet om. Grepps to nærmeste allierte, Martin Tranmæl og Olav Scheflo, lente svært forskjellig politisk. Tranmæl hadde vært med på stiftelsen av den amerikanske syndikalistiske organisasjonen International Workers of the World og hentet inspirasjon derfra, mens Scheflo var en overbevist, om moderat, kommunist.³⁸

³⁶ Sammendrag basert på McCauley, Martin. *The Rise and Fall of the Soviet Union*, (Harvard University Press, 2007), kapittel 3-6.

³⁷ Fra Arbeiderpartiets nettsider, <https://www.arbeiderpartiet.no/om/medlemstall/> (hentet 13.3.2018)

³⁸ Knut Langfeldt: *Moskvatesene i norsk politikk*, (Universitetsforlaget 1961), 32

I 1919 brakte Kyrre DNA ut av den moderate marxistiske 2. Internasjonale og inn i den russiskorganiserte Komintern, den 3. Internasjonale. Mange moderate i Arbeiderpartiet var ikke glade over det de oppfattet som en gradvis radikaliserings av partiet i retning av bolsjevikpartiet i Sovjetunionen, og 1921 brøt de ut av partiet. Norges Socialdemokratiske Arbeiderparti ble stiftet under Olav Oksvik. Hovedkonflikten sto om «Moskvatesene,» regler diktert av det russiske kommunistpartiet. De følgende av kravene var spesielt usmakelige for sosialdemokratene i Arbeiderpartiet:

- *Driv aktiv propaganda for kommunistiske idéer.*
- *Fjere reformister og sentriste fra maktposisjoner innen arbeiderbevegelsen.*
- *Kombiner legale og illegale kampmetoder i land med antikommunistisk lovgivning.*
- *Avvis pasifisme og godta væpnet kamp som virkemiddel.*
- *Sikre at tilsluttede fagorganisasjoner er med i den «røde» kommunistiske faglige internasjonale i Moskva, ikke den «gule» sosialdemokratiske i Amsterdam.*
- *Innfør demokratisk sentralisme i partimodellen.*
- *Revider partiprogrammene sine etter politikken som var vedtatt i Internasjonale.*
- *Godta alle vedtak i Internasjonale som bindende for eget parti.*
- *Ekskluder alle medlemmer som stemte mot noen av betingelsene, eller om flertallet i partiet stemte mot, bryte ut og starte et nytt parti.*
- *Ta navnet «Kommunistisk Parti».³⁹*

Til og med blant de i Arbeiderpartiet som ikke brøt ut med Sosialdemokratene i protest var det mange som var uenige med mange av punktene. Partiets landsmøte kunne ikke få flertall for å endre partiets navn, bringe fagforeningene under partiets kontroll, eller å fjerne partiets ordning med kollektivt medlemskap for visse arbeidergrupper. Etter at partiet nektet å etterfølge reformkravene sendt av Komintern i 1922, ble det raskt klart at partiet sto på randen av splittelse. Kyrre Grepp hadde dødd av tuberkulose i begynnelsen av 1922 og ledelsen ble

³⁹ Tjelmeland, Hallvard, «Arbeiderpartiet, bolsjevikpartiet og sovjetstaten 1917-1991» i *Arbeiderhistorie* 01/2017 (Volum 21)

splittet mellom de moderate «Tranmællittene» og «Scheflokommunistene.» Da et siste forsøk på kompromiss feilet ved landsmøtet i 1923, stemte 164 av de 267 representantene for å si nei til Moskvatesene. De resterende 103 representantene stormet ut av møtet og formet Norges Kommunistiske Parti.

Medlemstallet i Arbeiderpartiet hadde blitt mer enn halvert av partisplittelsene, noe som gjorde dem ute av stand til å kapitalisere på de lignende splittelsene på borgerlig side.⁴⁰ I 1927 slo derfor partiet seg sammen igjen med Det Socialdemokratiske Norske Arbeiderparti.⁴¹ Dette resulterte i et kortlevd regjeringsforsøk under statsminister Hornsrud, som vi vil diskutere nærmere i kapittel 7. Lesere som ønsker å se på avisartiklene dekket i denne oppgaven selv burde merke seg at fram til 1927 refererte både de fleste i Det Norske Arbeiderparti, og pressen generelt, til partiets medlemmer som «kommunistene,» «norskkommunistene» eller «Tranmællittene.» «Socialdemokratene» refererer til SDNAP fram til 1927, og til og med etter samlingen tar det noen år før alle avisene aksepterer DNA som sosialdemokratisk. «Moskvakommunistene,» «norskbolsjevikene» og «Scheflokommunistene» referer til NKP. Denne siste gruppen er den som blir spesielt knyttet til konseptet om jødebolsjeviken, spesielt av *Nationen*, som vi vil se.

De borgerlige partiene i krise

De to gamle borgerlige partiene var ikke i mye bedre form enn DNA på 20-tallet. Venstre, som hadde vært det ledende partiet i Norge etter uavhengigheten i 1905, ble splittet av en serie interne fraksjoner. Partiet hadde tradisjonelt vært dominert av en nasjonalistisk tenkning, forankret i landdistriktene.⁴² Problemet var at etter 1905 gikk partiet stadig mer i en liberal frihandelsretning ettersom det fikk mer støtte i byene. De mer konservative og nasjonalistiske delene av partiet, primært basert på Vestlandet og Nordnorge, brøt derfor ut av moderpartiet i 1909. Det nye partiet, ledet av Wollert Konow og med støtte fra tidligere statsminister Christian Michelsen, slet med å konkurrere med de andre partiene; til og med ved deres beste valg i 1921 fikk de bare 15 representanter.⁴³ Partiet ble derfor fanget i en evig koalisjon med Høyre;

⁴⁰ Fra Arbeiderpartiets nettsider, <https://www.arbeiderpartiet.no/om/medlemstall/> (hentet 13.3.2018)

⁴¹ Stugu, Ola Svein, *Norsk historie etter 1905 (2. utg.)*. (Samlaget 2018), 58, 72

⁴² *Ibid.* s.51

⁴³ Norland, Andreas, *Hårde tider: Fedrelandslaget i norsk politikk*. (Oslo: Dreyers forlag 1973) 252-254

det ble stadig svakere i løpet av 20-tallet inntil det opphørte som nominelt uavhengig parti på 30-tallet. Da ble listeforbund ble lovlig og det ble mer praktisk for partiets medlemmer og lokallagene å bare melde seg inn i Høyre.

Venstre ble samtidig ytterligere svekket av formasjonen av Bondepartiet i 1921. Dette partiet, basert på bondeorganisasjonen Landsmandslaget, var dedikert til å ivareta bøndernes interesser på Stortinget, og tok derfor en heftig bit ut av begge de to borgerlige partienes støtte i landdistriktene.⁴⁴ Vi vil snakke i mer detalj om Bondepartiet og dets organ *Nationen* i kapittel 4, og i kapittel 6 om Bondepartiets tanker om det de kalte «muldens evangelium,» en ideologi med sterkt fokus på den selveiende bonden som byggeblokk for norsk identitet.⁴⁵ Bondebevegelsen, navnet på den generelle klassetanken som hadde oppstått rundt norske bønder, var ofte dypt involvert med antisemittisk tenkning, og er derfor noe som vi må vurdere i det teorikapittelet. Bondepartiet var bortsett fra sin aggressive nasjonalisme ganske politisk moderat og lå mellom Venstre og Høyre; opprinnelsen til deres moderne navn Senterpartiet. Bondepartiet er den eneste av de borgerlige nydannelsene fra denne perioden som overlevde tyve- og tredvetallet.

Høyre på sin side slet med ekstremt dårlige partifinanser i denne perioden. Dette vil bli diskutert nærmere i neste kapittel, men en av hovedgrunnene til dette ble oppfattet som formasjonen av det nye Fedrelandslaget i 1925. En organisasjon med det mål å forme en borgerlig samlingsregjering, Fedrelandslaget bygget raskt opp titusenvis av medlemmer og fikk kraftige innskudd av donasjoner Høyre sårt manglet.⁴⁶ Fedrelandslaget hadde blitt formet i respons til revolusjonsfrykt skapt av finanskrisen og DNA's radikalisering. Fagforeninger landet rundt hold jevnlig streiker over tapene av arbeidsplasser og lønnskutt, og kombinert med Arbeiderpartiets midlertidige medlemskap i Komintern var mange borgerlige fylt med frykt for arbeiderbevegelsen. En blodig revolusjon lik den som raste i Russland tidlig på tyvetallet syntes som en virkelig trussel. Den hypotetiske borgerlige samlingsregjeringen var ment å fungere som en forent front i Stortinget mot det stadig voksende Arbeiderpartiet, og mange medlemmer så det som det eneste forsvaret mot revolusjon.⁴⁷

⁴⁴ Aasland, Tertid, *Fra landmannsorganisasjon til bondeparti – Politisk debatt og taktikk i Norsk Landmandsforbund 1896-1920* (Universitetsforlaget 1974), 174

⁴⁵ *Ibid.*, s. 72

⁴⁶ Danielsen, *Høyres Historie*, 190-201

⁴⁷ Norland, *Hårde Tider*, 20-33

Som nevnt i introduksjonskapittelet ventet jeg, gitt den potente blandingen av nasjonalisme og revolusjonsfrykt, å finne mye om «jødebolsjeviken» i Fedrelandslaget hovedorgan, *Norges Fremtid*, noe jeg også fant... fram til 1927. Etter 1927 er det en kraftig nedgang i anti-semittisk materiale i avisen. I kapittel 7 skal vi, blant andre ting, diskutere om denne endringen er knyttet til begynnelsen av Fedrelandslagets «tusendagersvalgkamp» mellom 1928 og valget i 1930. Først vil vi imidlertid diskutere Høyres pengeproblemer.

3: Høyre – Partiet uten penger

Dette kapittelet, og det vi diskuterer, vil være kortere og litt annerledes enn de to andre, påfølgende kildekapitlene. Dette er fordi de to avisene jeg så på som eksempler på den borgerlige pressen, *Aftenposten* og *Tidens Tegn*, manglet gode eksempler på bruk av jødebolsjeviken som tema. Faktisk kan jeg finne bare et par referanser til tanken i hele perioden; tre i *Aftenposten* og fire i *Tidens Tegn*, og i alle tilfellene er det bare bisetninger i intervjuer eller leserbrev. Et typisk eksempel er at jødernes tilknytning til kommunismen blir hintet om i en innsendt artikkel om behovet for å reformere kristendomsundervisningen i grunnskolen.⁴⁸ Eksempler som disse er ikke brukbare for videre analyse eller belysning av spesielle gjengangstemaer forbundet med konseptet. Kapittelet vil derfor i steden fokusere i mer detalj på hvordan Høyre, som ledende borgerlig parti, håndterte utfordringen fra Bondepartiet og Fedrelandslaget, hvis antisemittiske og nasjonalistiske holdninger inspirerte mye av materialet vi diskuterer i de neste to kapitlene og teoridelen. Dette er nyttig for å forstå den politiske sammenhengen dette eksisterer i, og muligens også for å forstå hvorfor Fedrelandslaget endret tone sterkt etter valget i 1927, noe vi vil snakke om i detalj senere. Jeg vurderte å bruke materiale fra de to avisene for dette kapittelet, men siden det gir et dårlig bilde av striden under overflaten, og ikke er direkte relatert til verken antisemittisme eller revolusjonsfrykt, har jeg isteden brukt Høyres egen interne partihistorie av Rolf Danielsen som hovedkilde for det påfølgende.

Høyre og Frisinnede Venstre – rivaler og allierte

Høyre er det nest eldste partiet i Norge og var på 20-tallet det største borgerlige partiet. Det hadde unngått den samme splittelsen som hadde hjem søkt Venstre etter 1905 og holdt seg mer eller mindre inntakt. Partiet var imidlertid utfordret fra et antall retninger for dominans, og var i krise i det meste av perioden.⁴⁹ Den såkalte parikrisen dominerte partiets fokus før 1927. Norge hadde under verdenskrigen tatt opp en rekke lån, men økonomien hadde stupt i årene etter krigen på grunn av produksjon høyere en forespørsel, skapt av den kunstig høye

⁴⁸ Av en Dr. Sopp, «Skolen maa i støpeskeen,» *Aftenposten* 3.4.1926

⁴⁹ Danielsen, *Høyres Historie*, «En Ny Dimensjon I Norsk Politikk,» 164

forespørselen under krigen. Problemet var hvordan man skulle tilbakebetale disse lånene med det fallende statsbudsjettet. De borgerlige partiene var enige om at lånene måtte tilbakebetales, både som en æressak og for å unngå muligheten for en verre krise skulle Norge være ute av stand til å betale tilbake lånene sine.⁵⁰ Ønsket var pari, budsjettbalanse med tilbakebetaling. De borgerlige regjeringenes forsøk på å øke rentene og stramme inn kreditt- og investeringspolitikk forårsaket synkende lønninger og treg industrivekst, noe som styrket Det Norske Arbeiderparti og svekket de borgerlige partiene. Et antall mindretallsregjeringer forsøkte samtidig å holde DNA fra livet og opprettholde paripolitikken, med det resultat at ingen regjeringer på 20-tallet kunne holde på makten mer enn to år, flere av dem kun ett år.⁵¹ Høyre klarte å ha regjeringen mye av perioden ved hjelp av sin koalisjon med Venstres nasjonalistiske utbryterparti, Frisinnede Venstre. Frisinnede Venstre var et relativt lite parti, med økende tap av stemmer og medlemmer til Bondepartiet og Høyre selv, men hadde betraktelig makt i koalisjonen siden Høyre trengte deres støtte.⁵² Partiet ville bli absorbert av Høyre på tredvetallet etter at listeforbund ble lov i stortingsvalg, men på tyvetallet var de fortsatt sterke nok til at de klarte å få Abraham Berge inn som statsminister i koalisjonsregjeringen.

Frisinnede Venstre var imidlertid godt klar over at de var i fare for å forsvinne som selvstendig parti, og i løpet av 20-tallet ville de komme med en rekke selvstendighetserklæringer. Spesielt redaktøren for *Tidens Tegn*, Rolf Thommesen, var kjent for sin avsky for Høyres leder og til tider statsminister Ivar Lykke.⁵³ Det var her jeg regnet med å finne antisemittiske stereotyper utover det relatert til Schächtingstriden i *Tidens Tegn*, bruddet mellom partiene. Politiske spørsmål som parikrisen og utenrikspolitikk ville åpne for beskyldninger om samarbeid med jødene; Thommesen er kjent for å ha publisert antisemittiske ledere og ha NS-sympatier senere i sin karriere.⁵⁴ Dessverre for denne undersøkelsen kunne jeg ikke finne noen eksempler på dette innefor perioden; kritikken fra Thommesen ser ut til å være konsentrert om svakt lederskap fra Høyre og et ønske om å se Frisinnede Venstre som kjernen i et borgerlig samlingsparti av den typen Fedrelandslaget ønsket.⁵⁵ Dette var ønsket utbredt i Frisinnede Venstre; flere lokallag forsøkte å ta nye navn som «Det Borgerlige Samlingsparti» i

⁵⁰ Sejersted, Francis: *Ideal, teori og virkelighet: Nicolai Rygg og pengepolitikken i 1920-årene*, (Oslo: Universitetspressen, 1973), 27

⁵¹ Stugu, *Norsk Historie*, 45, 81

⁵² Danielsen, *Høyres Historie, 180-190*

⁵³ *Ibid.* 184-188

⁵⁴ «Rolf Thommesen,» *Norsk Biografisk Leksikon*, fra https://nbl.snl.no/Rolf_Thommessen (hentet 26.4.2018)

⁵⁵ Se lederen i *Tidens Tegn* 30. april 1927 for et eksempel; Ivar Lykke blir kritisert sterkt

Nordland.⁵⁶ På 30-tallet ville da også restene av partiet gå inn i listeforbund med Fedrelandslaget og forsvinne.

Utsidekonkurransen – Vort Land og Fedrelandslaget

Høyre slet med dårlige partifinanser i tyveårene på grunn av to store borgerlige utfordringer fra utenfor partiet. Den ene var Vort Land, en gruppe av tolv industritopper som ønsket å styrke de borgerlige partiene mot kommunismen, inkludert sjefene for Freia, Hydro, og Kristiania Bank. Lederen for gruppen var generalkonsul Ole Johannes Storm. Dessverre vet vi ikke noe om gruppens syn på jøder, bare at den var intenst mot alle kompromisser med arbeiderbevegelsen. Høyres avhengighet av donasjoner fra Vort Land for å fungere gjorde at gruppen mer eller mindre dikterte Høyres finanspolitikk. Vort Land donerte også til Bondepartiet og Fedrelandslaget, til Høyres irritasjon.⁵⁷ Etter at gruppens organ, tidsskriftet *Vor Verden*, hadde i 1924 åpent erklært støtte for (det da fortsatt formende) Fedrelandslagets mål om en samlingsregjering, hadde Høyre begynt å få nok av gruppen. I 1927 hadde Høyre fått finansene nok under kontroll til at de kunne rekonstituere finanskomitéen og operere som normalt igjen.⁵⁸ Ivar Lykke, partileder og fra 1926 statsminister, hadde klart å vinne kontroll over partiet igjen fra O.J. Storms finansklikk, men en av hovedgrunnene til de dårlige finansene var fortsatt et problem: Fedrelandslaget.

Fedrelandslaget, som vi vil snakke mer om i kapittel 4, var en borgerlig samlingsgruppe mot trusselen fra sosialismen. Den ble dannet på midten av 20-tallet og hadde medlemmer fra alle de borgerlige partiene, spesielt Bondepartiet og Frisinnede Venstre, deriblant Christian Michelsen og Frithjof Nansen. Regjeringen Lykke var svært irritert over organisasjonen, som ofte var kritisk overfor deres finanspolitikk. Mer bekymringsfullt var lagets politiske ambisjoner. Høyres lederskap følte at laget mottok donasjoner fra både folk og finansledere som burde ha gått til dem (f.eks. fra Vort Land), at det ønsket å diktere Høyres politikk ved å tvinge det til samarbeid med Venstre og Bondepartiet, og at det hadde en mulighet for å forme et eget parti. Med titusenvis av medlemmer kunne et slikt parti seriøst skade Høyres

⁵⁶ Danielsen, *Høyres Historie*, 186

⁵⁷ Danielsen, *Høyres Historie*, 174. Danielsen lister en «Sørrie» som kilde, men bokens mangel på fullstendig litteraturliste gjør det vanskelig å si hvilken Sørrie han mener.

⁵⁸ *Ibid.*, 175. Originalkilde er Harald Grams korrespondanse, jeg kunne ikke få tilgang til denne.

posisjon i noen fylker, noe som kunne koste Høyre regjeringsmakten til og med om Fedre-landslaget ikke kunne utfordre dem. Etter valget i 1927, som endte i katastrofe for Høyre og Frisinnede med tap av 14 mandater og Arbeiderpartiets korte første regjering under Mo-winckel, skyldte mange borgerlige på Høyres manglende vilje til å slutte felles front med andre borgerlige partier, og støtte for Fedrelandslaget ble styrket. Harald Gram, en av Høyres ledende stortingsmenn, hevdet i 1929 at Fedrelandslaget hadde et månedsbudsjett ti ganger høyere en Høyres sentralstyre.⁵⁹

Seier over Fedrelandslaget og stabilisering

Den nye lederen for Høyre fra 1926 (etter at Lykke ble statsminister), C. J. Hambro, bestemte seg for å kjempe tilbake. Store innsamlingsaksjoner ble holdt for å skaffe penger til Høyre, Hambro gjorde personlige appeller til rike støttespillere for hjelp, og Den Konservative Presseforening ble beordret til å putte en full boikott på reklame og artikler fra Fedrelandslagets medlemmer.⁶⁰ Denne boikotten er sannsynligvis grunnen til at vi ikke ser noe til Fedrelandslagets antisemittiske retorikk i *Aftenposten* og *Tidens Tegn* etter valget i 1927, selv om de var på høyden av sin innflytelse. Høyre selv var relativt moderat og hadde ingenting å tjene på å til- late ekstrem retorikk i sine aviser, og Thommesen over i *Tidens Tegn* var bundet av boikotten selv om han ikke likte Høyre.

Boikotten begynte å bli avviklet gradvis fra slutten av 1930 og forsvant i løpet av tred- vetallet da konkurransen med NS tappet laget for krefter.⁶¹ Boikotten kan imidlertid ikke for- klare sjeldenheten på referanser til jødebolsjeviker før valget i 1927, og dette er derfor noe vi vil komme tilbake til i kapittel 7 for å diskutere nærmere.

Den viktigste tingen vi kan merke oss fra Høyres problemer med resten av den konser- vative borgerlige bevegelsen er at krisetilstanden i Norge etter finanskrisen i 1921 skadet de borgerlige partienes autoritet generelt. Mens Venstre slet mot utfordringen fra Bondepartiet (en konflikt utenfor spennet av denne oppgaven) og tapet av mange landdistrikter etter Frisin- nede Venstre forlot partiet, kunne ikke Høyre kapitalisere på et svekket Venstre. Dårlig rykte

⁵⁹ *Ibid.*, 198

⁶⁰ *Ibid.*, 199

⁶¹ Norland, *Hårde Tider*, «Fedrelandslaget blir parti», 216

for partiet pga. parikrisen og tap av inntekt for partiets egen drift gjorde at partiet gikk gjennom tyveårene med en ustabilitet som tvang partiledelsen til å gjøgle mellom forskjellige trusler.

Rolf Danielsen ser på alle tre av Høyres hovedutfordringer listet i dette kapittelet, Vort Lands «infiltrasjon,» Frisinnede Venstres utbrytertrang og Fedrelandslagets innhogg i pengestrømmen og kritikk av Høyres politikk, som forskjellige uttrykk for det samme ønsket om å undergrave Høyres autoritet og dominanse som leder for de borgerlige. Vort Land ønsket å kontrollere dem fra innsiden, Frisinnede Venstre ønsket uavhengighet fra Høyre igjen, og Fedrelandslaget ønsket å underlegge seg de borgerlige partiene slik at det kunne være en full borgerlig front mot de sosialistiske partiene.⁶² Etter valget i 1930 var det derfor en stabilisering av den politiske scenen inn i kjente former igjen; Høyre og Venstre på den borgerlige siden og Det Norske Arbeiderparti på venstresiden, med Bondepartiet som den eneste nykommeren med størrelsen som trengtes for regjeringsmakt (noe man ville se noen år senere med Kriseforliket).

Jeg er enig med dette til en viss grad, men jeg ser heller framveksten av de nye grupperingene som en reaksjon mot Arbeiderpartiets store fremgang og de borgerlige partienes dårlige respons til finanskrisen. Frisinnede Venstres utbrytertrang var urelatert til dette og var en naturlig reaksjon til å bli stadig mer underordnet Høyre i koalisjonen. Vort Land hadde ikke noe imot Høyres uavhengighet så lenge de ikke gjorde innrømmelser overfor sosialistene, et enkelt ønske om å sikre sine egne bedrifter. Fedrelandslaget var imidlertid en populærreaksjon mot alle de borgerlige partiene og deres respons til DNAs fremgang. Med kaoset av borgerkrigen i Russland tidligere i tyveårene og de konstante streikene senere i tiåret var revolusjonsfrykten stor på den mer radikale høyresiden, og Høyre og Venstres fokus på økonomien moderate sosialpolitikk svekket deres autoritet overfor de radikale. Trusselen fra Fedrelandslaget var virkelig, og det kunne potensielt ha svekket Høyres uavhengighet, men lagets ønske var å tvinge de borgerlige til å samarbeide heller enn å ta deres plass. Denne trusselen var derfor forårsaket av Høyres egen motvilje mot samarbeide med Venstre og Bondepartiet heller enn en bevisst utfordring fra Fedrelandslaget. Bondepartiet og dets partiavis *Nationen* er da også det vi vil snakke om i neste kapittel. Bondepressen hadde langt færre kvaler med å angripe jøder enn det den borgerlige pressen hadde.

⁶² Danielsen, *Høyres Historie*, 202-219

4: Bondepresse og Bondepartiet - Det radikale sentrum

Bondepartiet, forgjengeren til det moderne Senterpartiet, var en av de store kolossene på den norske politiske scenen i første halvdel av det 20. århundre. Siden en majoritet av nordmenn fortsatt bodde i landdistrikter og småbyer, hadde Bondepartiet en enorm uoffisiell partipresse i form av hundrevis av lokalaviser landet over. Det uoffisielle nasjonale partiorganet for Bondepartiet var avisen *Nationen*. Som nevnt i kapittelet om metode og kilder, valgte jeg å fortsette Kjetil Simonsens valg av eksempler på ved å se på avisene *Namdalen* og *Nationen* videre inn på 20-tallet. Både hans og mine undersøkelser overlapper da med Kristin Foskums tidligere undersøkelse av antisemittisme i *Nationen* i mellomkrigstiden. For å bedre kunne trekke selvstendige konklusjoner gikk jeg gjennom *Nationen* på egenhånd før jeg leste hennes oppgave.

I dette kapittelet vil jeg gjøre enkelt rede for Bondepartiets historie fram til 1925, dets rolle og tenkning, spesielt dets tenkning om jødene som innvandrere, et emne vi også kommer tilbake til i et senere kapittel. Jeg vil så ta for meg *Nationens* mange karikaturer og artikler om jøder i perioden 1926-27. Noe som overrasket meg, gitt Simonsens funn av jevnlig ledere kritiske over jødisk innvandring og situasjonen i Sovjetrussland, var en nesten total mangel på materiale om jøder i *Namdalen* i perioden jeg undersøkte. Til og med *Aftenposten* nevnte jødene oftere. De eneste artiklene som omhandlet noen jødespørsmål var et par leserbrev og artikler om schächting som ikke er relevante for denne oppgaven.⁶³ Til og med disse snakket ikke direkte om jøder. Jeg vil derfor diskutere *Namdalen* i teoridelen av oppgaven isteden, i mer generelle termer.

Bondepartiet – Et antirevolusjonært klasseparti

Formasjonen av Bondepartiet hadde sin rot i det som kalles «bondevegelsen,» en nasjonalistisk men politisk moderat blokk av stemmere fra landdistriktene, som opplevde en stadig

⁶³ F.eks. *Aftenposten*, 18.6.1926, «Flere Svar til Professor Nansen»

økende klassebevissthet rundt forrige århundreskifte. Tradisjonelt hadde denne gruppen identifisert med Venstre på 1800-tallet, men dette partiet var i oppløsning etter uavhengigheten i 1905. Med Frisinnede Venstre, først og fremst et vestlandsparti, brytende ut av moderpartiet i 1909, fikk Venstre i høyere grad natur av et moderat byparti heller enn det nasjonalistiske paplypartiet det hadde vært på 1800-tallet. Med landdistriktene splittet mellom de konservative Frisinnede og det liberale Venstre, følte mange bønder at det var behov for et eget klasseparti som ville stå for bøndenes klasseinteresser heller enn de smalere politiske interessene bak de to venstrepartiene. Dette partiet ville springe fram etter 1. Verdenskrig, fra Landmandsforbundet.

Landmandsforbundet var en bondeorganisasjon som hadde blitt formet i 1896 for det formål å fungere som en interessegruppe for bondespørsmål i norsk politikk. Hovedsakelig dreide dette seg om lobbyvirksomhet for proteksjonisme når det gjaldt agrarprodukter. Norske bønder var bekymret over utenlandsk konkurranse ettersom import av korn ble stadig billigere i løpet av 1800-tallet, og Venstres støtte for frihandel var ikke populær blant bøndene. Forbundet vokste raskt og hadde nesten 70.000 medlemmer på begynnelsen av 20-tallet, og etablerte seg som hovedorgan for bondebevegelsen. Sentralt satte Forbundet det såkalte «muldens evangelium,» en tanke om den selveiende bonden og landbruket som sentralt for Norges nasjonale identitet og bonden som bærer av norske verdier.⁶⁴ Det som hjalp landbruket ville derfor også hjelpe Norge. Som motsetning ble satt de «nedbrytende» progressive og unasjonale kreftene som ønsket å se Norge svekket.⁶⁵ Denne tenkningen ville føre til en naturlig motstand mot både Venstres liberale frihandelspolitikk og Arbeiderpartiets internasjonale marxisme, men åpner også for antisemittisme. Jødene var et symbol på det unasjonale element, rotløse, byboende kapitalistbankere og marxistiske revolusjonære. Bondepartiet var derfor allerede fra starten av fylt av tenkning som ville gjøre det lett å frykte både revolusjonære og jøder.

I 1920, som et resultat av Landmandsforbundets raskt økende medlemstall, venstresplittelsen, og intensivering av ønsket om agrarproteksjonisme etter matproblemene under 1. Verdenskrig, vedtok forbundet til slutt å forme et eget politisk parti. Landmandsforbundet som interesseorganisasjon ville bli omorganisert til det som fra 1922 ble kalt Bondelaget, mens dets politiske ving ville forme partiet Bondepartiet. Partiet hadde som program

⁶⁴ Merk: Uttrykket virker ikke samtidig, jeg tror det kommer opprinnelig fra en av May-Britt Ohman Niensens artikler, men jeg vet ikke hvilken av dem som kom ut først. Jf. Ohman Nielsen, «Jord og ord», kap. 1

⁶⁵ Simonsen, «Den Store Jødebevægelse,»20

proteksjonisme (tollvern), lavere inntektskatt for bønder, statstøtte for nydyrking, og det som blir kalt kornsaken, et ønske om statlige subsidier for kornproduksjonen for å forbedre disse bøndenes forhold. Ønsket var selvberging, eller autarki, for Norge så langt det var mulig. Det var også et ønske om å begrense «skadelig» og «nedbrytende» utenlandsk innvandring, noe som taler om at partiet fortsatt var under innflytelse av «muldens evangelium.» Dette punktet, nevnt i både post 1 og 13 av valgprogrammet for 1921, er rettet mot innvandring generelt, men det er meget mulig det var tenkt spesielt i retning de såkalte «østjødene,» jødiske innvandrere fra østeuropa som innvandret til Norge i relativt (for perioden) store antall fra århundreskiftet.⁶⁶ Antallet jøder i Norge økte fra under 300 i 1890 til nesten 1400 i 1930, slutten av perioden vår.⁶⁷ I 1924 ville motstand mot marxismen også bli skrevet inn i programmet.⁶⁸ Partiets politiske tenkning var optimal for å ta opp i seg tanker om jødene og deres tilknytning til bolsjevismen, og i *Nationen* er det raskt tydelig at dette er saken.

***Nationen* og jødebolsjeviken - En tegnings betydning**

Nationen er ganske unik blant materialet jeg har gått igjennom i den forstand at uttrykk for antisemittisk tenking er først og fremst synlig via avisens daglige karikatur- og vitse-tegninger. *Nationen* er, og var også på 20-tallet, først og fremst en nyhetsavis. Lederne dreide seg for det meste om betraktninger vis á vis den nasjonale og internasjonale politiske situasjonen, og holdt seg vanligvis unna den typen politisk ladet innhold vi vil senere se var vanlig i *Norges Fremtid*. Avisen hadde vanligvis bare ett eller to leserbrev på trykk per utgave, og de var vanligvis korte og fokusert på historiene som dominerte avisens nyhetsbilde. Et typisk eksempel er leserbrevet om schächting fra en anonym veterinær i *Nationen* 30. juni 1926. Schächtingsaken er den primære konflikten med jødene i *Nationen* fra midten av 1926, blir nevnt i et stort antall artikler og leserbrev, og er hovedfokus for Foskum i hennes studie. Antisemittiske stereotyper som pengejøden og bolsjevijkjøden lurer imidlertid i humorspaltene, spesielt den daglige spalten *Av Nationen Om 100 Aar*, en karikaturspalte som trass i navnet vanligvis gjorde narr av diverse notiser i ukens nyheter, ofte i sterk hyperbole. Spalten hadde omkring

⁶⁶ *Norsk Landmannsforbunds Landsprogram 1921*, gjengitt i Angell, Svein Ivar. «Frå splid til nasjonal integrasjon.» *KULTs skriftserie nr. 29. Nasjonal identitet nr.4* (Oslo: Norges forskningsråd 1994), 47

⁶⁷ Broberg, Gunnar, *Judisk liv i Norden*, (Uppsala: Uppsala universitet, 1988), 171

⁶⁸ *Norsk Landmannsforbunds Landsprogram 1924*, gjengitt i Angell, 61

tyve referanser til pengejøder og bolsjevikjøder i perioden vi ser på, spesielt i perioden 1926-1927, men mange av dem er vanskelige å si sikkert om er ment å forestille jøder, gitt at spalten er tegnet i forskjellige stiler (sannsynligvis pga. flere illustratører).

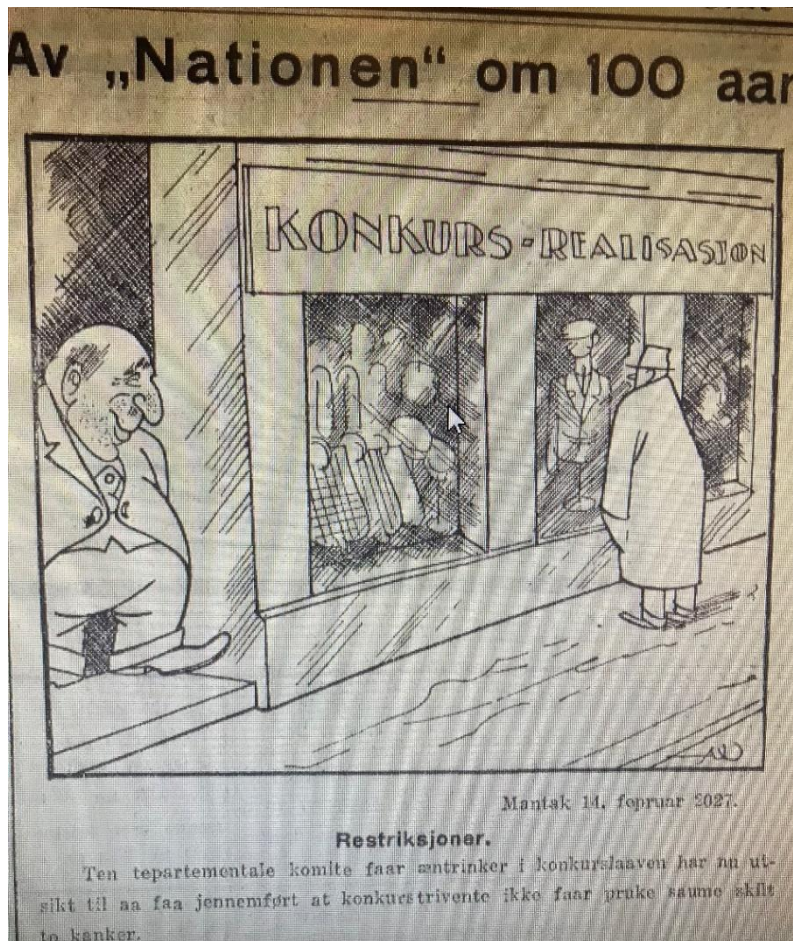

Fig. II: Et eksempel på en pengejøde fra spalten; merk forskjellen i stilen fra andre tegninger vist. Nationen, 27. februar 1927

Det følgende er derfor et utvalg av de mest eksplisitt «jødiske» tegningene relevante for oppgaven, med en forklaring av hva de dreier seg om i nyhetsbildet. Dessverre er det umulig å sikkert hvilken spesifikk notis eller artikkel de referer til, siden alt var saker diskutert flere ganger.

Visuelle koder for jødiskhet

Siden eksemplene valgt for denne oppgaven ikke er spesielt fordekte, har jeg ikke tenkt å gå i detalj om bruk av spesifikke metaforer og språkbruk om jøder. Lesere som ønsker å studere dette nærmere er anbefalt å lese Robert Chazans *Medieval Stereotypes and Modern Antisemitism*, eller Lars Liens doktogradsavhandling om jøden som kulturell konstruksjon.⁶⁹ For lesere lite kjent med antisemittiske karikaturtegninger er det imidlertid viktig å kunne kjenne igjen de tre viktigste kjennetegnene på en jøde i karikaturtegninger. Davidsstjernen, den sekskantede stjernen som symboliserer Israels folk, en kortvokst og rund kroppsfasong med tykke lepper, og det Andersson døper «sekstallsnesen.»⁷⁰ Leseren vil raskt forstå hvorfor den kalles dette med et blick på illustrasjonene i dette kapittelet. Andersson peker også ut at språket i vitighetskarikaturer blir gjerne forvrengt for å gjøre narr av jødernes vagt tyske aksent: «y blir till i, b till p, g til k, d till t samt at s ofta ersätts ac sch och att o, ö och a inte sällan byts ut mot e.»⁷¹ Simonsen, i sin oppgave om antisemittisme om bondepressen, mente at de... interessant stavede bildetekstene fra *Av Nationen om 100 aar* er skrevet i denne stilen, spesielt de fire første konsonantbyttene.⁷² Jeg er ikke sikker på hvorfor han mener dette; han gir ikke begrunnelse bortsett fra at konsonantbyttene faktisk er til stede. For min egen del trodde jeg det var skrevet i en utdatert landsmåls-stavemåte før jeg så hans argument, men jeg kan si meg enig i hans konklusjon om dette.⁷³ Det er imidlertid usikkert *hvorfor* spalten staves på denne måten; muligens har det å gjøre med tanken om at jødene vil kontrollere Norge og språket om 100 år, spaltens premiss er tross alt en parodi av samtidig politikk via en fiktiv fremtid. Bildeteksten er inkludert med alle illustrasjonene her slik at leseren kan se det selv.

⁶⁹ Chazan, Robert: *Medieval Stereotypes and Modern Antisemitism*, (California University Press, 2007), se kap. 1-6 spesielt

⁷⁰ Andersson, *En jude är en jude*, 91-96

⁷¹ Ibid., 115

⁷² Simonsen, «Jødebevægelse», 16

⁷³ Oppgaveveileder er også enig i Simonsens konklusjon om at dette er en bevisst jiddisch-norsk parodi fra *Nationens* side. Jeg er ikke totalt overbevist selv, men dessverre er studier av spaltens bakgrunn, tilsynelatende helt tilbake med avisens grunnleggelse i 1918, utenfor denne oppgavens tidsspenn.

Fig. III: Nationen, 9. september 1926

I Fig. III ser vi en «feier» ansatt som passer på Fett Barnehjem, etter ønske av Scheflokommunistene, den moderate vingen av Norges Kommunistiske Parti. Olav Scheflo var lederen av NKPs Stortingsdelegasjon fram til han ble gradvis dyttet ut av partiet i 1927 og 1928. Jeg har ikke kunnet fastsette om dette referer til en spesifikk sak, men ser ut til å dreie om at NKP var stolte over å ha «den svarteste feieren,» m.a.o. den hardest arbeidende proletaren, nå sjef for barnehjemmet og svært skremmende for barna. Det som imidlertid er veldig synlig er at feieren er faktisk en nesten demonisk utseende kommunist. Med kloaktige hender holder han en neve papirer (sannsynligvis NKPs partiprogram, siden «vitsen» i tegningen er om indoktrinering av barn), og ansiktet er vagt asiatisk og storneset. Feierhatten ser ut som en russisk ushanka og feierkroken ser ut som sigden i Sovjetunionens flagg. På ryggen til kommunisten er feierkosten formet som Davidstjernen. Det er nesten sikkert at den implisitte figuren

tegningen karikerer er den av kommunistpartiet som helhet, en russer i norsk forklledning. An-sikttekkene er velkjent fra tidens propaganda om russerne som «halvasiater,» og lua og sigden gjør det enda tydligere. Davidstjernen symboliserer da enten jødisk kontroll eller at feieren er jødisk selv, gitt den store nesen. Dette er kanskje det beste eksempel på skremselspropaganda om bolsjevismen jeg har sett i en norsk sammenheng.

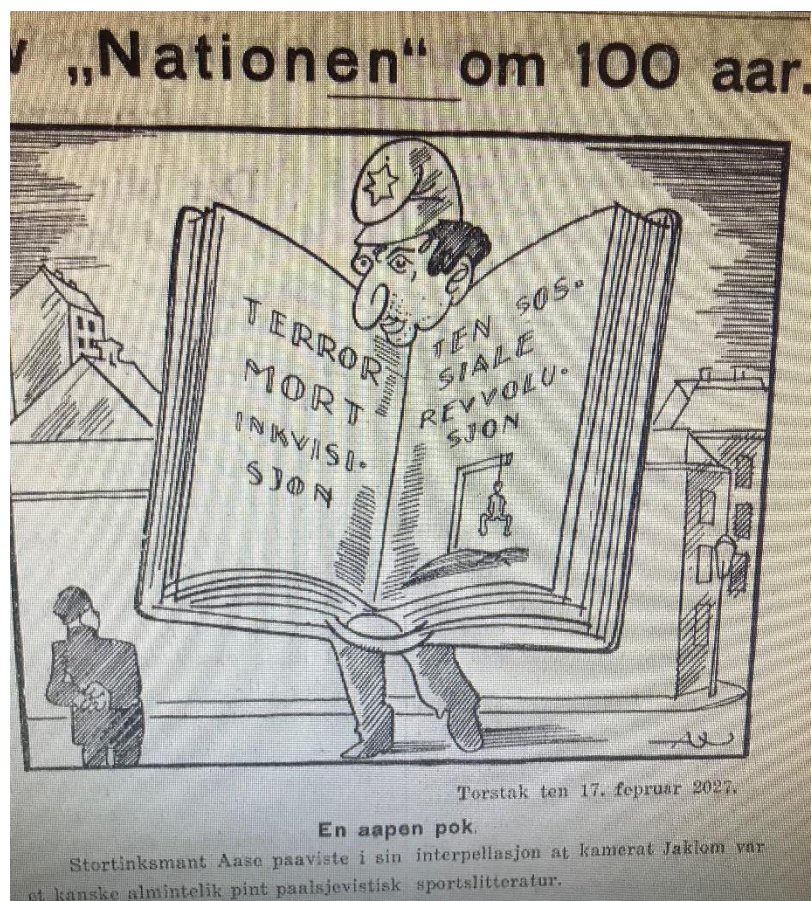

Fig. IV: *Nationen*, 17. februar 1927

Fig. IV er et godt eksempel på den «klassiske» stilen jødekarikatur. Tegningen selv ser ikke ut til å være knyttet til en spesifikk nyhetssak, men kun en «humoristisk» vits om at bolsjevistisk sport består av mord, tortur og terror. Den refererte stortingsmannen er sannsynligvis Schefflo-kommunisten Ingvald Aase, men jeg har ikke kunnet finne noen tegn til at dette referer til noen spesifikk interpellasjon av ham. «Kamerat Jaklom» ser heller ikke ut til å eksistere i virkeligheten; jeg har ikke kunnet finne referanser til noen med det eller lignende navn i bøker, *Nationen* selv, eller online. Det som er av mer interesse er hvordan kamerat Jaklom er tegnet. Tegningen er tydelig tegnet i en absurdistisk stil; Jaklom er en kjempe, og kroppen hans er et bokbind. Han har imidlertid alle de klassiske trekkene i en jødekarikatur; sekstallsnese,

krøllete mørkt hår, og er flatpannet. For å gjøre det enda mer tydelig at denne bolsjeviken er jødisk, er den femspissede røde stjernen som fantes på luene i den Røde Armé byttet ut med en sekspisset Davidstjerne. Det at det er gjort så tydelig her, i motsetning til i Fig. III, tyder på at her er karikaturen ment som mer enn bare en sidedetalj om «skremmende kommunister;» Jaklom's jødiskhet er en sentral del av vitsen.

Fig. V: Nationen, 21.april 1927

Det motsatte er tilfellet i Fig. V. Dette er en veldig enkel tegning som gjør narr av norske arbeidere som emigrerte til Sovjet for å finne arbeide under tyvetallets finanskriser. Sovjetunionen åpnet dørene for utenlandsk arbeiderklasseinnvandring nesten umiddelbart etter revolusjonen, og mellom 70.000 og 80.000 europeere invandret til Sovjet de første 20 årene kommuniststaten eksisterte. På overflaten er konseptet i tegningen enkel; de to fattige skomakerne har gått skoene sine i stykker for å komme til Moskva, og vel framme i Russland knipser en bolsjevik dem en slant for å ta trikken det siste stykket, uten noen tegn til å bry seg om deres nød.

En leser som kjenner de antisemittiske tegnene vil imidlertid umiddelbart gjenkjenne bolsjevikken som en jøde; sekstallsnesen er utvetydig og er tegnet svært forskjellig fra nordmennes naser. Dette er noe som er verdt å merke seg: nordmennene er sannsynligvis sosialister, men er ikke tegnet som jødiske, og ser isteden ut som ofre for den glisende jødebolsjeviken. Vi vil komme tilbake til dette på slutten av kapittelet.

Fig VI: Nationen, 2. juni 1927

I Fig. VI ser vi jødebolsjevismen for første gang knyttet til to av bondepartiets fanesaker; tollvern og kornsaken. Premisset for tegningen er ganske enkel; en forsøksleder ved navn Matsen (uvisst om han er fiktiv, jeg har ikke funnet noe om ham) har testet forskjellige norske og utenlandske korn typer for å teste hvilken som er best. Bare det norske kornet gror bra; det russiske kornet gror galger, pisker, sigder, og en Davidsstjerne. Igjen er jødefaktoren noe som ikke er nødvendig for vitsen, men er likevel inkludert som en detalj bare visse innforståtte mennesker vil merke seg. Det som gjør Fig. VI så interessant er at den er den eneste klare referansen til jødebolsjeviken som noe Bondepartiet er spesielt satt imot. Tegningen kan muligens også sees som en metafor for Bondepartiets motstand mot innvandring; skiltene i kornet sier «norsk stamme» og «russisk stamme.» Folkestamme var et uttrykk jevnlig brukt av

bondepartiet i deres uttrykk for nasjonal særegenhet, til og med i partiprogrammet deres fra 1921 blir ordet «stamme» brukt et antall ganger om både nordmenn og utlendinger. Med andre ord kan denne tegningen, på overflaten om tollvern og subsidier for norsk korn, også handle om at russisk innvandring var uønsket og ville bringe kommunisme og jødedom. Man kan til og med argumentere for enda et lag med mening om «import» av jødebolsjevisme fra Russland av norske kommunister, men siden den originale tegneren sannsynligvis er avdød, vil nok dette forbli spekulasjon med mindre Matsens identitet kan bli knyttet til sosialisme. Det er fristende å knytte navnet til DNA-politikeren Alfred Madsen, senere handelsminister, men han var statsråd i Sosialdepartementet i denne perioden, så dette er tvilsomt.

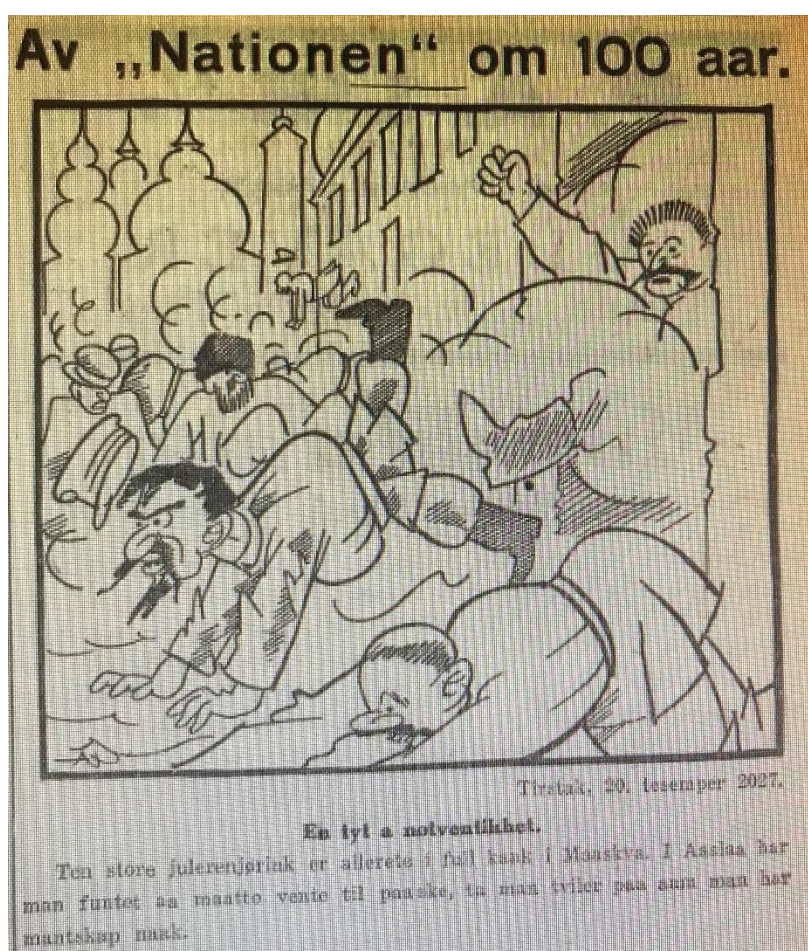

Fig. VII: Nationen, 20. desember 1927

Til sist, la oss se på *Nationens* tegning av Stalins maktovertakelse i Sovjet, i Fig. VII. En mann med bart, sannsynligvis Stalin, har en «julerengjoring» i Kreml og kaster ut en rekke bolsjeviker, mens beskrivelsesteksten hevder det samme vil skje i Oslo til påskerengjoringen. To bolsjeviker i forgrunnen står spesielt ut, mest sannsynlig Trotski og Zinovjev, de to mest prominente bolsjevikerne til å bli fryst ut av partiets lederskap. Her kan vi igjen se de

tradisjonelle sekstallsnesene, men noe står ut. Trotski og Zinovjev, som var jødiske av bakgrunn, har store, runde neser, som er typisk i de andre karikaturene. Stalin, og i mindre grad de to anonyme bolsjevikene i bakgrunnen, har meget spisse neser, og sekstallsformen er nesten usynlig. Det er derfor to måter å tolke dette bildet på. Man kan enten se det som jødebolsjeviker renskende ut andre jødebolsjeviker, eller, hvis man ser på de spisse nesene som tegnet slik med vilje, at ikke all bolsjevikene er jøder. Det var mye spekulasjon i de tidlige årene av Stalins styre om at han ville rulle tilbake revolusjonen og etablere et tradisjonelt militærdiktatur. Tegningen kan da sees som ikke-jødene renskende ut jødebolsjevikene. Selv om vi sannsynligvis aldri vil vite sikkert, er forskjellen i karikaturen noe å diskutere nærmere.

Humor og skjulte meninger

Det er tydelig fra hvordan *Nationens* karikaturtegninger fremstiller kommunistene at en stor nok del av leserne var innekjent med symbolene brukt, til at de kunne forstå bolsjevikenes jødiskhet som en del av humoren. Det er imidlertid verdt å merke seg at hvor sentralt jødiskheten var til vitsen varierte mellom de forskjellige tegningene, fra åpenbart i Fig. IV til nesten umerkbart i Fig. V. For denne siste bemerket jeg imidlertid at de to fattige nordmennene var framstilt som ofre for den glisende jødebolsjeviken. Dette er noe jeg nå vil vende tilbake til, spesielt etter at vi nå også har bemerket oss Stalins spisse nese i Fig.VII. Jeg vil derfor nå vise en annen tegning fra samme spalte, Fig. VIII.

Fig. VIII, Nationen, 10 desember, 1927

I fig. VIII ser vi Martin Tranmæl, lederen for den radikale, men antikomintern, vingen av Arbeiderpartiet, brukende en stang for å holde et løfte om revolusjon foran en person som sannsynligvis er en personifisering av enten Det Norske Arbeiderparti eller dets velgere. Siden Tranmæl rir på denne personens rygg er dette en klar referanse til Tranmæls bruk av revolusjonsløfter til å skaffe seg støtte innen partiet. Det som imidlertid er interessant her er hvordan de to menneskene er tegnet. Begge er tegnet med små, vanlige neser som de andre ikke-jødene i *Nationens* tegninger. Tranmæl er fremstilt i andre tegninger i avisen, men jeg valgte denne som en av de mest stiliserte. Selv om det ikke er noe behov eller virkelig forsøk på å tegne Tranmæl naturalistisk her, får han ikke jødenese. Dette gjør det tydelig at til og med *Nationen*, som ellers ser ut til å ha hatet Tranmæl og lignende revolusjonære sosialister, ikke mente at alle kommunister var jøder eller jødetjenere.

Det vi har sett i alle disse tegningene er en knytting av jødene til NKP, også kjent som Moskvakommunistene, og de andre kominternlojalistene. I teoridelen av oppgaven skal vi komme tilbake til hvorvidt jødebolsjeviken, som kulturell konstruksjon, hadde kommet til å bli et spesifikt symbol på den russiske revolusjonen og leninismen, heller enn marxismen generelt. I kapittel 5, om Fedrelandslaget, vil vi se flere eksempler som støtter denne tanken.

5: Fedrelandslaget: Borgerlig front mot marxismen

I 1925 ble Fedrelandslaget stiftet. Dette var en organisasjon av en ny type i Norge, en nasjonalistisk samlingsbevegelse som ønsket en gjenreisning av samlingsregjeringen fra 1905. Trusselen i denne omgang var imidlertid ikke Sverige, men sosialismen. Først og fremst Arbeiderpartiet, som gjorde store valgframskritt etter uavhengigheten ble oppnådd, men også de mer radikale kommunistiske bevegelsene. Den store frykten var at en Arbeiderpartiseier gjennom valg ville lede til en gradvis introduksjon av kommunismen i Norge.⁷⁴ Laget så seg først og fremst som borgerlig fellesorganisasjon, og vurderte bare midlertidig å etablere et eget politisk parti slik Landmandslaget hadde gjort det noen år tidligere (de ville også gjøre det på tredvetallet).⁷⁵

Fedrelandslaget vil overlapse med mange av de andre gruppene nevnt i denne oppgaven, spesielt Bondepartiet og Frisinnede Venstre, men de fortjener fortsatt et eget kapittel siden «parti»organet deres, *Norges Fremtid*, forsøker å være tverrborgerlig. Avisen aksepterte leserbrev fra alle borgerlige, fra Venstre til Høyre. Det er nettopp i leserbrevene vi finner noen av de mest åpenlyse eksemplene på bruk av den jødebolsjevikiske stereotypen, så i dette kapitlet vil vi, etter en kort forklaring om Fedrelandslagets ledende figurer og synspunkter, se nærmere på ti av disse.

Fedrelandslaget mellom 1925 og 1930

De tidlige årene av Fedrelandslagets eksistens var lagets gullalder. Etter 1930 ville laget blekne hen, stilt overfor konkurranse fra Quislings Nasjonal Samling og redusert revolusjonsfrykt i etterkant av Kriseforliket og Det Norske Arbeiderpartis borgerlige aksept som et legitimt og konstitusjonelt parti. I 1940 ville de tyske okkupasjonsstyrkene forby organisasjonen, og det ble aldri gjenopprettet etter frigjøringen.⁷⁶ I andre halvdel av tyveårene stormet imidlertid Fedrelandslaget frem, med nasjonalhelter som Fritjof Nansen i lederskapet og titusenvis av nye medlemmer vært år, med et totalt medlemstall på rundt 100.000 i 1930, noe som puttet

⁷⁴ Norland, *Hårde Tider*, 15-19, 35-39

⁷⁵ *Ibid.*, 51-79

⁷⁶ Stugu, *Norges Historie*, 111

det på linje i størrelse med de store partiene.⁷⁷ Til sammenligning hadde Det Norske Arbeiderparti 80 177 medlemmer ved partitellingen det samme året.⁷⁸

Offisielt var laget ledet av Joachim Lehmkuhl, en ingeniør som hadde vært blant initiativtakerne til formasjonen av laget i 1924-25. Lehmkuhl hadde studert i USA under 1. Verdenskrig og var sjokkert over den dårlige finansielle tilstanden Norge var i da han kom tilbake, for ikke å snakke om de konstante streikene organisert av arbeiderbevegelsen. Inspirert av amerikanske businessledere som Henry Ford, Frederick Taylor og John D. Rockefeller ønsket han å skape et samfunn hvor næringsdrivende og arbeidere jobbet sammen mot felles profitt heller enn klassestrid.⁷⁹ Dette var også noe som fant mye sympati blant mange av Norges ledende menn; i 1924 kalte konsul Anthon Nilsen for etableringen av et «Fædrelandsparti» for nasjonal borgerlig samling, og senere samme år skrev forfatteren Thorvald Klavenæss en serie artikler i *Tidens Tegn* om et lignende ønske. Lehmkuhl søkte støtte fra dem, skipsreder Thomas Olsen og *Tidens Tegns* grunnlegger Olav Thommesen, for å begynne å sette opp den nye organisasjonen. De ønsket spesielt støtte fra de to største symbolene på norsk uavhengighet og politisk samling, polarutforskeren Frithjof Nansen og tidligere statsminister fra 1905, Christian Michelsen. Nansen viste størst interesse, og overtalte Michelsen til å møte med Lehmkuhl og de andre kort etter valget i 1924.⁸⁰ I vinteren det samme året utarbeidet en tremannskomite ledet av Lehmkuhl målene for den nye organisasjonen, den skulle

«Ved opplysningsvirksomhet uskadeliggjøre revolusjonær virksomhet.

Å kreve respekt for lov og rett i all virksomhet. Landet skal bygges på lovens grunn og uten fremmed innblanding i vårt styre.

Å fremme forståelse og solidaritet mellom by og bygd og alle samfunnslag.

Å bygge vårt folks politiske og sosiale utvikling på nasjonal og demokratisk grunn.»⁸¹

Den andre artikkelen er sannsynligvis rettet direkte mot DNA, som på dette tidspunktet var i splittelse over spørsmålet om medlemskap i Komintern. De borgerlige, og den

⁷⁷ Nordland, *Hårde Tider*, 141. Nordland setter spørsmålsteget ved hvor lenge medlemstallet var 100.000. Kilden hans var en intern organisasjonsoversikt; jeg har dessverre ikke kunnet finne originalen for denne. Medlemstall fra de andre partiene i perioden kan finnes på partienes hjemmesider.

⁷⁸ Fra Arbeiderpartiets nettsider, <https://www.arbeiderpartiet.no/om/medlemstall/> (hentet 13.5.2018)

⁷⁹ Lehmkuhl, Joakim. *Norges Vei, et angrep på norsk borgerlig politikk og et forslag til nasjonal arbeidsplan*, (Oslo: Selvpublisert, 1933)

⁸⁰ Nordland, *Hårde Tider*, «Visjonen,» 20

⁸¹ *Ibid.*

sosialdemokratiske vingen in Arbeiderpartiet, oppfattet (med rette) Komintern som en måte for leninistene i Moskva å kontrollere sosialistiske bevegelser over hele Europa. Bildet av Sovjetunionen som en fiendtlig fremmed manipulator var utbredt i norsk presse i denne perioden, og vi vil se et antall eksempler på dette i dette kapittelet.

Norges Fremtid, et nytt talerør

Den 29. januar 1925 ble Fedrelandslaget offisielt stiftet. Det hadde allerede skaffet seg en avis i form av det konservative studentbladet *Minerva*, som ble omdøpt *Norges Fremtid* (senere *ABC*). Avisen etablerte seg raskt som en skarp kritiker av kommunismen og Det Norske Arbeiderparti. I 1925 og 1926 var bladet fortsatt rettet mot ungdommen, men vanskeligheter for laget med å få spalteplass i den borgerlige pressen (mellom valgene i 1927 og 1930 var laget til og med svartelistet av Den Konservative Presseforening) gjorde det raskt klart at en egen bevegelsesavis trengtes. Mellom 1926 og 1928 ble derfor *Norges Fremtid* gradvis omformet til en politisk orientert avis rettet mot alle medlemmer av laget heller enn bare studenter og andre unge.⁸²

Dette hadde store følger for avisens struktur. På begynnelsen av 1926 er den først og fremst strukturert som et talerør for partiet rettet mot konservativ ungdom, med de fleste artiklene skrevet av avisens egne ansatte og rettet mot unge, med lite dekning av internasjonale nyheter. I løpet av det året fant jeg imidlertid en gradvis endring som ville bli stadig mer merkbar fram mot valget i 1927. En større og større del av avisen ble satt av for leserbrev og debatt, og det er i slutten av 1926 og i 1927 vi finner alle de beste eksemplene på antisemittisme i avisen, i form av leserbrevene. Våren 1928 er omdanningen til talerør for laget fullført, og istedenfor debatt og leserbrev blir hovedfokus for avisen informasjon om lokalmøter for laget og lange intervjuer og kronikker handlende om eller skrevet av ledende lagsmedlemmer, spesielt prester og militære. Aggressivt og ufint språk forsvinner fra avisen, og jøder nevnes nesten aldri. Denne omdanningen vil bli diskutert videre mot slutten av dette kapittelet og i teoridelen av oppgaven. Først vil vi imidlertid se på hva slags holdninger Fedrelandslagets medlemmer ga uttrykk for overfor «kjødebolsjevikene» i 1926-27. Vi vil se på et halvt dusin,

⁸² Egen konklusjon fra studiet av materialet og informasjon fra Danielsen, *Høyres Historie*: avisen forandrer helt struktur og dropper referanser til ungdom fra forsiden.

omtrent halvparten av artiklene og leserbrevene om «Jødebolsjevismens trussel» fra denne perioden.

Stålhjelm-forbundet og Ernst Züchner

Den 21. mai 1927 var det en unik artikkel i *Norges Fremtid*, den eneste fra hele perioden denne undersøkelsen spenner som er skrevet av en utlending. Det var meget sjelden at *Norges Fremtid* hadde artikler skrevet av utlendinger, men denne dagen dekket en stor kronikk av en tysker det mest av avisens side 3. Artikkelen selv, «Det tyske staaalhjelm-forbund,» er en kritikk av dette forbundet, en organisasjon som fungerte som en kombinasjon av forbund og parti for de paramilitære *freikorps*-gruppene i Tyskland på 20-tallet. De to største kritikkene av forbundet, som jeg vil kalle Stahlhelm herfra, er at det ikke har befattet seg nok med sosiale spørsmål, fokuserer for mye på å gjenreise monarkiet, og har derfor etablert seg som klasseparti for overklassen. Dette er en av flere feil med partiet som har gjort at det har endt opp som en «forfallende» organisasjon som gjør «kompromisser i jødespørsmålet.» Kronikken viser til et alternativt parti, en ny retning. Det følgende er beskrivelsen av det nye partiet, i sin helhet. Fremhevelse min.

«I det mere demokratiske Syd-Tyskland er der av frikorpssene fremstått menn, som ikke under noen omstendighet vilde oppgi sin kamp mot jødedommen, som de holder for det tyske folks mest skrekkelige fiende.

Derfor er deres mål mindre monarkiets gjeninnførelse enn Tysklands frigjørelse fra jødeåket. De mener at først jødeånden har gjort kapitalismen så utålelig for arbeiderne. Men med denne tanke tar de jo stilling til de sociale problemer, for de anerkjenner dermed en viss del av arbeiderpartienes argumenter.

Mens inntil nu alle partier, også Stålhjelm-forbundet, anså folket likesom ved horisontale skiller inndelt i over- middel- og underklassen, ophever nasjonalsocialismen disse grenser og trekker isteden en ny, her tyskere – der jøder. Den holder altså med den tyske industrielle – mot den jødiske finansmann, med den tyske bonde – mot den jødiske kornhandler, med den tyske arbeider mot den jødiske kommunistagitator.»⁸³

⁸³ Züchner, Ernst, «Det Tyske Staaalhjelm-forbund,» *Nationen* 21.5.1927

Norges Fremtid hadde med andre ord hatt sitt første stykke nazistisk propaganda. Ingen andre aviser sett på her nevner Hitler eller nasjonalsosialismen med mer enn små notiser om valgkamper i Tyskland, men hele fem år før nazistenes maktøvertakelse i Tyskland hadde Fedrelandslaget en nesten halv sides oppslag med nazistisk propaganda om et motstandsparti. Hvorfor? Dette er hvor det virkelig blir interessant.

Forfatteren av stykket er Ernst Züchner, en ganske unik karakter innenfor NSDAP. Dessverre er det ikke mye informasjon om ham tilgjengelig i Norge eller på internett, ikke en gang fødseldatoen, men med litt undersøkelser har jeg oppdaget at han snakket godt nok svensk til at han hadde oversatt B. Berg og M.K. Schwedes barnebok *Stora Carlsö* til tysk i 1920, og at han døde i Sverige 1975.⁸⁴ Etter nazistenes maktøvertakelse i 1933 ble han statsråd i Goebbels' propagandaministerium, noe som, sammen med denne kronikken fra 1927, sannsynligvis betydde at han var et tidlig medlem av NSDAP. Det han er mest kjent for er imidlertid det som blir kalt *Züchner-protokollene*. I andre halvdel av krigen ser det ut til at Züchner falt i unåde og flyktet til Sverige.⁸⁵ Jeg har ikke kunnet finne ut hvorfor. Imidlertid var han såpass desillusjonert med nazi-partiet at han etter Frigjøringen i 1945 overleverte sine referater fra Hitlers møte med Knut Hamsun til den norske regjeringen. I dette møtet hadde han vært den personlige oversetteren for Føreren og Otto Dietrich, mannen som hadde arrangert møtet med Hamsun.⁸⁶ Han skrev også vitneutsagn mot SS-Oberführer Georg Müller, hvor han hevdet Müller, Goebbels og andre ledende nazister hadde tjent millioner på hemmelige salg av forbudte norske frimerker.⁸⁷

I 1927 var han imidlertid fortsatt en overbevist nazist, og forfatter av artikkelen om Stahlhelm-forbundet. Hvorfor han skrev den er uvisst. Artikkelen er markert med «For *Norges Fremtid*,» noe som ser ut, basert på andre artikler merket med det samme, til å ha vært et tegn på en artikkel trykket etter spesiell avtale. Sannsynligvis var artikkelen rettet mot Samfundsvernet, en paramilitær bevegelse i Norge ganske lik Stahlhelm i Tyskland. Lederen fra 1925 framover var den senere NS-medstifteren Ragnvald Hvoslef, som var medlem av

⁸⁴ N. Hopster, P. Josting og J. Neuhaus, *Kinder- und Jugendliteratur 1933-1945*, J.B. Metzler, 1350. Dødsted fra <http://gravar.se/en/forsamling/jarvso-forsamling/jarvso-angskyrkogard/0/0/page/29/ernst-zuchner> (hentet 21.4.2018)

⁸⁵ Rem, Tore, *Knut Hamsun – Reisen til Hitler*, (Oslo: Cappelen Damm, 2011), 114

⁸⁶ *Ibid.*, Introduksjon

⁸⁷ Karlsen, Ola, «Ville tjene penger på Kong Haakon,» ABC Nyheter Norge, 1.1.2016, <https://www.abcnyheter.no/nyheter/norge/2016/01/01/194870016/ville-tjene-nazi-penger-pa-kong-haakon> (hentet 21.4.2018)

Fedrelandslaget.⁸⁸ Det er meget sannsynlig mange andre in Samfundsvernet var også medlemmer av Fedrelandslaget, spesielt i denne perioden før konkurranse med NS om det radikale høyre. Noen i NSDAP ga i såtilfelle ordren om å sikte denne artikkelen mot dem for å prøve å finne sympati for nazistene og SA i Tyskland. Goebbels var på denne tiden bare leder for partiet i Berlin, og opptatt med å sette opp avisen *Der Angriff*, men var allerede såpass tidlig i karrieren kjent som en ekspert på propaganda.⁸⁹ Gitt at han senere var en av de umiddelbare overordnende for Züchner er det fristende å spekulere at dette kan være et tidlig forsøk fra Goebbels på propaganda utenfor Tyskland. Et stort antall mulige kandidater eksisterer imidlertid, f.eks. Alfred Rosenberg, nazistbevegelsens store tenker og med merkbare interesse i Skandinavia som mulig stamhjem for den ariske rase.

Konseptet om jøden som bolsjevik blir bare nevnt et par ganger i artikkelen, men den er fortsatt et fascinerende eksempel på bruken av slike stereotyper i direkte propaganda. Dessuten er det et meget godt eksempel på hvor ekstremt Fedrelandslaget kunne være i meninger selv om det på overflaten var et respektabelt borgerlig organ. Vi vil nå se nærmere på et annet skinnende eksempel på slike ekstreme synspunkter, Freddy Bernhofts leserbrev.

Freddy Bernhoft – Hatets evangelium

Den kanskje mest ivrige innskriveren til *Norges Fremtid* var en mann ved navn Freddy Bernhoft. Det er lite informasjon tilgjengelig om ham, men han forfattet et antall bøker og artikler om sin tid i den franske fremmedlegionen rundt århundreskiftet.⁹⁰ Dette var da Dreyfussaken, en av de store sakene i fransk politikk i denne perioden, var i full sving. Albert Dreyfus var en jødisk fransk artillerioffiser beskyldt for å selge statshemmeligheter til Tyskland. Han ble kastet ut av den franske hæren og fengslet i Guyana. Da det ble klart at den virkelige spionen hadde vært en ungarsk-fransk major isteden, ble saken en stor skandale og det franske samfunnet delte seg over hvorvidt Dreyfus skulle slippes fri. Det franske militæret var kjent for å være svært antisemittisk i denne perioden, og mange militære offiserer og nasjonalister ønsket ikke å skade Hærens rykte ved å akseptere Dreyfus uskyld; en jøde kunne da ikke være verdt

⁸⁸ Norland, *Hårde Tider*, 146

⁸⁹ Bramsted, Ernest, *Goebbels and National Socialist Propaganda, 1925–1945*, (Michigan State University Press, 1965), 50

⁹⁰ Jeg fant en kopi på Nasjonalbiblioteket av Bernhoft, Freddy: *Fata morgana: oplevelser i den franske fremmedlegion*, Kristiania 1911. Han skrev også en annen bok om det samme emnet i 1934.

deres ære? Siden Bernhoft var i det franske militæret midt oppe i denne prosessen er det meget mulig at det var her han plukket opp sitt usedvanlige jødehat. Fra 1926 skrev han inn til *Norges Fremtid* flere ganger i måneden, både om vanlige Fedrelandslag-saker som nasjonal samling, men også ofte om hvordan jøder ikke var til å stole på. Han var spesielt glad i å skrive om jødebolsjeviker, og en del av tingene han skrev inn om dette ble fremhevet på avisens andre- eller forside istedenfor i den vanlige leserbrevdelen. Siden langt fra alle leserbrev ble framhevet slik er det sannsynlig at dette er et tegn på at avisens redaktører, muligens til og med sjefsredaktøren Sverre Kihldal, var enige med punktene Bernhoft forfektet.

I oktober 1926 skrev Bernhoft et stort brev om «Moskvalakeien Chr. Hilt,» kalt «Hatets Evangelium.» *Norges Fremtid* publiserte på side 2 i en egen artikkelspalte. I seg selv er ikke artikkelen særlig interessant, et ganske standard angrep på kommunismen, i dette tilfellet Scheflos etterfølger som leder av NKPs sentralkomité. Det som imidlertid er interessant er at den største beskyldningen mot partisekretæren, journalisten Christian Hilt, er at han samarbeidet med «bødlene i Moskva,» «disse jødebanditter,» for å indoktrinere barn så unge som syv i «hatets evangelium,» marxismen.⁹¹ Dette skal visstnok ha foregått fra 1921. Jeg antok først at dette var en referanse til Norges Kommunistiske Ungdomsforbund, som hadde tatt Kominterns side i striden på midten av 20-tallet, men etter nærmere undersøkelse oppdaget jeg Christian Hilt hadde aldri vært assosiert med NKU. Videre var han sjef for DNAs pressekontor i løpet av perioden Bernhoft snakker om. Bernhofts beskyldninger er derfor mest sannsynlig usanne, men den oppmerksomme leser vil sikkert huske noe lignende, fra Fig. III i forrige kapittel. Der var det Scheflokommunistene som i en karikaturtegning hadde installert en jødebolsjevikisk feier som sjef for et barnehjem. Dessverre kunne jeg ikke finne noen klare referanser til dette i avisenes vanlige artikler tydelig forskjellig fra polemikken mot NKU. Det hinter imidlertid om et større nett av konspirasjonsteorier innenfor nasjonalistbevegelsene, bak Bernhofts kreative angrepsartikler.

Bernhoft skiller seg imidlertid fra *Nationen* når det kommer til Josef Stalin. Han har ingen tvil om at Stalin er like semittisk som resten av «det jødiske bolsjeviksleng.» I et leserbrev fra november 1926, «En ny overbøddel,» argumenterer han nettopp for dette. Bernhoft er av den overbevisning om at Stalin er bare den neste i en rekke av inkompetente etterfølgere av Lenin, og at kommunismen vil aldri bli suksessfull uansett hvem som leder det. Leserbrevet er

⁹¹ Bernhoft, Freddy, «Hatets Evangelium,» *Norges Fremtid* 6.10.1926

mest sannsynlig et svar på den tidligere nevnte utbredte tenkingen om Stalins maktovertakelse som et slags militærkupp. Bernhoft er imidlertid sikker på at det ikke er Stalin som vil bringe kommunismen til en ende, men slutter på en håpefull note om at «når jordskjelvet engang hjemsøker Russland vil det feie vekk jødepakket og dermed bolsjeviklæren.»⁹²

I oktober 1927, med valget rett rundt hjørnet, fikk Bernhofts leserbrev en sentral plass i *Norges Fremtid*. Dette er også hans siste glansperiode som jevnlig på trykk i avisen; etter valget skriver han bare inn ett par ganger, og i 1929 og -30 hører man ingenting fra ham. To av leserbrevene hans rett før valget er imidlertid voldsomt antisemittiske til og med etter Bernhofts standard. I «De jødekommunistiske fangarmer,» på side 2 den 1. oktober, går han sterkt ut mot jødene «som i dag hersker over Stor-Russland fra Østersjøen til Stillehavet.» Som eksempler på jødernes «perpetuum mobile» drevet av maktbegjær, viser han innefattethet med all slags europeiske antisemittiske konspirasjonsteorier.

«Man blev i sin tid rystet over nøden i Tyskland, men man glemte, at det var jødene med sin limpinne som brakte kaos i alle forhold i det store rike. Man ble forarget over Frankrikes uforsonlighet, og ynkedes over Englands vaklende holdning og Amerikas sig-selv-nok-værende politikk. Sannheten var imidlertid den, at disse lands statsmenn var marionetter i jødernes verdensteater.»

Elementer av *Sions Vises Protokoller* er tydelig tilstede, og det er sannsynlig at Bernhoft hadde lest den boken. Han fortsetter litt til om «det internasjonale jødevelde» før han beveger seg til mer hjemlige trakter.

«Her hjemme er det moskvakommunistene som representerer den jødiske limpinne, men det later merkelig nok ikke til at våre 'norske' kommunister riktig vil gå på den så galant som var ønskelig var fra jødisk sides sett. Men jødene har tid til å vente, det har de bevist gjennom århundreder, målet tapes ikke av syne for det.»

Den faktiske grunnen for leserbrevet kommer på slutten; NKP prøver å «dra [det norske folk] inn i de jødekommunistiske fangarmer» ved å prøve å appellere til bønder. Siden «de jødekommunistiske parasitter er trengt inn i det norske folks organisme» må bøndene og andre

⁹² Bernhoft, Freddy, «En ny overbøddel», *Norges Fremtid* 17.11.1926

nordmenn bygge sitt liv «på det samfunnsbevarende grunnlag.»⁹³ Implisitt er det en oppfordring til å ikke støtte NKP i det kommende valget.

8. oktober, en uke før valget, skrev Bernhoft et lignende stykke, denne gangen mer i form av en appell eller kronikk. «De kommunistiske løgnhalsers agitasjon» dekket nesten halve forsiden av *Norges Fremtid*, og var en påminnelse om at Norges selvstendighet var truet av kommunistene som jobbet for Moskvajødene. Kronikken er en oppfordring til «bønder og fiskere og byborgerne» til å stå imot «løgnhalsagitasjonen» og sikre Norges uavhengighet fra jødene, og bruker Mussolini som eksempel på hvordan fedrelandet kan frelses. Nesten som en bisetning nevner Bernhoft at ikke alle sosialistene i Norge følger Moskva, men forsikrer om at de er alle en trussel.⁹⁴ I seg selv er ikke artikkelen noe nytt i forhold til resten av det Bernhoft skriver, men det at *Norges Fremtid* ville printe angrep på jødene og støtte for fascismen i stor type på forsiden av bladet er et perfekt eksempel på hvor ekstrem avisen kunne være i forhold til resten av den borgerlige pressen i denne perioden.

Bolsjevisme og jødekapital – antisemittisme på høyeste hold

Den kanskje mest interessante av alle artiklene i denne undersøkelsen er en artikkel fra den 15. oktober 1927, to dager før valget. Kallt «Bolsjevisme og jødekapital» er artikkelen en offisiell nyhetsartikkel fra en av avisens reportere, Asbjørn Berntsen. Berntsen gir uttrykk for støtte for foredraget han rapporterer om, men det som virkelig er øyeåpnende er hvem som holder den.

Statsråd Erik Enge, tidligere landbruksminister i Bratlie-regjeringen og formann for Frisinnede Venstre, var personen som holdt foredraget. Ved valget i 1927 var han Bondepartiets leder, og at noen såpass høyt på strå i Stortinget sier mye om hvor utbredt antisemittiske konspirasjonsteorier var i bondebevegelsen og Fedrelandslaget, til og med Norge generelt. Foredraget, kalt av Berntsen «eit varsku til folket vårt um å vera på vakt mot den uhuglege fare frå kommunistane og den jødiske pengemakt dei hjelper seg med,» skal visstnok ha ført til protester fra den sosialistiske og liberale partipressen, og beskyldninger om at Enge var jødehater. Det er verdt å merke seg at ingen av de andre avisene her med unntak av Aftenposten

⁹³ Alt i dette avsnittet er fra Bernhoft, Freddy, «De jødekommunistiske fangarmer,» *Norges Fremtid* 1.10.1926

⁹⁴ Bernhoft, Freddy, «De kommunistiske løgnhalsers agitasjon» *Norges Fremtid* 8.10.1926

ser ut til å ha nevnt foredraget med så mye som en notis. Hvis foredraget var såpass voldsomt mottatt som Berntsen hevder er det rart at ingen av dem nevnte det. Det er mulig Berntsen bare overdriver, eller at den konservative pressen var ukomfortable med å dekke saken. Berntsen syns imidlertid at det ikke er noe galt med å bli kalt jødehater.

«Nett som dette ordet skulde vera stygt; tvert imot, det er ei påskyning kva mann kann vera byrg yver. Jødehatar er det same som ein som stendig er på vakt mot den jødedom og jødepengar som kvar dag, i alle land, arbeidar med å legge verda under seg.»

Den originale talen selv er går ut på mye av det samme, og går inn på et antall temaer, som schächtingstriden. Den er for lang til å gå inn på her i sin helhet, men det er et antall referanser til kommunistene som verktøy for jødene. Statsråd Enge viser også gjenklang av *Sions Visers Protokoller*, som i den følgende delen av foredraget:

«Det som ligg bak [Stortingets knefall i schächtingstriden] er jødekapitalen. Me fær ikkje sjølv avgjera korlein me vil husdyra våre skal avlivast. Jødane hev vorte ei svipe for mannaætti. Jødene er ikkje arbeidsfolk. Dei tek ikkje hand i særleg arbeid. Jødane hev no tvo tridjeparter av pengane i verdi. Fyremålet er å øydeleggje alle nasjonar for at jødane skal råde yver all verdi, yver alle folkeslag. Difor vil dei gjøre nasjonane fatige for at dei skal koma og styra med sin pengemakt. Det er som me veit, jødane som rår og hev all makt i Kommunist-Russland. Med revolusjonar i alle land freistar dei seg, når dei koma til.»⁹⁵

Som nevnt i introduksjonen og kapittelet om tidligere forskning, blir *Sions Visers Protokoller* vidt ansett som en av de viktigste bakgrunnene for spredningen av tanken om jødebolsjeviken i Europa. Det er sjelden vi ser en så klar hentydning til den som her. Denne artikkelen viser at antisemittisk litteratur og tankegang var svært utbredt i Norge. Ikke bare snakker Statsråd Enge om jødekommunismen som en selvfølgelighet, men en reporter for det som hadde blitt Fedrelandslagets offisielle organ priset Enge for hans jødehat. Forbi det Berntsen selv tenker peker også dette, som Bernhofts lesebrev og kronikker, på at redaksjonen i *Norges Fremtid* sympatiserte med slik tenkning i stor grad.

⁹⁵ Berntsen, Asbjørn, «Bolsjevisme og jødekapital,» *Norges Fremtid* 15.10.1927

Fedrelandslaget og jødebolsjevismen

Som vi har sett hadde *Norges Fremtid* noe av den mest ettertrykkelige og voldsomme antisemittismen og revolusjonsfrykten framvist i noen av disse avisene. Vi må derfor spørre oss hva det var med Fedrelandslaget hva det er som gjorde slik tenking så attraktiv for slike meninger. Etter min mening er det følgende de tre mest sannsynlige grunnene for dette. Sannsynligvis ligger svaret i en kombinasjon av de tre faktorene.

1) *Samlingspolitikk*

Fedrelandslagets sentrale konsept var ønsket om en borgerlig samlingsregjering for å motstå sosialismen. Dette bildet av «klassesolidaritet heller en klassekonflikt» er noe som er en gjenganger i «tredje vei» tenkning på den europeiske høyresiden i mellomkrigstiden. Dette gjorde bevegelsen til en naturlig antitese mot sosialismen og derfor umulig å fjerne revolusjonsfrykten i. Vi ser også sympati med mer radikale bevegelser med lignende tenkning i utlandet, fra Bernhofts beundring for Mussolini til Züchners appel fra nazistene i Tyskland. Alt dette kan ha oppmuntret til radikaliserings og konspirasjonstenkning.

2) *Oppmuntring av nasjonalistisk tenkning*

Som nevnt i kapittelet om tidligere forskning er antisemittisme tradisjonelt knyttet til frykt for samfunnsmessige «*out-groups*,» hvor fremmedelementer i samfunnet slet med aksept fra samfunnsmajoriteten. Da nasjonalistisk tenkning begynte å vokse på 1800-tallet ble mistroen mot den jødiske minoriteten intensivert og konspirasjonsteorier om dem blomstret. De var det rotløse folk, uten nasjon og til stede i din egen. Fedrelandslaget var sterkt nasjonalistisk og ønsket å «bringe tilbake 1905-ånden.» De forsøkte også en stund å få Nansen nominert som statsminister for en samlingsregjering; han var et symbol på den nasjonale ånd. Mistanker mot jødene ville hatt lett for å spre seg i en slikt intenst miljø av nasjonalfølelse og fordømmelse av utenlands innblanding.

3) *Tilknytning til bondebevegelsen*

Som nevnt tidligere hadde Fedrelandslaget en merkbar overlapp med Bondepartiet. Dette var naturlig, siden samlingspolitikk avtvinger kompromisspolitikk, som er den

typiske posisjonen for sentrum. Dette var Bondepartiets posisjon i det norske partisystemet. Det er imidlertid verdt å påpeke at disse bevegelsene var på mange vis til høyre for de andre borgerlige grupperingene; det var økonomisk de var i sentrum, ikke sosialt. Danielsen inkluderer Fedrelandslaget i sitt kapittel om «Truselen fra høyreaktivismen» av en grunn.⁹⁶ Sosialt sett var de var dypt konservative grasrotsbevegelser, selv om de ifølge seg selv lå i det politiske sentrum. *Norges Fremtid* hadde et antall artikler som kritiserte deler av Høyre og Venstres politikk opp gjennom årene, men Bondepartipolitikere ble sjeldent kritisert. Som sett i «Bolsjevisme og jødekapital» nølte ikke Fedrelandslagets organ med å forsvare Statsråd Enge mot kritikk selv om han hadde vært sterkt antisemittisk. Bondebevegelsen i Norge hadde en lang historie som jødefiendtlige, og med mange medlemmer og støttespillere fra landsdistriktene hadde Fedrelandslaget flust med muligheter for å kombinere borgerlig revolusjonsfrykt med landlig antisemittisme.

I neste kapittel skal vi diskutere nærmere betydningen av konseptet «jødebolsjeviken» som kulturell konstruksjon, og da vil vi spesielt se nærmere på hvordan dette appellerte til Fedrelandslaget og bondebevegelsen, slik som nevnt over. Noe som imidlertid er verdt å merke seg er at i begge bevegelsene var det en skarp nedgang i antisemittisk materiale etter valget i 1927. I kapittel 7 vil vi derfor se nærmere på valget i 1927 som vannskille og diskutere hvorvidt dette kun var et resultat av strukturelle endringer i avisene, eller om det var en større trend med at samfunnet anså antisemittisme som stadig mer usmakelig. Vi vil også se på internasjonale faktorer som kan ha endret tankegangen, og diskutere i hvor stor grad norske kommunister ble sett på som forskjellige og uavhengige fra «Moskvajødene.» Det vi nå har sett på fra Fedrelandslaget vil komme tilbake et antall ganger i disse analysene og teoriene. Det vi imidlertid kan si sikker allerede nå var at laget hadde et gjennomgående problem med utbredt jødehat og kommunisthat, noe som undergravde Lehmkuls visjon om «å fremme forståelse og solidaritet mellom by og bygd og alle samfunnslag.» *Norges Fremtid* viser en stadig «oss mot dem»-tenkning og mangel på respekt for nettopp de sosialistene de ønsker å stoppe fra sympatier med Moskva, og jødehatet tjener ingen praktisk nytte i laget bortsett fra å skade partiets støtte i Høyre og Venstre.

⁹⁶ Danielsen, *Høyres Historie*, 171-206

6: Jødebolsjeviken – En utdatert kulturell konstruksjon?

Det som slo meg mest i løpet av denne undersøkelsen var hvor *sjelden* tanken om jødebolsjeviken kom opp i norske aviser, spesielt etter 1927. Tidligere undersøkelser av Simonsen og Lien om perioden 1905-25 kunne vise til et stort antall referanser av denne typen, dusinvis både i kode og klartekst. I perioden 1926 til 1930 var derimot dette en sjeldenhet; bare i *Norges Fremtid* og *Nationen* kan man finne jevnlig referanser til jødebolsjeviken, og nesten alltid i klartekst. Som del av prosjektet så jeg på en rekke aviser jeg ikke har inkludert eksemplere fra, enten fordi eksemplene er få og bare bisetninger (*Aftenposten*, *Tidens Tegn*), eller totalt fraværende (*Namdalen*). Interessert i denne ujevne fordelingen bestemte jeg meg derfor for å se igjennom den mest høyreekstreme avisen jeg kunne finne fra Norge i denne perioden, *Nationalfascisten*, partiavisen for forretningsmannen Karl Meyers lille politiske parti, «Den Nationale Legion.»

Nationalfascisten var en avis jeg hadde vurdert å se på som del av prosjektet, men droppet, siden det kortlevde partiet, med partiavisen, bare varte to år. Den Nationale Legion var inspirert av Mussolinis Italia og ønsket å innføre et lignende system i Norge. Partiet var imidlertid dårlig organisert, og da lederfiguren Meyer ble kastet fra lederskapet i 1928, beskyldt for underslag, falt bevegelsen sammen i løpet av året.⁹⁷ Spørsmålet om mangelen på referanser til jødebolsjeviker fikk meg imidlertid til å se på partiavisen likevel. Siden den bare hadde kommet ut i to årganger kunne jeg gå igjennom alle de individuelle avisene i løpet av én dag. Til min overraskelse fant jeg igjen ingen referanser til jøder bortsett fra schächtingssaken, og bare tidvise referanser til kommunismen.⁹⁸

Dette, kombinert med resten av det studerte materialet, gjorde klart to ting. For det første, antisemittisme i Norge i denne perioden var knyttet nært til en gruppe høyreaktivistiske nasjonalistiske grupper som hevdet å ligge i det politiske sentrum, heller enn det tradisjonelle borgerlige spektrumet. For det andre, at gruppen folk tanken appellerte til var enten smalnende etter hvert som årene gikk, eller ble stigmatisert av hovedorganene i bevegelsen de var del av. I dette kapittelet vil vi diskutere hvorfor tanken om jødebolsjeviken appellerte så til

⁹⁷ Emberland, Terje, *Da Fascismen Kom Til Norge: Den Nasjonale Legions Vekst Og Fall*. (Oslo: Dreyers forlag, 2015) 96, 130–13

⁹⁸ Begge årganger av avisen er tilgjengelig på negativfilm ved Nasjonalbiblioteket. Se utgavene fra juni 1927 for schächtingdebatten.

Bondepartiet og Fedrelandslaget, men bare i nasjonalpressen. I det neste vil vi diskutere hvorvidt den gradvise forsvinnelsen av tanken var forårsaket av bevisst sensur fra bevegelsene eller rett og slett var utdatert politisk. Med andre ord vil vi først se på kulturmessige årsaksforklaringer for bruken av «jødebolsjeviken» i spesifikke grupper, og så mer funksjonelle forklaringer, relatert til valget i 1927, senere. Vi vil imidlertid også gå kort inn på hvorvidt genuin antisemittisme ble utnyttet av pressen. Det vi imidlertid først må se på er forskjellene mellom resultatene Simonsen fant i bondepressen i første halvdel av tiåret, og de vi har sett på i denne undersøkelsen, av andre halvdel. Underveis vil vi diskutere jødebolsjevikens rolle som kulturell konstruksjon innenfor bevegelsene.

Bondebevegelsen – Tap av jødens nasjonale relevans?

Bøndene i Norge var langt fra typen man forestiller seg som ofre for konspirasjonsteoretisk tenkning. Bønder, både i Norge og internasjonalt, har tradisjonelt blitt oppfattet som jordnære og mest befattet med lokale saker som har direkte konsekvenser for dem selv og livnæringen deres. Dette er også noe som er et gjennomgående tema i *Namdalen*; nyhetene var først og fremst lokalsaker relevante for liv i dalen avisen tok sitt navn etter. Lederne, når de rørte ved nasjonale spørsmål, var først og fremst opptatt av ting som kornsaken.⁹⁹ Men bare noen få år før hadde lederne i avisen jevnlig diskutert jødernes «trussel» mot det norske samfunnet; Simonsen diskuterer et antall av disse i sin egen undersøkelse.¹⁰⁰ Hva endret seg? Hvorfor forsvant den overhengende jødetrusselen fra *Namdalens* sider?

Det åpenbare svaret ligger i avslutningen av borgerkrigen i Russland i perioden 1921-24. Etter hvert som brutaliteten i Russland forsvant fra det nasjonale nyhetsbildet og skandalen rundt *Sions Visers Protokoller* ble fjernere og fjernere i årene som gikk, sluttet saken rett og slett å være relevant. Dette argumentet blir imidlertid svekket av at jødebolsjeviken fortsetter å være en gjenganger i *Nationen* fram til valget i 1927. Som vi også så i kapittel 4 var dette primært i form av karikaturer og fokusert på bolsjevikene i Russland heller enn her i Norge. Er det mulig at jødebolsjeviken mistet den lokale relevansen på grunn av det ovennevnte, men

⁹⁹ Jf. «Kornsaken», *Namdalen* nr. 78, 21. mai 1926 for en oppsummering av redaktørens syn på saken

¹⁰⁰ Simonsen, «Jødebevægelse», 48-51, 77-80, 99

fortsatte å eksistere på det nasjonale politiske nivået den norske bondevegelsen hadde skapt i løpet av tyveårene? Hvorfor?

Muldens evangelium og bonden som nasjonsbærer

Som nevnt tidligere hadde Bondepartiet, og dets forgjenger i Landmandsforbundet, konstruert et verdenssyn basert rundt bonden som nasjonsbærer. Denne tanken ble kalt *muldens evangelium* og knyttet ikke bare bonden til nasjonen som dens livnærer og opprettholder, men også lokalsaker som var viktige for bøndene opp mot Norge i den videre verden.¹⁰¹ Jødiske omreisende handelsmenn, kjent i lokalsamfunn Norge over, ble knyttet opp mot den økende jødiske innvandringen, kornsaken knyttet problemene for norske kornbønder opp mot handelspolitikk, arbeiderbevegelsens framgang med deres motstand mot privateierskap var samtidig en trussel mot den landeiende bondestanden og et eksempel på den tradisjonelle konflikten mellom by og land i Norge. Den økende politiske- og klassebevisstheten i norske bønder viklet individene i landdistriktene tett inn i nasjonale debatter.

Det som gjør *Nationen* spesiell, i motsetning til *Namdalen*, er at avisen, lik Bondepartiet selv, er et uttrykk for bondens nasjonale identitet, på et høyere nivå enn det lokale vi ser i *Namdalen*. Hvis jødene virkelig ble sett på som en fremmedtrussel, er det naturlig at dette var noe som fortsatte å bli sett på i en nasjonal avis som *Nationen* heller enn det lokale man finner i *Namdalen*. Etter hvert som det umiddelbare trusselbildet fra revolusjonskrigen i Russland og *Den Nye Verdenskeiser* bleknet, var ikke lenger jødebolsjeviken en reell lokal trussel for norske bønder, de fleste av hvilke hadde sannsynligvis aldri møtt en jøde engang. Jødebolsjevismen fortsatte imidlertid som en «ekstern» trussel fra Moskva. *Nationen* var den norske bondens vindu til den videre verden, og trusselbildet holdt seg derfor der for flere år etter at *Namdalen* sluttet å diskutere saken. Vi må derfor sammenligne Simonsens funn fra første halvdel av 20-tallet med eksemplene vi har sett på fra *Nationen* og *Namdalen* i denne oppgaven.

¹⁰¹ Dette og det påfølgende avsnittet kombinerer Ohman Nielsen, «Jord og ord», 15-21, og mine egne tanker om interrelasjonen mellom bonden selv og bondebevegelsen nasjonalt sett.

Jødebolsjeviken i *Nationen* 1920-25 og 1926-30

Simonsen identifiserer tre gjennomgående temaer i *Nationen* og *Namdalen* hvor antisemittisme kommer til uttrykk, «pengejøden» som utnytter den norske bonden, «jødebolsjeviken» som ønsker å styrte den norske samfunnsstruktur, og «jødeinvasjonen,» hvor fattige østjøder flommet inn i Norge med kriminalitet, svindel og tiggings.¹⁰² I alle tre tilfellene spiller jøden rollen som skadelig fremmedelement i det samfunnet den norske bonden har bygget. Fokuset her vil naturlig være på det andre punktet, men det er verdt å merke seg at både pengejøden og innvandrerjøden er temaer som synes og å ha en tilbakegang etter 1927, mye slik som jødebolsjeviken. Fremtidige undersøkelser vil forhåpentligvis kunne undersøke disse stereotypenes falming i mer detalj, spesielt hvorvidt de kommer til live igjen etter krakket i 1929; det var tross alt forverringen av den tyske finanskrisen i 1929-1931 som styrket de meget antisemittiske nazistenes posisjon i Tyskland til en virkelig nasjonal bevegelse. For nå vil vi imidlertid se på Simonsens funn om jødebolsjeviken.

Det Simonsen fant var en jevn strøm av referanser til jødebolsjeviken i *Nationen*, spesielt i 1923. Tanken ble brukt polemisk, som angrep på arbeiderbevegelsen heller enn som en bevisst diskusjon om jødernes rolle i å kontrollere verden, slik vi ser det uttrykt i f.eks. Sions Vises Protokoller.¹⁰³ Et eksempel han bringer fram er at harme over Arbeiderpartiets kontroll over Oslos 17. mai-komité i 1925 ledet til påpekninger av den «internasjonalistiske» kommunismens tilknytning til den «samfunnsundergravende» jødiske eliten.¹⁰⁴ Dette stemmer godt overens med det vi så kapittel 4's eksempler fra *Nationen om 100 aar*, karikaturspalten som produserte det meste av *Nationens* angrep på jødebolsjevikene i perioden 1926-30. Spalten refererte i de fleste eksemplene til internsaker med tilknytning til den internasjonale kommunismen, f.eks. den jødebolsjevikiske feieren i Fig. III. Feieren, som kommunist, ble vist som uegnet for å utdanne barn grunnet Scheflokommunistenes bolsjevisme.

Det vi imidlertid ser en sterk mangel på i 1926-1930 er redaksjonelle artikler og leserbrev om jødebolsjevismen. Simonsen bemerker at det er få av disse; han nevner som eksempel at ut av syv redaksjonelle artikler om Arbeiderpartiets tilknytning til Moskva i 1920, er det

¹⁰² Simonsen, «Jødebevægelse,» 48-51, 77-80, 99

¹⁰³ *Ibid.*, 34-47

¹⁰⁴ *Ibid.*, 38-41

bare én, fra september, som eksplisitt nevner jødene.¹⁰⁵ Han finner imidlertid fortsatt et halvt dusin eksempler på referanser til jødebolsjeviker totalt sett i avisens tekst, mens i 1926-1930 er dette nesten totalt fraværende. Det er vanskelig å si hvorfor dette slutter; både ledere og leserbrev med angrep på arbeiderpartiet er nesten ukentlige gjennom hele perioden, men jeg har ikke kunnet finne noen eksempler i klartekst. Svaret ligger muligens i mangelen på materiale man kan knytte jødene direkte opp mot. Simonsen nevner nemlig at det høye antallet referanser i 1923 synes å være forårsaket av injurienesaken mellom Dagblad-journalisten Paul Gjesdahl og forfatteren, Eivind Saxlund. Boken striden stod om, *Jøder og gojim*, var sterkt basert på *Sions Viser Protokoller* og var en polemikk mot den internasjonale jødedommen. Gjesdahl ble saksøkt for å ha kalt boken «antisemittisk smusslitteratur.»¹⁰⁶ Det er mulig at uten slike hendelser har det ikke vært nødvendig for avisen fra redaktørens standpunkt å trykke slik materiale. Det ser i hvert fall ikke ut som Saxlund-saken i seg selv tvang *Nationen* til å tone ned retorikken, gitt 17. mai-saken i 1925.

Lien i sin egen undersøkelse fant bare fire referanser til jødebolsjeviken i 1924, noe som var likt med antallet referanser i de tidligere årene av hans og Simonsens studier.¹⁰⁷ Det er derfor meget mulig at mangelen på «trigger»-saker i 1926-30 ledet til *Nationens* stillhet om emnet. Dette kan også knyttes opp mot spalten *Nationen om 100 aar*. Som leseren kanskje husker var bare ett av eksemplene på karikaturer fra spalten, Fig. III, fra 1926. Dette, om feieren som skal lære barn om jødebolsjevismen, var ett av bare tre klare eksempler på referanser til jødebolsjeviken fra dette året. Valget i 1927 og kampen mellom Tranmællittene og Scheflokommunistene over arbeiderstemmene kan imidlertid ha vært utløsende årsak for spaltens mange referanser til jødebolsjeviker. Vi så at et antall ganger ble jødebolsjeviken som tema knyttet direkte opp mot Scheflokommunister, f.eks. Fig. IV om jødebolsjeviken forkledd som sportslitteratur, etter en interpellasjon av NKPs stortingsmann Aase. I neste kapittel vil vi diskutere valget i 1927 i mer detalj. Etter valget finner vi derimot bare et par referanser til jødebolsjeviker igjen. Pengejøden popper imidlertid opp igjen flere ganger også etter valget.¹⁰⁸ Den utløsende «triggeren» er da mest sannsynlig den pågående bankkrisen. Dessverre er det

¹⁰⁵ Ibid., 31. Mer spesifikt er lederen fra 28.9.1920.

¹⁰⁶ Ibid., 47-48. *Jøder og gojim* var en av bøkene jeg leste som del av forberedelsene for denne undersøkelsen, men den er ikke referert til, da den bare ble nevnt én gang i materialet jeg så på, et intervju med Saxlund i *Nationen* i mai 1927 som ikke nevnte noe om innholdet i boken.

¹⁰⁷ Lien, «Ondt om jøderne,» 40

¹⁰⁸ Se *Nationen* 5.10.1929 og 13.9.30 for de beste eksemplene.

utenfor spennet av denne undersøkelsen å studere dette i detalj, men det kan underbygge denne teorien hvis dette kan bli bekreftet i fremtiden av videre forskning.

Namdalen før og etter 1925

Med *Namdalen* er det imidlertid en åpenbar løsning på problemet med manglende materiale som presenterer seg selv. Simonsen merker seg at antisemittiske påstander i avisen blir kun en jevnlig affære fra høsten 1922 og fram til 1924. Hans teori for hvorfor dette var tilfellet var at en foredragsrekke av teologen Martha Steinsvik om *Sions Vises Protokoller* og den «jødiske verdenskonspirasjon,» som besøkte avisens hjemby Namsos i september 1922, påvirket redaktørene av avisen. Han går så langt som å påstå at etter dette var jødebolsjevismen og kampen mot den avisens fanesak for en lang periode.¹⁰⁹ Spesielt peker han på en artikkelserie kalt *Den germanske livsfare* som var på lederplass i *Namdalen* den første uken i desember 1922.¹¹⁰ Artikkellutdragene minner mye om det vi så i kronikken av Ernst Züchner om Stahlhelm-forbundet i kapittel 5, og kan sees som et tegn på nær kontakt mellom antisemittisk tenkning i Tyskland og Norge i denne perioden.

Det er verdt å merke seg at den tyske feltmarskalk Ludendorff, mest kjent for sin støtte for den antisemittiske «dolkestøtmyten» og sin kontroll over President Hindenburg bak teppet av Weimar-republikken, var utbredt respektert på den skandinaviske høyresiden og alle avisene jeg har sett på har dekket ham med en viss entusiasme for hans kamp for å holde Tyskland sammen.¹¹¹ Det er derfor meget mulig at inspirasjonen for denne serien med artikler kan ha kommet fra det Ludendorff skrev heller enn Martha Steinsviks foredrag, men siden vi ikke kjenner den nøyaktige klarteksten for foredraget hennes er det vanskelig å si om dette var tilfellet. Detaljdekning av den politiske situasjonen i Tyskland er imidlertid noe som var en sjeldenhet i norske lokalaviser. I alle tilfeller er dette et av de få eksemplene på tegn til en internasjonal sammenfletting av antisemittiske nasjonalbevegelser.

¹⁰⁹ Simonsen, «Jødebevægelse,» 48-49, med referanse til *Namdalen* 25.9.1922 og 16.10.1922. Han henviser i tillegg til *Aftenposten* 6.5.1925 for Steinsruds synspunkter. Steinsrud spiller mindre rolle fra denne undersøkelsens synspunkt, men det er verdt å merke seg at en av de par referansene til jødebolsjeviker i *Aftenposten* i perioden 1926-30 også referer til Steinsruds foredrag, et leserbrev uten tittel på trykk den 1.9.1928.

¹¹⁰ *Ibid.*, 50

¹¹¹ Se f.eks. *Norges Fremtid* 10.4.1928, «De tyske generaler og det tyske rikets røde trussel»

Det som er nærliggende å anta er at *Namdalen* la dekning av den påståtte internasjonale jødiske konspirasjonen bak seg etter hvert som Steinsviks foredrag fjernet seg fra den lokale agendaen. Avisens fanesaker i perioden 1926-30 synes å ha vært kornsaken, Grønlands-spørsmålet (striden Norge og Danmark hadde over landsbyene norske fiskere hadde konstruert på øst-Grønland etter 1905), og til tider schächtingstriden.¹¹² Denne endringen i prioriteter virker som en solid forklaring, men det er også verdt å merke seg temaene i de siste artiklene *Namdalen* skrev om jødebolsjevikene. I 1923-24 mener Simonsen at det er en merkbar kontrast med tidligere materiale, vekk fra snakk om internasjonale konspirasjoner og isteden mot et fokus på Det Norske Arbeiderparti og dets tilknytninger med Moskva.¹¹³ I så måte kan det sies at *Namdalen* beveget seg mot en holdning overfor «jødebolsjevikene» mer lik den vi har sett i *Nationen* både i denne undersøkelsen og Simonsens egen, med konseptet som et polemisk verktøy mot arbeiderbevegelsen.

Vi har, i kapittel 5, sett at språkbruken i *Norges Fremtid* var mye mer på linje med de lederne *Namdalen* hadde hatt i 1922, med konspirasjonsbeskyldninger mot jødene i klartekst og ikke brukt som «kode» slik det var i *Nationen om 100 aar*. Kan jødebolsjeviken sies å ha hatt en symbolverdi separat fra rent antisemittiske hattanker? Var dette grunnen til at stereotypen holdt seg ved live i *Nationens* vittighetsspalter selv om den forsvant fra lederne? Vi må se nærmere på hva jøden og kommunisten symboliserte for den norske bondenasjonalisten, heller enn den mer «standard,» bokstavelige tankegangen fra menn som Freddy Bernhoft.

Jødebolsjeviken – Bondenasjonalistens antitese?

Hvis vi nå skal anta at jødebolsjeviken var noe som bare kom fram i norsk bondepresse når det var spesielle, utløsende årsaker, for eksempel Martha Steinsviks foredrag i Namsos, må det også ha vært en grunn til at tanken holdt seg i *Nationen*, på tross av at Simonsen fant denne avisen som mindre ekstrem sammenlignet med *Namdalen* i første halvdel av 20-årene. Simonsen diskuterte spesielt *Namdalens* dekning som «fram til vinteren 1924 utgjorde kampen mot 'jødefaren' en av [avisens] sentrale kampsaker.¹¹⁴»

¹¹² Jmf. *Namdalen* 1.3.1926 og 29.11.1926. Det siste nummeret inneholder også et leserbrev om schächting. For kornsaken, se *Namdalen* 21.5.1928

¹¹³ Simonsen, «Jødebevægelse,» 53-56. Simonsen referer spesielt til ledere fra 5. og 10.1.1923, men har også eksempler fra juni og oktober samme år.

¹¹⁴ *Ibid.*, 48

Og svaret, tror jeg, ligger i tanken om kampsaker. Som nevnt overfor var mye av materialet i *Nationen* konsentrert i 1927, valgåret, da kampen mot arbeiderpartiene sto på topp av agendaen for de borgerlige partiene. *Nationens* rolle som organ for et nasjonalt bondeparti gjorde valget mye mer en fanesak for denne avisen sammenlignet med *Namdalens* fokus på enkeltsaker. Avisens ledere og artikler dekket ting som striden mellom Tranmællittene og Scheflokomunistene praktisk talt hver eneste dag mellom sommeren 1927 og valget.¹¹⁵ Som vi har sett dekket også avisens humorspalte dette, og i et antall tilfeller med referanser til jødebolsjeviken. De jødiske kommunistene hadde tydelig fortsatt symbolverdi som det ble forventet at leserne skulle kjenne igjen, selv når de ikke blir nevnt i avisens brødtekst. Hva symboliserte jødebolsjeviken?

- *Anti-kristendom:* Norge var fortsatt et ganske religiøst konservativt land i tyveårene, og Europas kirker, inkludert den norske, hadde et sterkt mistroisk forhold til jødene, som ble oppfattet som vantro og skyldige for Jesu' død.¹¹⁶ I Norge hadde det vært gruppen av prester på det første Stortinget, under ledelse av Nikolai Wergeland, som hadde støttet opp om den beryktede «jødeparagrafen,» artikkelen i Grunnloven som opprettholdt forbudet for jøder å reise inn i Norge.¹¹⁷ Simonsen fant en rekke innlegg i *Namdalen* om jødernes påståtte hat for kristendommen, og fortsatt i denne undersøkelsens periode var et par av referansene til jødebolsjeviker skrevet av prester.¹¹⁸¹¹⁹ Jødene ble sett på som fiender av religionen.
- *Kosmopolitanisme:* Jøder i Europa bodde tradisjonelt i storbyene, en etterlevning etter det gamle katolske forbudet mot å selge jordbruksland til jøder.¹²⁰ Den norske arbeiderbevegelsen var også konsentrert i byene, sentrum for den

¹¹⁵ De eneste nummerne som ikke dekket det var avisens månedlige lørdagsnummere, som hadde begrenset nyhetsdekning til fordel for intervjuer, bokanmeldelser og lignende.

¹¹⁶ Katz, Jacob, «Antisemitism through the ages,» i Fein (red.) *The Persisting Question – Sociological Perspectives and Social Context of Modern Antisemitism* (New York: De Gruyter 1987), 111

¹¹⁷ Håkon Harket, *Paragrafen: Eidsvoll, 1814*, Dreyers forlag 2014

¹¹⁸ Simonsen, «Jødebevægelse,» 55-56

¹¹⁹ Eks. fra «Kommunisme og kristendom,» en kronikk i *Norges Fremtid* 12.1.1929 av cand. Theo. Richard Erikson: «[...] Kommunismens forhold til kristendommen er fullstendig likeartet med den gamle jødedoms forhold til Kristus. Kun er det utvalgte folk i våre dager ikke en nasjon som jødefolket, men en internasjonal klasse, og det ventende messiasrike som denne klasse skal innføre, er vel i våre dager ennu mere materialistisk tenkt enn jødernes var det [...]»

¹²⁰ Wistrich, «Demonizing,» 243

raskt voksende industriøkonomien.¹²¹ Som i de fleste europeiske land fantes det en strid mellom bydistrikter og landdistrikter i Norge. Bondebevegelsen, overbevist om at de selv var nasjonsbærere, kunne knytte både de nasjonsløse jødene og de internasjonalistiske kommunistene sammen som en antitese mot nasjonalismen.

- *Undergravelse:* Knyttet nært opp mot det forrige punktet, det at jødene var de eneste «utlendingene» de fleste i samfunnet ville møte før moderne tid, gjorde dem fristende mål for beskyldninger om undergravelse av samfunnet. *Sions Visers Protokoller* var bare sluttresultatet av en århundre-lang tradisjon for beskyldninger mot jødene, fra at de forgiftet brønner til at de stjal barn. Jødene var en tradisjonell gruppe for beskyldninger om samfunnsundergravelse, og det var derfor nærliggende for mange å tro på beskyldninger om deres støtte for kommunismen.

Jødene er tradisjonelt også assosiert med pengemakt, som man jo kjenner fra stereotyper som «kapitalistjøden» eller «pengejøden.» Dette bunner i det ovennevnte forbudet mot å selge land til jøder. Dette fikk jøder over hele Europa til å ta jobber som vevere, handelsmenn, og bankiere, felter de fortsatt var sterkt overrepresentert i langt inn på 1900-tallet. Man kan skrive mye om hvordan disse stereotypene spiller inn på psyken i et folk som finner seg i midten av en bankkrise, og Lien har gjort nettopp dette, men det er utenfor spennet av denne oppgaven. Beskyldninger om at jødiske finansmenn var pengekilden til kommunistene var relativt sjeldne blant det materialet vi har sett på, med merkbart unntak av Statsråd Enges tale om nettopp dette emnet, diskutert i kapittel 5. Fokuset på kristendommen, nevnt ovenfor, var muligens en del av det som drev bøndene mot en negativ holdning til jødene, men lik som med kapitalistjøden er dette noe som relativt sjelden knyttes opp mot jødene i det materialet vi har sett på, og overhodet ikke i *Nationen* eller *Namdalen*, de avisene Simonsen og Lien fant en del av dette i. Kjernen i symbolverdien må derfor finnes i jødebolsjevnikens rolle som kosmopolitisk samfunnsundergraver.

¹²¹ «Industrialiseringen av Norge,» *Store norske leksikon*

Muldens evangelium og kulturkamp

Som nevnt et par ganger allerede var jødene et potent symbol for kosmopolitanismen og det unasjonale; en antitese til det de nasjonalistiske bøndene i Norge så seg som. *Muldens evangelium* understreket at den selveiende bonden, i forsvar av sin eiendom og sine tradisjoner, var den største forkjemper for nasjonal selvstendighet og reisning. De leserne som husker EU-debattene i 1972 og 1994 kan kanskje huske å ha hørt lignende argumenter fra bøndene og fiskerne som mye av NEI-bevegelsen var forankret i.¹²² Dette er en langlevd tanke i Norge, med spor helt tilbake til bonderomantikken på 1800-tallet, hvor menn som Adolph Tidemand sto bak kunstneriske verker som priste bøndenes engasjement i den nye staten. Debatter som språkstriden var også sterkt grunnet i kulturkampen mellom de «nasjonale» laddistrikten og de «europiske» byene, hvor det danskinspirerte riksmålet var forankret. Bondebevegelsen, Landmandsforbundet, og i siste rekke Bondepartiet, var alle både produkter og deler av en økende klassebevissthet blant norske bønder, et resultat av et samfunn som i mange tiår hadde sett dem som byggesteiner i den norske nasjonalidentiteten.

Muldens evangelium er et forsøk på en fellesbetegnelse for de konstruksjoner som bondenasjonalister som Knut Hamsun og Wilhelm Krag skapte gjennom sine bøker. Det er verdt å merke seg, for lesere interessert i kildematerialet, at uttrykket selv ikke virker samtidig. Det ser heller ut til å være en konstruksjon av May-Britt Ohman Nielsen, som skrev en rekke artikler og en bok om nasjonalisme i bondebevegelsen på nittitallet.¹²³ Et par av de nyere artiklene i litteraturlisten bruker nemlig uttrykket som en samtidig definisjon. Senterpartiets egen historie over perioden, av Bjørn Vidar Gabrielsen, bruker uttrykket «agrarnasjonalisme,» og i de relevante avisene blir vanligvis termene «nasjonalismen» eller «bøndenes nasjonsprosjekt» brukt isteden.¹²⁴ Alt er imidlertid uttrykk for den samme tanken; bøndene (og fiskerne) er grunnsteinen i det norske samfunnet og må stå imot de nedbrytende innflytelsene fra byene.

Mot dette sto de to store, «unasjonale» truslene, jødene, den tradisjonelle fienden, og kommunistene, den nye. Undertegnede kan selvfølgelig ikke vite med sikkerhet at det ikke

¹²² «Kampen om velgerne - Norge og EU 1994», v. Riksarkivet: <http://www.arkivverket.no/manedens/nov2004/eu-kampen.html> Hentet 12.10.2018

¹²³ Ohman Nielsen, 38

¹²⁴ Gabrielsen, Bjørn Vidar, *Menn og politikk. Senterpartiet 1920-70*, (Oslo: Aschehoug & co 1970), 56

eksisterer en internasjonal jødisk konspirasjon, men siden intet av kildematerialet i dette studiet, eller tegn i verden generelt, tyder på at dette er mer enn en konspirasjonsteoretisk fantasi, vil vi ikke diskutere om jødene faktisk ønsket å underlegge seg Norge. Mer enn nok har blitt sagt allerede om hva disse antisemittene *trodde* om jødene. I stedet vil vi se på hvordan arbeiderbevegelsen, en faktisk antitese, sto i motsetning til bondenasjonalistene.

Kommunistene (som allerede nevnt fortsatte de fleste sosialdemokratene i Norge å kalle seg kommunister i denne perioden) ønsket å etablere en internasjonal stat for alle mennesker, med det endelige målet å la staten «smelte bort» til fordel for lokale kollektiver, uten pengeøkonomi eller privateiendom. Det som skilte kommunistene fra andre marxistiske bevegelser var troen på at den kommunistiske staten måtte etableres av et «bresjeparti,» som ville legge grunnlaget for den videre utviklingen av den sosialistiske staten. Det var dette som lå til grunn for splittelsene innenfor Det Norske Arbeiderparti i denne perioden; den moderate vingen, som formet Norges Socialdemokratiske Arbeiderparti, ønsket en fortsettelse av den gamle, reformistiske sosialdemokratiske marxismen Arbeiderpartiet hadde blitt bygget på. De ønsket å omforme samfunnet gjennom demokratiske valg. Tranmælittene og Scheflokommunistene var begge overbevist om at samfunnet måtte gjennomgå en revolusjon, men striden sto over Moskvatesene og etableringen av leninisme i Norge. Leninistene ønsket at arbeiderklassen skulle forme en diktatorisk stat gjennom voldelig revolusjon, og slik sikre kommunismens seier. Dette var noe demokratiske sosialister som Tranmæl fant svært usmakelig, og det som ville drive DNA sammen med NSA igjen etter at NKP forlot Arbeiderpartiet.

Trusselen bøndene følte fra kommunistene kan derfor sies å ha vært reell. Redselshistorier fra borgerkrigen i Russland og kollektiviseringen av landet der var noe som gjorde det klart for den norske bondestanden at landet «de» hadde bygget og deres egen eiendom og kultur var under direkte og overhengende trussel fra disse lumske, samfunnsundergravende krefte. Hver streik eller demonstrasjon organisert av kommunistene ble bevis på ytterligere forsøk på å ødelegge den allerede svake økonomien og på rekruttering til bevegelsen sin. *Nationen* og *Namdalen* gjorde begge narr av kommunistene gjennom hele tyvetallet, men det var en tone underbygget av frykt. Problemet oppsto da bondebevegelsen, og avisene selv, begynte å knytte den «virkelige» trusselen de leste om i avisene opp mot den innbilte trusselen fra jødene. Simonsens funn gjorde det klart at litteratur som *Sions Viser Protokoller* hadde direkte innflytelse på *Namdalen*. Jøden var rotløs, jøden var internasjonal. Jøden hatet kristne, jøden

ønsket makt over alle andre folk. De norske bøndene hadde, gjennom sitt eget verdensbilde, rundt seg selv og rundt jødene, skapt perfekt såjord for feilaktige idéer om jødene.

Det at jøder hadde ledende posisjoner innenfor bolsjevikpartiet i Russland var ikke et tegn på at jødene kontrollerte det; det var fordi marxister er ideologisk imot rasisme og hadde ikke noe spesielt ønske om å holde jøder ute av lederskapet. Fattige østeuropeiske jøder støttet opp om marxismen fordi ideologien for dem var en vei til samfunnsaksept og rettigheter. Grunnen til at jødene ikke eide land var fordi de så lenge hadde blitt forbudt fra å eie det. Dette var også grunnen til at «pengejøder» eksisterte. Enkelt sagt førte introduksjonen av konseptet om en jødebolsjevikisk konspirasjon, til at norske bønder kunne validere sine fordommer mot jødene via induktiv tenkning. Istedenfor å dedusere seg fram til hvorfor jødene likte kommunismen, startet antisemittene fra utgangspunktet at jødene og kommunismen sprang fra samme rot, og deres egne konsepter om hva jødene var ble «bevis» for dette. Verdenssynet formet av muldens evangelium tvang bondenasjonalistenes virkelighetsoppfatning inn i en dikotomi, en kulturkamp hvor bøndene forsvarte det nasjonale mot de internasjonale jødebolsjevikene. Jødebolsjeviken var symbolet på bondebevegelsens antitese.

Fedrelandslaget og tapet på troen i systemet

Norges Fremtid og Fedrelandslaget hadde naturligvis mye tilfelles med bondenasjonalistene, inkludert mange medlemmer. Som med Frisinnede Venstre var samlingspolitikken Fedrelandslaget sto for sterkt til stede i bondebevegelsen. Vi så også i kapittel 5 at lederskapet i Bondepartiet fant støtte i *Norges Fremtid* med Asbjørn Berntsens støtte for Erik Enges antisemittiske uttalelser. Det som imidlertid er verdt å merke seg er at *Norges Fremtid* fortsatte å bruke jødebolsjeviken som polemisk virkemiddel slik *Nationen* tidligere hadde gjort i Simonsens periode, men med antisemittisme i klartekst og ofte direkte knyttet opp mot spesifikke medlemmer av kommunistlederskapet, spesielt Scheflos NKP-Stortingsmenn.

Lars Lien, i sin avhandling om antisemittisme i norsk dags- og vittighetspresse 1905-1925, mener at Høyrepressen, spesielt *Tidens Tegn*, hadde brukt jødebolsjeviken som skremselpropaganda til støtte for antidemokratiske bevegelser som fascismen.¹²⁵ *Norges Fremtid*

¹²⁵ Lien, «ondt om jøderne», 300-305

hadde mye til felles med *Tidens Tegn* i denne perioden, inkludert mange innskrivere (før Høyre satt Fedrelandslaget under boikott i 1927), så jeg hadde ventet å finne lignende bruk av stereotypen her. Isteden finner man en bruk av stereotypen kun som angrep på Scheflokomunistene og andre bolsjeviker. Freddy Bernhoft, den utømmelige fonten av angrep på kommunister, jøder, og jødiske kommunister, skriver til og med i en av artiklene fra Kapittel 5, «De kommunistiske løgnhalsers agitasjon:»

«Det er en slik kontrabevegelse [Mussolinis kupp i Italia] de norske kommunistledere nu er redd for i Norge som en følge av deres egen lettsindige og ansvarsløse agitasjon som utføres etter ordre fra de russiske jøder i Moskva. Ja, våre russiske efterplaprere er blitt redde for et eventuelt diktatur – og derfor benytter de seg av det ikke helt ukjente middel løgnhalsagitasjon. Men et fritt, oplyst og selvstendig folk som det norske tror jeg kan klare seg – i det minste ennu en tid – uten noesomhelst diktatur.»¹²⁶»

Bernhoft, en av de få leserbrevskriverne som overhodet nevnte Mussolini i *Norges Fremtid*, var med andre ord skeptisk til den italienske typen diktatur. Den bevegelsen som isteden ser ut til å ha vært inspirerende for Fedrelandslaget var Lappobevegelsen i Finland.¹²⁷ Lappobevegelsen var en radikal antikommunistisk bondebevegelse i Finland mellom 1929 og 1932 som ønsket en slutt på regjeringskoalisjoner som inkluderte finske sosialister, i årene etter borgerkrigen.¹²⁸ I 1932 ville Lappobevegelsen starte et kuppforsøk i Finland, noe som fikk de andre samlingsbevegelsene i Nordeuropa til å ta avstand fra dem, men i perioden mellom valgene i 1927 og 1930 så Fedrelandslaget vennlig mot dem, som en søsterorganisasjon.¹²⁹ Dette ble imidlertid aldri knyttet opp mot antisemittisme, heller ikke reportasjer om andre hendelser *Norges Fremtid* debatterte mye i artikler og leserbrev, som militærkuppet i Polen i 1926.¹³⁰

¹²⁶ «De kommunistiske løghalsers agitasjon,» *Norges Fremtid*, 8.10.1927

¹²⁷ Se *Norges Fremtid* fra oktober 1929 t.o.m. juli 1930, de finske bøndene blir nevnt i et stort antall nummere, på forsiden den 4. og 8. juli 1930

¹²⁸ Finska Uppslagsverket, «Lapporørslen,» <https://www.uppslagsverket.fi/sv/sok/view-103684-Lapporoerelsen>

¹²⁹ *Norges Fremtid*, 8.7.1930

¹³⁰ Se *Norges Fremtid* fra 13.5.1926 t.o.m. den første uken i juni samme år.

Entreprenører og aktører

I sin doktorgradsavhandling om jøden som kulturell konstruksjon peker Lars Lien på to typer aktører i avisenes bruk av antisemittisme.¹³¹ Han låner terminologi fra Asbjørn Dyrendals artikkel «Denne Verdens Herskere: Konspirasjonsteorier som virkelighetsforståelse,» for å klasifisere antisemittene i norsk presse.¹³² *Entreprenører* er mennesker som legitimt tror på den jødiske verdenskonspirasjonen og uttrykker et ønske om å bekjempe dette. De undertar seg å opplyse så mange ikke-jøder om dette som mulig. Eksempler er Eivind Saxlund, som utga antisemittiske skrifter så tidlig som 1910, eller Martha Steinsvik med hennes ovennevnte foredragsrekke om *Sions Visers Protokoller*. I perioden denne undersøkelsen har dekket er den mest åpenlyse entreprenøren Freddy Bernhoft. Han skrev inn til *Norges Fremtid* flere ganger i måneden for advare om den umiddelbare trusselen fra både kommunistene og jødene. Hans bakgrunn i den franske fremmedlegionen følger også godt Liens kjennetegn på en typisk entreprenør; en velreist og utdannet person med godt grep om internasjonal tenkning om jødene, som oppfattet kampen mot dem som en europeisk frigjøringskamp.¹³³

Polemiske aktører ønsker derimot å bruke antisemittiske tanker for å støtte opp om polemikk, politiske angrep på sine politiske motstandere. Dette er journalister, redaktører og andre med politisk interesse som «misbruker» et genuint ønske om å forsvare det norske samfunnet mot en innbilt fiende, for sin egen politiske vinning.¹³⁴ Et gjennomgående tema i eksemplene i denne oppgaven har vært hvordan de polemiske aktørene innen avisene har brukt karikaturer og plassering av leserbrev og kronikker for å dytte tanken om jødebolsjeviken som trussel til sine lesere. Siden aviser er kollektive organer med hundrevis av ansatte er det vanskelig å si sikkert hvem de polemiske aktørene er, men mistanken retter seg selvfølgelig mot sjefsredaktørene, Thorvald Aadahl for *Nationen* og Sverre Kildahl for *Norges Fremtid*. Det som ble sendt inn av entreprenører som Freddy Bernhoft ble verktøy for de polemiske aktørene etter hvert som valget i 1927 nærmet seg, med slike leserbrev stadig oftere nær forsiden i *Norges Fremtid*. Statsråd Enges foredrag om jødekapital og jødebolsjevisme er et spesielt interessant tilfelle, da han ser ut til å genuint tro på det han snakker om, men samtidig bruker

¹³¹ Lien, «Ondt om jødærne», 372-374

¹³² Dyrendal, Asbjørn, «Denne Verdens Herskere: Konspirasjonsteorier som virkelighetsforståelse,» i A. Pettersen og T. Emberland, *Konspiranoia*, (Oslo: Humanist forlag, 2011), 112

¹³³ Lien, «Ondt om jøderne», 372

¹³⁴ *Ibid.*, 374

skremselsbildet av den internasjonale jødetrusselen som skremselsbilde i dagene før valget. Det er derfor vanskelig å si om *Norges Fremtid* gjengir hans uttalelser for å understreke sin egen agenda, eller for å fungere som en platform for hans polemikk. Svaret er kanskje begge, men understreker vanskeligheten med å studere jødebolsjeviken som tanke separat fra dens rolle som polemisk verktøy.

Konklusjon:

Jødebolsjeviken var med andre ord et klart polemisk virkemiddel, en beskyldning å kaste mot arbeiderbevegelsen, og som vi har sett i et antall av eksemplene presentert var det siktet mot Scheflokommunistene. Jødebolsjeviken var kanskje et mye sterkere symbol på det unasjonale og undergravende fremmedelementet i den nasjonalistiske leiren enn i andre deler av det politiske systemet, men til syvende og sist var det aldri ment å oppmuntre pogromer eller angrep på jøder, men for å svekke kommunistene. Jeg tror den sterke symbolverdien som bondenasjonalistens antitese er grunnen til at jødebolsjeviken er så mye mer til stede i den radikale pressen enn i den normale borgerlige pressen. Likevel, i motsetning til hva Simonsen og Lien fant fra første halvdel av 20-tallet, blir ikke dette lenger brukt som seriøs advarsel mot jødiske konspirasjoner, eller for å støtte opp om radikale antidemokratiske tanker. Jødebolsjeviken er et bilde for bruk i politisk sverting, i vittighetspalter og leserbrev, et verktøy i kassen for Bondepartiet og Fedrelandslaget for «skjebnevalget» in 1927. Disse polemiske aktørene utnyttet de «legitime» skremslene fra de overbeviste antisemittiske entreprenørene til å skremme sine lesere vekk fra sosialismen og til kamp for agrarnasjonalismen. Hvorfor stoppet imidlertid dette nesten helt etter valget i 1927? Det er emnet for siste kapittel.

7: Valget i 1927: Et vendepunkt?

Grunnen til at eksemplene vi har sett på ikke har blitt organisert etter kronologisk rekkefølge eller emne er en merkelig mangel på likevekt mellom når og hvor jødebolsjeviken var et emne å røre ved. Ikke bare blir dette nesten aldri nevnt i *Aftenposten* eller *Tidens Tegn*, to aviser som Lars Lien i sin egen studie fant flere dusin eksempler fra bare et par år før denne oppgavens spenn begynner, men det er nesten alt konsentrert rundt valgåret 1927.¹³⁵ Etter 1927 kunne undertegnede ikke finne noen referanser til jødebolsjeviker i de to borgerlige avisene. Dette kan forklares med Høyres kamp mot ekstremismen og boikott mot Fedrelandslaget, men det er også bare tre-fire referanser til tilknytningen mellom kommunistene og jødene i *Nationen* og *Norges Fremtid*. I dette kapittelet vil vi forsøke å bevege oss mot et svar på hvorfor jødebolsjeviken forsvant fra Norge. Dessverre er et definitivt svar umulig; alle involvert er døde og selv i hundrevis med sider av partihistorie har jeg ikke funnet noe klart svar. To hovedforklaringer synes likevel å presentere seg selv.

Valget i 1927 oppsummert

Stortingsvalget i 1927 var en katastrofe for det politiske sentrum og den tradisjonelle høyresiden. Høyre og Frisinnede Venstre hadde gått ut av valget i 1924 med 54 mandater, fulgt av Venstre med 34 mandater. DNA, revet av splittelsen over Moskvatesene, kunne bare mestre 24 mandater, med NSA og NKP langt bak med bare 8 og 6 mandater, respektivt. I oppløpsfasen mot valget i 1927 kan man imidlertid klart se en økende nervøsitet i den borgerlige pressen, og 21. oktober ble de borgerliges verste mareritt en realitet. Høyre og FV tapte 14 mandater, et av de største tapene i partiets historie, mens Venstre tapte 4 mandater til fordel for Bondepartiet. Samlingen av Det Norske Arbeiderparti hadde resultert i ikke bare en kraftig økning av Arbeiderpartiets stemmebase, men NKP fikk også bare halvparten av stemmene fra det forrige valget.¹³⁶ Resultatet var formasjonen av den kortlevde regjeringen Hornsrud, den første DNA-regjeringen i Norgeshistorien.

¹³⁵ Se spesielt Lien, «ondt om jøderne», 274-330

¹³⁶ SSB's offisielle valgstatistikk, fra deres nettsider: https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_viii_069.pdf (hentet 15.10.2018)

Regjeringen varte bare 18 dager; Venstre stilte mistillitspørsmål over Hornsruks tiltredelseserklæring, hvor DNA hadde nektet å garantere for bankenes statstøtte.¹³⁷ I løpet av de paniske siste ukene av oktober 1927 var det imidlertid politisk kaos i Norge, noe ett blikk på forsidene av hvilken som helst av de borgerlige avisene i disse ukene vil vise leseren. Fedrelandslaget erklærte til og med etter regjeringen Hornsruks fall og bytte med den tidligere statsminister Mowinckel, at Norges skjebne nå ville henge i balansen fram mot det neste valget, og at de ville holde en «tusendagersvalgkamp» fram mot valget i 1930.¹³⁸

Tusendagersvalgkampen – Jødebolsjevikens grav?

Nettopp i tusendagersvalgkampen finner vi det jeg mener er blant de mest åpenbare grunnene for den kraftige nedgangen i antisemittisme i *Norges Fremtid*. Vi har allerede diskutert i kapittel 2 hvordan Høyre brukte sin makt over det Konservative Presseforbund til å sensurere Fedrelandslaget, i forargelse over hvordan Fedrelandslagets borgerlige samlingskampanje trakk penger vekk fra det sterkt svekkende Høyre. Dette er den mest sannsynlige forklaringen på hvorfor *Aftenposten* og *Tidens Tegn* er såpass stille om radikale synspunkter i 1926-1930 sammenlignet med 1920-1925. Høyre var allerede irritert over konkurransen fra Bondepartiet og Fedrelandslaget før 1927, og etter dette forferdelige valget så partiets lederskap det som nødvendig for dets overlevelse å bekjempe den borgelige samlingsideologien som tidligere hadde stått så sterkt også i Frisinnede Venstre.

Fedrelandslaget selv ble imidlertid også endret av dette. Etter partimøtet i februar 1928 ble det giret mot valgkamp, direkte valgkamp for borgerlig samling heller enn støtte for andre borgerlige partier. «Fedrelandslagets Råd» ble etablert for å utforme hvilken politikk laget skulle støtte opp om, og det ble til og med drøftet om laget skulle forme et parti slik Landmandsforbundet hadde gjort det.¹³⁹ 7. april 1928 avviste *Norges Fremtid* snakk om partidannelse bestemt på lederplass, og siden kom ikke dette opp igjen før 1930. Dette var imidlertid et tegn på den endrede stemningen i partiet.

¹³⁷Fra regjeringens nettsider: <https://www.regjeringen.no/no/om-regjeringa/tidligere-regjeringer-og-historie/historiske-artikler/embeter/statsminister-1814-/christopher-andersen-hornsrud/id463379/> (hentet 16.10.2018)

¹³⁸ Norland, *Hårde Tider*, 98-103

¹³⁹ Ibid. 110-137

Norges Fremtid ble selv endret til et mer offisielt «parti»organ, og leserbrevseksjonene ble kraftig redusert til fordel for offisiell lagsinformasjon som stevneplaner og intervjuer med Fedrelandslagets ledere om lagets planer framover. Militæroffiserer og andre respektable medlemmer av laget fikk forsideplass; i april 1930 hadde avisen på én dag både lange kronikker av en admiral og en marinekaptein, men også leserbrev fra en hæroberst!¹⁴⁰ Overskrifter som «Jødekapital» eller «De jødekommunistiske fangarmer» ble erstattet med overskrifter som «Omkring 'klassekampen's problem,» «Samling mot klassekamppartiene i 1930,» «Orden, ikke anarki i arbeidslivet» og «Front mot samfundsstormerne.» Avisen ble effektivt omformet fra et munnstykke for Fedrelandslagets nasjonalisme og hat for kommunistene, til noe mye nærmere partiavisene de vanlige politiske partiene hadde. Avisen kan sies å ha blitt profesjonalisert, eller sensurert, men i alle tilfeller ble de fleste av de gamle aggressive artiklene og leserbrevene dyttet ut til fordel for valgpropaganda for lagets samlingsprosjekt. Den siste referansen til jødebolsjeviken er en kronikk i 1929 som sammenligner kommunismens forhold med kristendommen med det jødene hadde med Jesus.¹⁴¹ Etter dette er de eneste referansene til jøder i avisen i forbindelse med schächtungsstriden.

Tidsavstand og utløsende årsaker

Det som kan synes er at «jødebolsjeviken» ikke lenger ble oppfattet som et nyttig polemisk verktøy mot arbeiderbevegelsen. Spørsmålet vi må stille oss selv er imidlertid hvorvidt dette var fordi antisemittisk tenking ble oppfattet som ufint, eller om det bare ble regnet som utdatert. *Nationen* spesielt hadde mye den samme leserbasen den hadde hatt i første halvdel av tyveårene; siden Bondepartiet ikke offisielt var del av Fedrelandslagets tusendagersvalgkamp kan vi ikke enkelt si at dette var en bevisst modererende politikk med rot i dårlige resultater i 1927. Fedrelandslaget regnet ikke tapet i 1927 som et feilslag på deres egen part, mens Bondepartiet faktisk vokste i mandattall.¹⁴² Siden antisemittisme ikke hadde skadet Fedrelandspartiets medlemstall eller Bondepartiets valgresultater virker det for enkelt å bare anta

¹⁴⁰ *Norges Fremtid*, 15.4.1930

¹⁴¹ «Kommunisme og Kristendom,» *Norges Fremtid* 12.1.1929

¹⁴² SSB's offisielle valgstatistikk, fra deres nettsider: https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_viii_069.pdf (hentet 15.10.2018)

sensuren av slike synspunkter var uttrykk for et ønske om å appellere til bredere lag av stemmeberettigede. Disse gruppene var forankret i bondebevegelsen, og jeg finner det svært tvilsomt at en slik gruppe, som vi har sett svært antisemittisk og med oppfatningen av jødene og bolsjevikene som deres erkefiende, skulle plutselig mildne over dette i 1928.

Vi må derfor komme tilbake til det vi diskuterte i forrige kapittel, at tilstedeværelsen av antisemittiske stereotyper var til en stor grad betinget av utløsende årsaker. For eksempel, *Namdalens* rasende angrep på jødebolsjeviken ble av Simonsen betegnet som forårsaket av et foredrag i Namsos om *Sions Vises Protokoller*. Jeg ønsker derfor å sette denne tenkemåten inn i en makrohistorisk sammenheng og hevde at jødebolsjevikens tilstedeværelse i norsk presse er i seg selv betinget på en fast strøm av materiale for å underbygge den konspirasjonsteoretiske tenkningen. Lars Lien, i sin egen studie, fant at mengden referanser til jødebolsjeviken var høyest i norsk dags- og vittighetspresse mellom 1920 og 1922, da den begynte å kraftig avta. Samtidig var forestillingen om kapitalistjøder relativt stabil mellom hele perioden.¹⁴³ Det jeg mistenker er at denne trenden fortsatte forbi 1925 og fram til 1927. Utløsende faktor er da mest sannsynlig strømmen av flyktninger og nyhetsreportasjer fra borgerkrigen i Russland. Kombinasjonen av introduksjonen av bøker som *Sions Vises Protokoller* i 1920 og artikler, foredrag og debatter om slik konspirasjonsteoretisk tenkning lot nordmenn konstruere et verdensbilde hvor jødene og bolsjevikene var knyttet sammen, og hver historie om rød terror i Russland bidro til skremselbildet formet rundt kommunister av jødisk bakgrunn, som Trotski. Uten «motoren» som var den russiske borgerkrigen ble konspirasjonsteorien vanskelig å opprettholde i det offentlige samfunnsbildet. Med falmende trusselbilde fra bolsjevikene ble folk også mindre interesserte i hvem sin skyld det var at bolsjevikene var en trussel.

Denne forklaringen etterlater oss likevel problemet med hvorfor karikaturer av og referanser til jødebolsjeviken så en siste oppblomstring rundt valget i 1927. Det er derfor det er nødvendig å kombinere de to forklaringene vi har sett på så langt.

¹⁴³ Lien, «Ondt om jøderne,» 40-46

Jødebolsjeviken – et utdatert polemisk virkemiddel

Hvis vi ikke kan bevise at jødebolsjeviken forsvant fra norsk presse etter 1927 på grunn av et ønske om å fjerne seg fra slik usømmelighet, er den beste forklaringen at tanken ikke lenger hadde den symbolmessige vekten som gjorde det nyttig som polemisk virkemiddel. Som vi har sett igjen og igjen i eksemplene i denne oppgaven blir kommunistenes tilknytning til jødene brukt for å diskreditere dem. Jødene er fremmede, de hater Norge, de kontrollerer Moskva som kontrollerer kommunistene her i Norge. Jødebolsjeviken er et symbol på en inherent svakhet i norske kommunister, et symbol på landssvik, på forkastning av det som gjør en nordmann til en nordmann. Hvis vi tenker tilbake på Freddy Bernhofts språkbruk i «De jødekommunistiske fangarmer» i kapittel 5:

«Her hjemme er det moskvakommunistene som representerer den jødiske limpinne, men det later merkelig nok ikke til at våre 'norske' kommunister riktig vil gå på den så galant som var ønskelig var fra jødisk sides sett.»¹⁴⁴

Kommunistene er ikke norske, de er «norske» i anførselstegn. Men i denne setningen ser vi også kjernen i det jeg tror er kjernen i jødebolsjevikens undergang i norsk presse. Til Bernhofts forundring vil ikke alle kommunistene i Norge bøye seg for Moskvatesene. Tranmælittene nektet å etterfølge alle kravene. De står for en egen, *norsk*, måte å organisere partiet sitt på. Hvis vi tenker tilbake til karikaturen av Tranmæl i kapittel 4, ble han tegnet med spiss nese, som en nordmann, ikke med «jødisk» sekstallsnese. Tranmælittene var kanskje uhumske kommunister og revolusjonære med blod på tann fra et borgerlig synspunkt, men jo dypere riften ble med NKP, jo tydeligere ble det at de ikke lystret «Moskvajødene.» De passer ikke inn i verdenssynet som hadde blitt bygget opp på begynnelsen av 20-tallet, hvor de nasjonale og patriotiske borgerlige var under beleiring av internasjonale kommunistiske krefter dirigert fra Moskva. At Det Norske Arbeiderparti og Norges Socialdemokratiske Arbeiderparti slo seg sammen igjen beviste at partiet ikke hadde intensjoner om å returnere til Komintern-linjen.

I 1927 ble ikke derfor jødebolsjeviken brukt som polemisk verktøy mot Arbeiderpartiet. Det er ganske sannsynlig at valget selv var grunnen til at det var så mange referanser til jøder dette året sammenlignet med 1926; Lien fant at valget i 1924 også inspirerte mange

¹⁴⁴ *Nationen*, 1.10.1927

karikaturer og leserbrev om jødiske konspirasjoner.¹⁴⁵ De borgerlige var klar over at Høyre var svekket på vei inn i valget pga. paripolitikken og holdt derfor ikke tilbake med angrep på arbeiderbevegelsen. Men jødebolsjeviken selv, som polemisk virkemiddel, ble bare brukt mot Scheflokommunistene, NKP. Min teori er da at Moskvatesestriden gjorde den allerede svekkede stereotypen om jødebolsjeviken lite brukbar som angrepsvinkel på Arbeiderpartiet generelt. Moskvakommunistene i NKP var den eneste grupperingen som virkelig kunne presenteres som unasjonalt og «jødeslaver.» Vi vet også at NKP ble sterkt svekket av samlingspolitikken mellom DNA og NSA, med bare tre stortingsmandater igjen for perioden 1927-1930. De hadde effektivt sluttet å være en trussel sammenlignet med DNA. Dette gjorde det naturlig å fokusere på å angripe Tranmæls retorikk om klassekamp heller enn tilknytninger til Moskva, og jødene. Moskva selv mistet mange av sine «jødiske» konnotasjoner da Stalin kastet ut Trotski og de andre symbolene på jødisk kommunisme ut av sentralkomiteen. Kombinasjonen av slutten på borgerkrigen i Russland, Trotskis undergang, og Tranmælittenes triumf i den norske arbeiderbevegelsen fjernet sammen jødebolsjevikens trusselbilde.

Konkluderende teori:

Jødebolsjeviken var et midlertidig fenomen i norsk presse. Konspirasjonsteorier om jødernes tilknytning til kommunismen var et resultat av feilaktig logikk grunnet i kollisjonen mellom en norsk agrarnasjonalisme som var sterkt mistroisk mot fremmedelementer som jødene og kommunismen, og antisemittisk litteratur som *Sions Visers Protokoller*. Forhold som stortingsvalg og eller taler om slike konspirasjonsteorier kunne bringe tanken inn pressens ledere, leserbrev og vittighetsspalter, men som helhet var fenomenet utløst av den russiske revolusjon og den påfølgende borgerkrigen. Uten jevnlig «vind i seilet» fra reportasjer om konflikten i Russland falmet jødebolsjeviken fra det nasjonale trusselbildet. Dette førte til en nedadgående trend i referanser til konspirasjonsteorien i norsk presse på midten av 20-tallet.

I forbindelse med valget i 1927 ble jødebolsjeviken jevnlig brukt av Bondepartiet og Fedrelandslaget for å angripe eller gjøre narr av Moskvakommunistene i NKP. Jødebolsjeviken fungerte som et symbol for det unasjonale og samfunnsundergravende, og var derfor et potent politisk symbolsk verktøy. Det ble imidlertid ikke bruk i noe merkbar grad av de andre

¹⁴⁵ Lien, «Ondt om jøderne», 291-300

borgerlige avisene, noe som sannsynligvis er grunnet i jødebolsjevikens høyere grad av symbolbetydning for bondenasjonalistene. Striden om Moskvatesene hadde imidlertid gjort det klart at store deler av den norske arbeiderbevegelsen ikke lystret Moskva og «jødene» som styrte der. Dette gjorde at jødebolsjeviken bare var brukbar som angrepssymbol mot Scheflo-kommunistene. NKP var så svekket etter valget i 1927 at de bare hadde et fåtall stortingsrepresentanter. Bolsjeviker var rett og slett ikke lenger enn trussel mot det norske samfunnet, og bruken av symbolikk som jødebolsjeviken forsvant fra en partipresse som ikke lenger hadde bruk for det. Jødebolsjeviken var død og begravet... for nå.

En definitiv bekreftelse på dette har jeg dessverre ikke kunnet finne. Partienes egen litteratur inneholder få detaljer om intern debatt om pressen de kontrollerte. Hvis jødebolsjevikens stille død var en bevisst beslutning fra noen side, er den eneste muligheten for å bekrefte denne teorien å finne i intern korrespondanse mellom avisredaktører, deres ansatte, og kanskje partiledere. Slik privat korrespondanse, hvis den i det hele tatt eksisterer, vil imidlertid være svært vanskelig å finne og kreve et mye lenger tidsspenn enn denne oppgaven tillater. I fremtiden vil det kanskje være mulig å bekrefte dette som del av en lengre studie av antisemittisme i norsk presse. For nå mener jeg imidlertid at den foregående teorien er den best mulige forklaringen på utviklingen i perioden og svar på oppgavens problemstilling. Jeg håper leseren er enig i konklusjonene trukket i løpet av denne undersøkelsen, og ser fram til eventuell fremtidig forskning på emnet.

Videre trender

Selv om det faller utenfor spennet av denne oppgaven, kan vi med gaven som er tidsavstand vite hvordan historien til de politiske partiene og gruppene vi har sett på fortsatte å utvikle seg. Arbeiderpartiet ville fortsette å moderere seg, og i 1935 ville Kriseforliket føre til koalisjon mellom DNA og Bondepartiet og regjeringen Nygaardsvold. Dette markerer ofte slutten på DNA's kommunistiske fase i norske historiebøker.¹⁴⁶ Valget i 1930 var en lettelse for de borgerlige, da Høyre tok seg opp igjen, mens NKP forsvant ut av stortinget.¹⁴⁷ Fedrelandslaget ville ta æren for seieren med sin tusendagersvalgkamp bak seg, men Høyres boikotter og

¹⁴⁶ Johansen, Per Ole: «Samfunnets pansrede neve»: *Statspoliti og ekstraordinær overvåking 1918–1941*. (Oslo: Gyldendal 1989), 147

¹⁴⁷ Offisiell valgstatistikk fra SSB, 1930

avtaler bak scenene hadde ført til at pengestrømmen hadde tørket inn.¹⁴⁸ Fedrelandslaget ville bli brakt til kne av den tidligere Bondepartipolitikeren Vidkun Quislings nye bevegelse, Nasjonal Samling, i løpet av tredveårene, og ble aldri gjenopprettet etter Andre Verdenskrig. Nasjonal Samling selv, sannsynligvis inspirert av Tyskland, ville gjøre stor bruk av antisemitisk propaganda fra rundt 1935 av, ofte basert rundt gamle stereotypier som jødebolsjevikken.¹⁴⁹

For norsk presse ville imidlertid tredveårene bli en periode av fornyet radikalisme og nasjonalisme, og bak scenene ville Ernst Züchner's lille parti i Tyskland snart ta makten og begynne å spre propaganda i europeiske aviser. I stedet for å bli tiåret tanken om jødebolsjevikken forsvant for godt ville tredvetallet bli begynnelsen på den mørkeste av alle perioder for europeiske jøder, og det nasjonalistiske hatet mot det jødene representerte ville produsere Hitlers Endelige Løsning. Undersøkelser som denne, av antisemittisme og hat, må alltid følges av en viss tristhet, for vi som lever så mange tiår etter vet nøyaktig hvor det hatet vi studerer leder. Den virkelige verdien i studier som denne er at den lar oss studere hvordan mennesker kan bli fanget i dogmatisk og hatefull tenkning, slik at vi selv kan unngå å falle i slike feller i fremtiden. Historikerens jobb er forståelse, og forståelse er første steg på veien for at vi kan forbedre oss som mennesker. Jeg ønsker lykke til til alle lesere som leser dette som del av egen forskning på antisemittisme og konspirasjonstenkning.

¹⁴⁸ Danielsen, *Høyres Historie*, 201-202

¹⁴⁹ Dahl, Hans F., Hagtvet, Bernt og Hjeltnes, Guri, *Den norske nasjonalsosialismen: Nasjonal Samling 1933–1945 i tekst og bilder*, (Oslo: Pax, 1990), fra kap. 3 og fremover

Endelig konklusjon

I denne oppgaven har vi sett at jødebolsjeviken, tanken om kommunismen som del av et jødisk komplott, var i nedgang i Norge i andre halvdel av 20-årene. De to viktigste tesene formet før og under arbeidet var at jødebolsjeviken ville være mindre til stede i denne perioden, og at den ville bli primært brukt som polemisk virkemiddel. Dette er også noe jeg mener å ha bekreftet gjennom arbeidet med undersøkelsen generelt og gjennom eksemplene vist i oppgaven. Referanser til tanken var først og fremst til stede i to nasjonale aviser; *Nationen* og *Norges Fremtid*. Vi så på eksempler fra disse avisene i form av språkbruk og symbolikk, og i *Norges Fremtids* tilfelle hvem det var som sto bak dem. Vi så også på den generelle borgelige politiske historien i Norge på 20-tallet, for å få en bedre forståelse for de omstendighetene tanken fant seg i.

Det vi fant i *Nationen*, det uoffisielle organet for Bondepartiet, var en fortsatt bruk av kommunismens påståtte jødiske røtter for å angripe «Scheflokommunistene,» Norges Kommunistiske Parti, i avisens vittighetsspalte *Av Nationen om 100 aar*. Formålet ser ut til å ha vært å støtte opp om Bondepartiets politikk og angripe det som agrarnasjonalistene så som en antitese til deres egen rolle i samfunnet, som nasjonsbyggere. Bruk av klassisk symbolisme som «sekstallsnesen» er til stede.

I *Norges Fremtid*, avisen til den nasjonalistiske samlingslaget Fedrelandslaget, finner vi en sterk og direkt språkbruk rettet mot Moskva som senter for jødebolsjevismen og de norske kommunistene som deres lakeier. Dette når sin største oppslutning rett før valget i 1927, men forsvinner så ut av avisen.

Til slutt diskuterte vi spesielle grunner til at jødebolsjeviken fant gjenklang i bondebevegelsen og nasjonalistiske sirkler. Undertegnede forsøker så å formulere en teori for tankens forsvinning etter valget i 1927. Denne går ut på at jødebolsjeviken var et tidsbestemt fenomen i norsk presse og ble primært brukt som polemisk virkemiddel. Den mistet sin symbolkraft med NKPs svekkelse etter 1927 og et redusert sovjetisk trusselbilde. Jødebolsjeviken var for øyeblikket ute av norsk presse.

Litteraturliste

Aviser:

Aftenposten (1926-1930)

Namdalen (1926-1930)

Nationen (1926-1930)

Nationalfascisten (1927-28)

Norges Fremtid (1926-1930)

Tidens Tegn (1926-1930)

Akademiske oppgaver:

Aasland, Tertid. «Fra landmannsorganisasjon til bondeparti – Politisk debatt og taktikk i Norsk Landmandsforbund 1896-1920.» Avhandling v. Universitetsforlaget, UiB, 1974.

Foskum, Kristin. «Nationen og antisemittismen – En undersøkelse av avisa Nationens holdning ovenfor jøder i perioden 1926-1938» Hovedoppgave i historie ved UiO, 2005.

Lien, Lars. «'...pressen kan kun skrive ondt om jøderne...' – Jøden som kulturell konstruksjon i norsk dags- og vittighetspresse 1905-1925». Doktorgradsavhandling ved UiO, 2016.

Nielsen, May-Brith Ohman. «Jord og ord -En studie av forholdet mellom ideologi, politikk, strategi og mobilisering hos den tredje pol i det norske partisystemet.» Doktorgradsavhandling ved UiB, 1997.

Simonsen, Kjetil B. «'Den store jødebevægelse' – Antisemittisme i avisene *Namdalen* og *Nationen* 1920-1925». Masteroppgave ved UiO, 2009

Thommesen, Henrik. «Fra triumf til tragedie - Avisbedriften Tidens Tegn 1910–1941». Doktorgradsavhandling ved UiO, 2008.

Bøker og artikler:

Adorno, Theodor. *The Authoritarian Personality*, (New York: Wiley Publishers 1960)

Andersson, Lars M., *En jude är en jude är en jude. Representationer av "juden" i svensk skämtpress omkring 1900-1930*, (Lund: Nordic Academic Press 2000)

Angell, Svein Ivar. «Frå splid til nasjonal integrasjon.» *KULTs skriftserie nr. 29. Nasjonal identitet nr.4*. Oslo: Norges Forskningsråd 1994.

- Arbeidernes Leksikon*. Oslo: Pax 2004.
- Bernhoft, Freddy: *Fata morgana: Oplevelser i den franske fremmedlegion*, Kristiania 1911
- Bramsted, Ernest, *Goebbels and National Socialist Propaganda, 1925–1945*, Michigan State University Press, 1965
- Broberg, Gunnar. *Judiskt liv i Norden*. Uppsala: Uppsala universitet, 1988.
- Chazan, Robert. *Medieval Stereotypes and Modern Antisemitism*, (California University Press, 2007.
- Danielsen, Rolf. *Høyres Historie 1918-1940: Borgerlig Oppdemningspolitikk*. Oslo: Cappelen, 1974.
- Dahl, Hans Fredrik. "Antisemittismen i norsk historie", i Bernt Hagtvædt (red), *Folkemordenenes svarte bok*. Oslo: Universitetsforlaget, 2008.
- Dahl, Hans F., Hagtvædt, Bernt og Hjeltnes, Guri. *Den norske nasjonalsosialismen: Nasjonal Samling 1933–1945 i tekst og bilder*. Oslo: Pax, 1990.
- Dyrendal, Asbjørn. «Denne Verdens Herskere: Konspirasjonsteorier som virkelighetsforståelse,» i A. Pettersen og T. Emberland, *Konspiranoia*. Oslo: Humanist forlag, 2011.
- Emberland, Terje. *Da Fascismen Kom Til Norge: Den Nasjonale Legions Vekst Og Fall*. Oslo: Dreyers forlag, 2015.
- Emberland, Terje. «Antisemittismen i Norge 1900-1940» i Eriksen, Trond Berg, Håkon Harket og Einhart Lorenz, *Jødehat. Antisemittismens historie fra antikken til i dag*. Cappelen Damm, Oslo 2009.
- Gabrielsen, Bjørn Vidar. *Menn og politikk. Senterpartiet 1920-70*. Oslo: Aschehoug, 1970.
- Gitelman, Zvi. *Revolution and the Ambiguities*. New York: SUNY, 2001.
- Hagemester, Michael. «The Protocols of the Elders of Zion: Between History and Fiction» i *New German Critique* 103. 35 (1), 2008.
- Harket, Håkon. *Paragrafen: Eidsvoll, 1814*. Dreyers forlag 2014.
- Hodne, F., & Grytten, O. H. *Norsk økonomi i det tyvende århundre*. Bergen: Fagbokforlaget 2002.
- Johansen, Per O. *Oss selv nærmest. Norge og jødene 1914-1943*. Oslo: Gyldendal 1984.
- Johansen, Per O. «Samfunnets pansrede neve»: statspoliti og ekstraordinær overvåking 1918–1941. Oslo: Gyldendal 1989.
- Katz, Jacob. «Antisemitism through the ages,» i Fein (red.) *The Persisting Question – Sociological Perspectives and Social Context of Modern Antisemitism*. New York: De Gruyter 1987.

Richard Gogstad

Lehmkuhl, Joakim. *Norges Vei, et angrep på norsk borgerlig politikk og et forslag til nasjonal arbeidsplan*, (Oslo: Selvpublisert, 1933)

Langfeldt, Knut. *Moskvatesene i norsk politikk*, Universitetsforlaget. 1961.

Levy, Richard S. *A Lie and a Libel: The History of the Protocols of the Elders of Zion*. Omaha: University of Nebraska Press

Levy, Richard S. "Setting the Record Straight Regarding The Protocols of the Elders of Zion: A Fool's Errand?" i William C. Donahue and Martha B. Helfer. *Nexus — Essays in German Jewish Studies*. 2. North Platte: Camden House, 2014.

Mathisen, Thomas, *Makt og medier - Innføring i mediesosiologi*. Oslo: Pax, 1993.

McCauley, Martin. *The Rise and Fall of the Soviet Union*. Harvard University Press, 2007.

Mendelsohn, Oskar. *Jødernes historie i Norge gjennom 300 år*. Oslo: Universitetsforlaget, 1987.

Norland, Andreas. *Hårde tider: Fedrelandslaget i norsk politikk*. Oslo: Dreyers forlag, 1973.

N. Hopster, P. Josting og J. Neuhaus. *Kinder- und Jugendlitteratur 1933-1945*. Berlin: J.B. Metzler, 2001.

Poliakov, Leon. *The History of Anti-semitism*, bind 1-4. Philadelphia: University of Pennsylvania Press 2003.

Rem, Tore. *Knut Hamsun – Reisen til Hitler*. Oslo: Cappelen Damm, 2011.

Sejersted, Francis. *Ideal, teori og virkelighet: Nicolai Rygg og pengepolitikken i 1920-årene*. Oslo: Universitetspressen, 1973.

Stugu, Ola Svein. *Norsk historie etter 1905 (2. utg.)*. Samlaget, 2018.

Tjelmeland, Hallvard. «Arbeidarpartiet, bolsjevikpartiet og sovjetstaten 1917-1991» i *Arbeiderhistorie* 01/2017 (Volum 21).

Wistrich, Robert S.(red.) *Demonizing the Other: Antisemitism, Racism, and Xenophobia*. Amsterdam: Harwood Academic, 1999.

Nettressurser:

Arbeiderpartiets nettsider, <https://www.arbeiderpartiet.no/om/medlemstall/> (hentet 13.3.2018)

Finska Uppslagsverket, «Lapporørslen,» <https://www.uppslagsverket.fi/sv/sok/view-103684-Lapporoerelsen>

«Kampen om velgerne - Norge og EU 1994», v. Riksarkivet:

<http://www.arkivverket.no/manedens/nov2004/eu-kampen.html> Hentet 12.10.2018

Karlsen, Ola, «Ville tjene penger på Kong Haakon,» ABC Nyheter Norge, 1.1.2016, <https://www.abcnyheter.no/nyheter/norge/2016/01/01/194870016/ville-tjene-nazi-penger-pa-kong-haakon> (hentet 21.4.2018)

«Kristoffer Hornsrud,» Regjeringens nettsider: <https://www.regjeringen.no/no/om-regjeringa/tidligere-regjeringer-og-historie/historiske-artikler/embeter/statsminister-1814-/christopher-andersen-hornsrud/id463379/> (hentet 16.10.2018)

«Nationen», Store Norske Leksikon: <https://snl.no/Nationen>

«Rolf Thommesen,» *Norsk Biografisk Leksikon*, fra https://nbl.snl.no/Rolf_Thommessen (hentet 26.4.2018)

SSB's offisielle valgstatistikk 1927, fra deres nettsider (1930 kan finnes samme sted):

https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_viii_069.pdf

Züchners dødssted fra <http://gravar.se/en/forsamling/jarvso-forsamling/jarvso-angskyrkogard/0/0/page/29/ernst-zuchner> (hentet 21.4.2018)

Hjemmesidene til Venstre, Senterpartiet og Høyre, mer spesifikt oversiktene deres over historiske medlemstall, ble brukt for å sammenligne partienes størrelse med hverandre for generelle uttrykk (f.eks. «DNA var Norges største parti»), men er ikke referert direkte i teksten, da deres nøyaktige medlemsnummer aldri kommer opp i oppgaven. Kilde er oppgitt der nøyaktige tall brukes.